

TERCÜME

Sayı: 4 19 Birinciteşrin 1940 Cilt: 1

Maarif Vekilliği tarafından iki ayda bir çıkarılır

Sayısı : ~~40 kuruş~~

Abonesi : ~~200 kuruş~~

GELECEK SAYILARIMIZDA:

Maksimler	*MARCUS AURELIUS*
Hayal ve Hakikatten parçalar	*GŒTHE*
Edebiyata dair	*SCHILLER*
Türkiyeden mektuplar	*MOLTKE*
Prometheos mukaddemesi	*P. B. SCHELLEY*
Bir hikâye	*K. MANSFIELD*

v. s.

Mecmuanın idare ve yazı işleri için müracaat adresi:

Tercüme Mecmuası,
Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü
Ankara

TERCÜME

Sayı: 4 19 İkinci teşrin 1940 Cilt: I

KRİTON'DAN BİR PARÇA

Bu parça Eflâtun'un *Kriton* adlı dialogundan alınmıştır. Sokrates hapisanede idam gününü beklerken, tilmizi Kriton geliyor ve onu kaçmağa teşvik ediyor. Sokrates her zamanki sual cevap usulü *(maiotike)* ile, bu hareketin adalete uygun olup olmıyacağını tetkika koyulur. Tercüme ettiğimiz parça dialogun sonudur. - A. E.

SOKRATES. — Pek âlâ! Şimdi seninle bu esaslar üzerinde düşünmekte devam edelim: biz buradan devletin rızası olmaksızın çıkar gidersek bu hareketimizle bazı kimselere, hem de kendilerine zararımız dokunmamasına en çok dikkat etmemiz lâzım gelen kimselere fenalık etmiş olur muyuz, olmaz mıyız? kabul ettiğimiz esaslara sadık kalmış olur muyuz, olmaz mıyız?

KRİTON. — Bu sualine cevap veremem, Sokrates; çünkü anlamadım.

SOKRATES. — Şöyle desem belki daha iyi anlarsın: Farzet ki biz buradan kaçmak — veya gitmek, sen ne isim verirsen ver —, biz buradan kaçmak üzere iken kanunlar ve devlet karşımıza çıkıyor, dile gelip bize soruyorlar: "Söyle, Sokrates, niyetin nedir? Bu yaptığın şey biz kanunları ve devlet bütününü, senin elinden geldiği nisbette, yok etmeğe kalkmak değil midir? Verilen hükümler cari olmaz da fertler onların tesirlerini izale, kendilerini iptal edebilirse zanneder misin ki devletin bekasına, yıkılmamasına imkân kalır?„

Bu suale veya buna benzer suallere ne cevap verebiliriz, Kriton? Verilen hükümlerin mutlaka tatbik edilmesini emreden kanunu, bizim ihlâle kalktığımız o kanunu müdafa için bir adam, hele bir hatip, ne sebepler gösteremez ki... Yoksa biz: "Devlet bize haksızlık etti, bizim hakkımızda yanlış hüküm verdi„ mi diyeceğiz? Böyle mi cevap vereceğiz?

KRİTON. — Elbette, değil mi, Sokrates?

SOKRATES. — Ya o zaman kanunlar bize derse ki: "Sokrates, seninle biz böyle mi sözleştikti? devletin hükümleri ne olursa olsun onlara riayeti sen de kabul etmedin miydi?„ Biz bu sözleri hayretle karşılarsak kanunlar bize şöyle diyebilir: "Sözlerimize niçin şaşıyorsun, Sokrates? Senin âdetin sual sorup cevap vermek değil mi? sen de şimdi bizim sualimize cevap ver. Bizden ve devletten şikâyetin nedir ki böyle bizi mahvetmeğe kalkıyorsun? Bir kere sen doğmuş olmanı bize borçlu değil misin? babanın annenle evlenmesi, senin doğmana sebep

olabilmesi bizim sayemizde değil midir? Söyle: bizim aramızda nikâha, evlenmeye dair kanunlara bir itirazın var mı? onları fena mı buluyorsun?„ Bu suale elbette: "Hayır„ diye cevap vereceğim. — "Ya çocuklara gösterilecek ihtimamı, senin de aldığın terbiyeyi tanzim eden kanunlar? babana, sana musiki ve beden terbiyesi öğretmeyi emreden kanunlar fena mı idi?„ diyecekler. — "İyi idi„ diyeceğim. — "Peki, diyecekler;„ sen ki böylece dünyaya gelmiş, beslenilmiş, terbiye edilmişsin, artık kendinin de, senin cetlerinin de bizden çıkmadığınızı, bizim malımız, kölemiz olmadığınızı iddia edebilir misin?... Mademki böyledir, artık bizimle senin haklarımız hiç bir olur mu? biz sana ne yaparsak sen de bize onu yapabilir misin? Sen babanla ve şayet bir efendin bulunsaydı onunla hakta müsavi olmadığın, onun küfrüne küfürle dayağına dayakla mukabeleye veya böyle herhangi bir harekete hakkın olmadığı halde vatanına, vatanının kanunlarına karşı her şeye hakkın mı olacak? biz seni öldürmeği doğru bulur da istersek sen de biz kanunları ve bizimle beraber vatanını, elinden geldiği derecede, mahvetmeğe kalkabilecek misin? Sen ki fazileti gerçekten seversin, bu hareketinin âdilâne olduğunu söyliyebilir misin? Sen bütün hakimliğinle vatana bir anadan, bir babadan, bütün atalardan fazla riayet etmek lâzım geldiğini, onun daha muhterem, daha mukaddes olduğunu, tanrıların da, aklı başında insanların da ona her şeyden fazla kıymet verdiklerini unutuyor musun? Evet, ona, hiddetli zamanında, bir babadan daha çok riayet etmeli, dediğini yapmalı, hatırını saymalı; ya ona fikrini değiştirtmeli, yahut ne emrederse onu yapmalı; çektirmek istediği ıstıraba sükûnla katlanmalı; icap ederse zincire vurulmağa, yaralanmak veya ölmek üzere cenge gitmeğe razı olmalı. Bütün bunları yapmak lâzımdır, çünkü hak olan budur. Kendini işten sıyırmağa kalkmak, kaçmak, vazifeyi terketmek olamaz. Cenkte, mahkemede, her yerde insana düşen, devletin ve vatanın emrini yerine getirmek, yahut meşru vasıtalarla ona fikrini değiştirtmektir. Anaya, babaya karşı günah olan cebir, şiddet ise, vatana karşı daha günah değil midir?„ Bu sözlere ne cevap verebiliriz, Kriton? Bu sözler haklı olur mu? olmaz mı?

KRİTON. — Zannederim haklı olur, Sokrates.

SOKRATES. — Kanunlar şöyle devam edebilir: "O halde Sokrates, hükmünü ver: senin bize etmek istediğin muamelenin doğru olmadığını söylemekte haklı mıyız, değil miyiz? Biz ki seni dünyaya getirdik, besledik, yetiştirdik, elimizdeki her şeyden bütün vatandaşlar gibi seni de istifade ettirdik, her Atinalının vatandaşlık haklarını elde ettikten [1], siyaseti ve biz kanunları öğrendikten sonra, hoşuna gitmiyorsak, Atina'-

---

[1] Genç Atinalı 18 yaşında, vatandaşlar cetveline adı yazılmadan önce *dokimasia* denilen bir imtihan geçirir ve ancak bundan sonra vatandaş sayılırdı.

dan çıkmakta, malını alıp götürmekte, istediği yere gitmekte serbest olduğunu ilân ettik. Buna hiç birimiz mâni olmayız. Sizlerden birinin, bizimle veya devletle uyuşamadığı için bir müstemlekeye gitmesini, yahut malını da alarak istediği yabancı memlekete, uzak diyara göçmesini yasak etmiyoruz.„ "Fakat bizim adliye ve devlet işlerini nasıl idare ettiğimizi gördükten sonra burada kalanı, bizim emirlerimize uymak taahhüdüne girmiş sayarız; buna rağmen itaat etmezse bizce o, üç defa suçludur: çünkü hayatına sebep olan bizlere isyan ediyor, itaat etmek taahhüdüne girdiği halde itaat etmiyor ve bir hatamız varsa bizi ikna ile ıslaha çalışmıyor demektir. Halbuki biz şiddetle emir vermiyor, emirlerimizi teklif ediyor ve her vatandışı münakaşa veya itaat etmekte serbest bırakıyoruz. O, ne itaat etmek istiyor, ne de münakaşa. Işte, Sokrates, sana söylüyoruz: düşündüğünü yapmağa kalkarsan bütün bu itapları hak etmiş olacaksın; evet, herhangi bir Atinalıdan fazla sen, bilhassa sen...„

O zaman ben onlara: «Bu da neden?» diye sorsam, belki beni tekdire ve bana o taahhüde bilhassa girmiş Atinalılardan biri olduğumu hatırlatmağa hakları olur. Bana derler ki: « Sokrates, bizi ve devleti beğendiğini ispat eden çok kuvvetli deliller var. Bu şehir herhangi bir Atinalıdan fazla senin hoşuna gitmeseydi, sen burada herhangi bir Atinalıdan fazla kapanıp kalmazdın; bu şehre o kadar bağlı idin ki buradan ne, İstmos'takinden başka bir bayrama gitmek (o da bir defa), ne de, askerliğindekinden başka, bir memleket görmek için çıktın; sen öteki vatandaşlar gibi seyahatlere çıkmazdın; başka bir devleti, başka kanunları görüp anlamak arzusunu bile duymadın; biz ve bu devlet seni tamamiyle tatmin ediyorduk. Şehrimizde yaşıyacak ve hattâ çocuk yetiştirecek kadar bizi sevdin ve kanunlarımıza tâbi olmaktan hoşlandık. Böylelikle devletimizi beğendiğini ispat etmiş oldun. Dahası var: muhakemen olurken, isteseydin, kendini sürgüne mahkûm ettirir ve bugün devletin emri hilâfına yapmak istediğini o zaman devletin rızası ile yapmış olurdun. Halbuki sen o zaman kahramanlık taslıyor, ölüme aldırmaz gibi gözüküyor, sürgüne gitmektense ölmek istiyeceğini söylüyordun; şimdi de o zaman söylediklerinden utanmıyor, bizi hiçe sayıp mahvetmeğe kalkıyorsun; aramızdaki ahtlere, bir vatandaş gibi yaşamak taahhüdüne girdiğin halde şimdi kaçmağı tasarlamakla en alçak köle gibi hareket etmiş oluyorsun. Cevap ver, bir kere şunu söyle: sen, bizim iddia ettiğimiz gibi, sadece sözde değil, fiilen de bizim hükmümüz altında yaşamağı taahhüt etmiş değil misin? yalan mı?„ Buna ne cevap veririz, Kriton? doğru dememek mümkün mü?

KRİTON. — Doğru söze ne denir, Sokrates!

SOKRATES. — O zaman kanunlar derler ki: "Senin yapmak istediğin aramızdaki ahtlerin, senin taahhütlerinin hilâfında bir hareket değil

de nedir? Biz sana onları cebirle kabul ettirmedik, seni aldatmadık, çabuk bir karar vermen için seni zorlamadık; bilâkis yetmiş yıl zaman bıraktık bu zaman zarfında sen düşünebilir, bizi beğenmiyorsan, şartlarımızı adalete uygun bulmuyorsan başka bir yere gidebilirdin. Halbuki sen anayasalarını övdüğün Lakedaymon'la Giritt'i de, Yunan olsun, barbar olsun, başka herhangi bir şehri de Atina'ya tercih etmedin; hattâ topallardan, körlerden, diğer malûllerden bile daha az seyahat ettin. Besbelli ki bu devlet hoşuna gidiyordu, demek ki biz de, yani onun kanunları da senin hoşuna gidiyorduk; bir insanın, kanunlarını sevmediği bir devletten hoşlanmasına imkân mı vardır?... Şimdi de taahhütlerin hiyanete mi kalkıyorsun? Bizi dinlersen, Sokrates, bundan vaz geç, bu şehirden uzaklaşmakla kendini gülünç etme.„

"Düşün biraz. Aramızdaki mukaveleler hilâfında bir iş görürsen, bu hatayı işlersen, kendine ve dostlarına bundan ne gibi bir iyilik gelir? Dostlarının da sürüleceklerine, vatandaşlık haklarından mahrum edileceklerine, servetlerini kaybedeceklerine şüphe yoktur. Ya sen ne olursun, Sokrates? En yakın şehirlerden birine, meselâ Thebae'ye veya Megara'ya gitsen — onların ikisinin de kanunları iyidir —, oralara anayasalarının düşmanı olarak varırsın, Sokrates; oralarda devletin menfaatini gözeten herkes sana, bir kanun yıkıcısı diye, şüpheyle bakar; sen böylece hâkimlerine hak vermiş, hükümlerini haklı göstermiş olursun. Çünkü kanunları yıkabilen bir adamın, gençlerle zayıf düşünceli insanların ahlâksızlığa sürükliyebileceğini iddia etmek elbette haklı olur. Yoksa kanunları iyi olan şehirlerden, ahlâkları iyi olan insanlardan kaçınacak mısın? O zaman yaşamağa değer mi? Yoksa iyi ahlâklı insanlarla konuşmağa devam edip te onlara gene... onlara ne diyebilirsin ki, Sokrates? Burada söylediğin gibi yer yüzünde en kıymetli şeylerin fazilet, adalet, kanunlara riayet olduğunu mu tekrar edeceksin? Zanneder misin ki Sokrates'in böyle sözler etmesi ayıp sayılmaz? Bundan kimin şüphesi olabilir?„

"Belki de bu memleketlerden uzaklaşıp Thessalia'ya, Kriton'un dostları yanına gidersin. En karışık, ahlâkı en bozuk olan bir yer; senin kıyafetini değiştirerek, bir posta bürünerek veya kaçak kölelerin girdiği herhangi bir kılıkla yürüyüşünü, hareketlerini değiştirmeğe çalışarak, hapishaneden ne kadar gülünç bir surette kaçtığını anlatmanı dinlemek belki orada hoşa gider. Amma senin bu yaşta, şunun şurasında yaşanacak birkaç yılın kalmışken, en mühim kanunları da hiçe sayarak bu kadar şiddetli bir yaşama arzusu göstermekten çekinmeyişin, zanneder misin ki dillere düşmiyecektir? Kimseyi incitmezsen belki bunun sözünü etmezler. Yoksa, Sokrates, neler, ne hakaretli sözler işitirsin! O halde sen herkese dalkavukluk ederek, yaltaklanarak mı yaşıyacaksın? Demek ki Thessalia'da, bir ziyafete davet edilmiş, gibi hergün zevk, sefa içinde yaşamağa

katlanacaksın? Ya fazilet, adalet hakkında o güzel güzel nutuklarımız ne olacak?... Çocukların için, onları büyütmek, terbiye etmek için yaşamak istediğini mi söylüyorsun? Ya? demek onları da Thessalia'ya götürmek, orada birer yabancı diye büyütüp terbiye etmek niyetindesin; yani yaşadıkları memlekette yabancı olmağı da sana borçlu olacaklar... Diyelim ki burada kalacaklar, burada terbiye görecekler ve sen onların yanında olmamakla beraber hayatta olduğun için daha iyi terbiye görecekler. Bunu zanneder misin? Onlara dostların bakacak, değil mi? Sen Thessalia'ya gittiğin zaman çocuklarına bakacak olan dostların sen Hades'e, [1] ahrete gittiğin zaman onlara bakmazlar mı? Dostun olduğunu söyliyenlerden birşey beklemekte haklı isen, sen nerede olursan ol, çocuklarına bakarlar.„

"Yapma, Sokrates, seni bu hale getirmiş olan kanunlara inan: çocuklarını da, kendi hayatını da, dünyada hiç bir şeyi de doğrudan, haktan üstün tutma ki Hades'e vardığın zaman orayı idare edenlere bunları söyliyerek kendini müdafaa edebilesin. Çünkü kaçacak olursan o hareketin bu dünyada senin için de, seninkiler için de daha iyi, daha âdilane, daha dindarane sayılamıyacağı gibi öteki dünyaya vardığın zaman da sayılamıyacaktır. Bu gün ölürsen, bizler, yani kanunlar tarafından değil, insanlar tarafından haksızca mahkûm edilerek ölmüş olacaksın; yok, haksızlığa haksızlıkla, kötülüğe kötülükle mukabele ederek, aramızdaki mukavelelere, bize olan taahhütlerine hiyanet ederek, zarar vermemen lâzım gelenleri, yani kendi kendine, dostlarına, vatanına ve bizlere zararın dokunarak buradan utanılacak bir surette kaçarsan, o zaman biz de bu dünyada sana düşman kesiliriz, yarın ahrette bizim kardeşlerimiz, yani oranın kanunları da senin bizi elinden geldiği kadar mahvetmek istediğini bildikleri için, seni iyi karşılamazlar. Hayır, Kriton'un sözüne uyma; sen bizi dinle.„

İşte, benim aziz dostum Kriton, Korübantlar [2] filavta seslerini duyduklarını zannettikleri gibi ben de bu sözleri işitir gibi oluyorum; evet, bu sözlerin yankısı içimde uğulduyor ve benim başka hiçbir şey, hiçbir şey dinlememe müsaade etmiyor. İyi bil ki ben yanılıyorsam dahi imanıma karşı söyliyeceğin sözler boşuna gidecektir. Gene muvaffak olacağını sanıyorsan, söyle.

KRİTON. — Hayır, Sokrates, bir diyeceğim yok.

SOKRATES. — Bırak şunları, Kriton, benim dediğimi yapalım, mademki tanrının gösterdiği yol odur.

EFLÂTUN

Tercüme eden: Azra ERHAT

[1] Hades, bu adı taşıyan tanrının hüküm sürdüğü yer altı. Hades'e varınca ölmüşlerin ruhu, oranın kanunlarına göre muhakeme edilir.

[2] Ayinlerde filavta çalan Frigia'lı tanrıça Köbele'nin rahipleri.

LES CARACTÈRES

Il faut chercher seulement à penser et à parler juste, sans vouloir amener les autres à notre goût et à nos sentiments, c'est une trop grande entreprise.

Il y a dans l'art un point de perfection, comme de bonté ou de maturité dans la nature. Celui qui le sent et qui l'aime a le goût parfait; celui qui ne le sent pas, et qui aime en deçà ou au delà, a le goût defectueux. Il y a donc un bon et un mauvais goût, et l'on dispute des goûts avec fondement.

Tout l'esprit d'un auteur consiste à bien définir et à bien peindre. Moïse, Homère, Platon, Virgile, Horace, ne sont au-dessus des autres écrivains que par leurs expressions et par leurs images: il faut exprimer le vrai pour écrire naturellement, fortement, délicatement.

Entre toutes les différentes expressions qui peuvent rendre une seule de nos pensées, il n'y en a qu'une qui soit la bonne, on ne la rencontre pas toujours en parlant ou en écrivant: il est vrai néanmoins qu'elle existe, que tout ce qui ne l'est point est faible, et ne satisfait point un homme d'esprit qui veut se faire entendre.

Le plaisir de la critique nous ôte celui d'être vivement touchés de très belles choses.

Théocrine sait des choses assez inutiles; il a des sentiments toujours singuliers; il est moins profond que méthodique, il n'exerce que sa

LA BRUYERE'İN KARAKTERLERİNDEN BAZI PARÇALAR [*]

Doğru düşünmeğe ve doğru konuşmağa çalışmalıyız; başkalarına kendi zevkimizi ve kanaatimizi kabul ettirmek arzusuna kapılmamalıyız. Bu, kudretimizi aşan bir iştir.

Tabiatta nasıl bir iyilik veya olgunluk haddi varsa sanatta da bir kemal noktası vardır. O haddi sezenin ve sevenin zevki mükemmeldir; sezemiyenin ve onun ilerisinde veya gerisinde kalanı sevenin zevki bozuktur. Demek oluyorki bir iyi bir de fena zevk vardır, ve zevkler üzerinde münakaşa etmek hakkımızdır.

Bir müellifin bütün hüneri, iyi tarif ve iyi tasvir etmekten ibarettir. Musa, Homeros, Eflâtun, Vergilius, Horatius, ancak ifade tarzları ve tasvirleri ile diğerlerine üstündürler. Yazılan şeyin, tabiî, kuvvetli, güzel olması için hakikati ifade etmesi lâzımdır.

Düşüncelerimizden yalnız birini ifade edebilen muhtelif ifade tarzlarından ancak bir tanesi iyidir. Konuşurken yahut yazarken onu bulmak her zaman mümkün olmaz: bununla beraber o vardır, ondan gayrisi zayıftır, ve maksadını anlatmak istiyen fikir sahibi bir adamı hiç te tatmin etmez.

Tenkit zevki, çok güzel şeylere karşı şiddetli heyecan duymak zevkinden bizi mahrum eder.

Théocrine oldukça lüzumsuz şeyler bilir; daima aykırı kanaatler taşır; derin olmaktan ziyade derli topludur, yalnız hafızasını kullanır; zihnen meşguldür, kurumludur, ve kendine denk saymadığı kimselere daima

[*] Not 318 inci sayfadadır.

mémoire; il est abstrait, dédaigneux, et il semble toujours rire en lui-même de ceux qu'il croit ne le valoir pas. Le hasard fait que je lui lis mon ouvrage, il l'écoute. Est-il lu, il me parle du sien "Et du vôtre, me direz-vous, qu'en pense-t-il?„ Je vous l'ai déjà dit, il me parle du sien.

●

Quand une lecture vous élève l'esprit et qu'elle vous inspire des sentiments nobles et courageux, ne cherchez pas une autre règle pour juger de l'ouvrage; il est bon et fait de main d'ouvrier.

●

Le philosophe consume sa vie à observer les hommes, et il use ses esprits à en démêler les vices et le ridicule; s'il donne quelque tour à ses pensées c'est moins par une vanité d'auteur que pour mettre une vérité qu'il a trouvée dans tout le jour nécessaire pour faire l'impression qui doit servir à son dessein. Quelques lecteurs croient néanmoins le payer avec usure s'ils disent magistralement qu'ils ont lu son livre, et qu'il y a de l'esprit; mais il leur renvoie tous leurs éloges, qu'il n'a pas cherchés par son travail et par ses veilles. Il porte plus haut ses projets et agit pour une fin plus relevée: il demande des hommes un plus grand et un plus rare succès que les louanges, et même que les récompenses, qui est de les rendre meilleurs.

●

Celui qui n'a égard en écrivant qu'au goût de son siècle songe plus à sa personne qu'à ses écrits: il faut toujours tendre à la perfection, et alors cette justice, qui nous est quelquefois refusée par nos contemporains la postérité sait nous la rendre.

●

Horace ou Despréaux l'a dit avant vous.— Je le crois sur votre parole; mais je l'ai dit comme mien. Ne puis-je pas penser après eux une chose vraie et que d'autres encore penseront après moi.

●

Il y a un goût dans la pure amitié où ne peuvent atteindre ceux qui sont nés médiocres.

●

içinden güler gibidir. Tesadüfen ona eserimi okumak fırsatını buldum, dinledi. Bitirince, bana kendi eserinden bahsetmeye başladı. "Fakat bana diyeceksiniz ki, ya sizinki, sizinki hakkında ne düşünüyor?" - dedim ya, bana kendi eserinden bahsetti?

Okuduğunuz bir eser sizi fikren yükseltir, içinizi asil ve mert hislerle doldurursa, onun hakkında hüküm vermek için başka bir kaide aramayınız; eser iyidir ve usta elinden çıkmıştır.

Feylesof hayatını, insanları tetkik uğrunda tüketir, ve zihin kudretini onların kusurlarını, ve gülünç taraflarını meydana çıkarmağa çalışmakla yıpratır; eğer fikirlerine bir şekil veriyorsa, bunun sebebi, bir muharrir gururunun tatmininden ziyade, bulduğu bir hakikati, istediği tesiri uyandırmak içi zarurî olan bir vuzuh içinde göstermek arzusudur. Bununla beraber bazı okuyucular, kitabını okuduklarını ve mükemmel bulduklarını mütehakkim bir eda ile feylesofa söylemekle, onu bol bol taltif ettiklerini zannederler. Fakat feylesof bütün bu sitayişleri onlara iade eder: onun çalışarak, uykusuz geceler geçirerek aradığı şey bu değildir. Onun tasavvurları bu sitayişlerden daha üstün, erişmek istediği gaye daha yüksektir: onun istediği, sitayişlerden ve mükâfatlardan daha büyük ve daha nadir bir muvaffakıyet, insanları daha iyi bir hale getirmek muvaffakıyetidir.

Yalnız asrının zevkine itibar eden muharrir, yazılarından ziyade şahsını düşünür: daima mükemmele doğru gitmeli, muasırlarımızın bazan bizden esirgedikleri takdiri ozaman istikbal bize verecektir.

Horatius yahut Despréaux bunu sizden evvel söylemiş-böyle bile olsa ne çıkar, bunu benim malımmış gibi söylüyorum. Başkalarının da benden sonra düşünecekleri doğru bir şeyi onlardan sonra ben düşünemezmiyim?

Hakikî dostlukta, yaratılışları bayağı olanların elde edemiyecekleri bir zevk vardır.

Vivre avec ses ennemis comme s'ils devaient un jour être nos amis, et vivre avec nos amis comme s'il pouvaient devenir nos ennemis,n'est ni selon la nature de la haine, ni selon les règles de l'amitié: ce n'est point une maxime morale, mais politique.

●

C'est par faiblesse que l'on hait un ennemi et que l'on songe à s'en venger, et c'est par paresse que l'on s'apaise et qu'on ne se venge point.

●

La vie est courte et ennuyeuse, elle se passe toute à désirer; l'on remet à l'avenir son repos et ses joies, à cet âge souvent où les meilleurs biens ont déjà disparu, la santé et la jeunesse. Ce temps arrive qui nous surprend encore dans les désirs; on en est là quand la fièvre nous saisit et nous éteint; si l'on eût guéri, ce n'était que pour désirer plus longtemps.

●

Il faut briguer la faveur de ceux à qui l'on veut du bien, plutôt que de ceux de qui l'on espère du bien.

●

La mort n'arrive qu'une fois, et se fait sentir à tous les moments de la vie; il est plus dur de l'appréhender que de la souffrir.

●

Il n'y a pour l'homme que trois événements: naître, vivre et mourir; il ne se sent pas naître, il souffre à mourir, et il oublie de vivre.

●

Les enfants n'ont ni passé, ni avenir, et, ce qui ne nous arrive guère, ils jouissent du présent.

●

Si la vie est misérable, elle est pénible à supporter; si elle est heureuse, il est horrible de la perdre: l'un revient à l'autre.

●

Düşmanlarımızla günün birinde dostlarımız olacaklarmış gibi, dostlarımızla da düşmanlarımız olacaklarmış gibi yaşamak, ne nefretin mahiyetine, ne de dostluğun kaidelerine uyar: bu hiç te ahlâkî olmıyan kurnazca bir düsturdur.

Zayıf olduğumuz için düşmanımızdan nefret ederiz, ve ondan intikam almayı düşünürüz; tenbel olduğumuz için de yatışır ve intikam almaktan vaz geçeriz.

Hayat kısa ve sıkıcıdır; başından sonuna kadar arzu etmekle geçer; huzur ve neşemizi âtiye, ekseriya nimetler nimeti olan, sıhhat ve gençliğin artık kaybolduğu o yaşa talık ederiz. Bu an gelip çatınca bizi yine arzular içinde bulur; ve bu halde iken ölüm bizi yakalar ve götürür; ölümden yakamızı kurtarsaydık, sonu gelmez arzular yine bizi bırakmazdı.

Kendilerinden iyilik beklediklerimizin teveccühü peşinde koşmaktansa iyiliklerini istediklerimizin teveccühü peşinden koşmalı.

Ölüm bir defa gelir ve hayatın bütün anlarında kendini hissettirir; ölüm korkusu ölümden beterdir.

İnsan için yalnız üç hadise vardır: Doğmak, yaşamak ve ölmek; doğduğunun farkında değildir, ölüm korkusiyle ıstırap çeker ve yaşamayı unutur.

Çocuklarda ne mazi düşüncesi, ne ati endişesi vardır; üstelik bize nasip olmıyan bir mazhariyetleri de halin tadını çıkarmalarıdır.

Sefâletle geçen hayata katlanmak güçtür; saadetle geçen hayatı elden kaçırmak korkunçtur: İkisi de ayni kapıya çıkar.

Être avec des gens qu'on aime, cela suffit: rêver, leur parler, ne leur parler point, penser à eux, penser à des choses indifférentes, mais auprès d'eux, tout est égal.

Un homme est plus fidèle au secret d'autrui qu'au sien propre; une femme au contraire garde mieux son secret que celui d'autrui.

La moquerie est souvent indigence d'esprit.

Nous n'approuvons les autres que par les rapports que nous sentons qu'ils ont avec nous-mêmes; et il semble qu'estimer quelqu'un, c'est l'égaler à soi.

Le regret qu'ont les hommes du mauvais temps qu'ils ont déjà vécu ne les conduit pas toujours à faire de celui que leur reste à vivre un meilleur usage.

LA BRUYÈRE

---

[*] Klâsik ideali, derin bir müşahede sıhhati ve şekil mükemmeliyeti ile tecessüm ettiren, onyedinci asrın mühim simalarından biri de La Bruyère'dir.

Seçerek tercüme ettiğimiz şu birkaç aforizma, karakterlerden alınmıştır. Karakterler, evvelâ 1688 başlangıcında, imzasız olarak, «Les Caractères de Théophraste traduits du grec avac les caractères ou les moeurs de ce siècle» başlığı altında çıkmıştır. Kitap, Théophraste hakkında bir ön sözü, karakterlerinin tercümesini, bir mukaddemeyi, bir de La Bruyère'in 420 müşahedesini ihtiva ediyordu.

Kitap muharririn sağlığında sekiz defa basılmış, ve her basılışta büyümüş ve değişmiştir. Sekizinci baskıda La Bruyère'e ait karakterlerin 420 den 1120 ye çıktığı görülür.

Birinci baskıda birkaç cümleden ibaret olan mukaddeme, müteakip baskılarda değişmiş ve tamamlanmıştır.

Karakterlerde görülen fikirler yeni değildir. Onların birçoğunu Montaigne'de, Pascal da bulmak mümkündür. Bizzat La Bruyère, (herşey söylenmiştir, dünyaya ise geç geldik) demekle yeni birşey söylemiş olmak iddiasında bulunmadığını hatırlatıyor. Fakat La Bru-

Sevdiklerimizle beraber olmak, sade bu kâfi: hülyaya dalmak, onlarla konuşmak, hiç konuşmamak, onları düşünmek, manasız şeyleri düşünmek; onların yanında olduktan sonra herşey müsavi.

Erkek, başkasının sırrına kendi sırrından ziyade sadık kalır; kadın aksine, kendi sırrını başkasının sırrından daha iyi saklar.

İstihza ekseriya fikir yoksulluğundan gelir.

Kendimize benzediklerini hissettiğimiz nisbette ancak başkalarını beğeniriz; birisini takdir etmek, onu kendi seviyemizde görmek olsa gerektir.

Yaşamış oldukları zamanı fena kullandıkları için, insanların duydukları nedamet, onları geri kalan zamanlarını daha iyi kullanmağa sevk etmez.

Tercüme eden: Suud Kemal YETKİN

---

yère'in, ve umumiyetle klâsiklerin de asıl kuvveti bu söylenmiş düşünceleri tekrarlamalarından gelmiyor mu? Çünkü herşey söylenmişse de herşey anlaşılmamıştır. Bir muharrir, akıl ve mantığının tasvip ettiği bir düşünceyi kendine mal edinip, şahsî bir ifade tarzı ile yenileyebilir.

Tercüme ettiğimiz aforizmalarından birinde La Bruyère (bir muharririn bütün hüneri, iyi tarif ve tasvir etmekten ibarettir) demişti. Hiç bir söz bukadar veciz surette mütefekkirimizin sanatını izah edemez. İyi tarif etmek, vazıh olarak görmekten; iyi tasvir etmek te, görülen şeyi bütün parlaklığı ve rengi ile ifade eden kelimeyi bulmaktan başka şeyler midir?

Bu sanat endişesi, bu üslûp iptilâsı ile hareket eden La Bruyère bize emsalsiz portreler, musaffa aforizmalar bıraktı.

Karakterleri, bir hatıra defteri gibi yudum yudum okumalı. Yorgun parmaklarımızın çevireceği bu yapraklarda, karışık ve değişik hayatın bütün ihtizazı ve asil bir ruhun insanlar ve hadiseler karşısındaki derin aksülâmeli saklıdır. Bu karakterler bir adamın ve bir cemiyetin hakikî siması olduğu içindir ki, bize ebedî ve alemşümul olarak görünüyorlar.

DANTONS TOD [1]

ZWEITER AKT

7. AUFTRITT

Der Nationalkonvent

EINE GRUPPE VON DEPUTIERTEN

LEGENDRE.— Soll denn das Schlachten der Deputierten nicht aufhören? - Wer ist noch sicher, wenn Danton fällt?

EIN DEPUTIERTER.— Was tun?

EIN ANDERER.— Er muss vor den Schranken des Konvents gehört werden. Der Erfolg dieses Mittels ist sicher; was sollten sie seiner Stimme entgegensetzen?

EIN ANDERER.— Unmöglich, ein Dekret verhindert uns.

LEGENDRE.— Er muss zurückgenommen oder eine Ausnahme gestattet werden. - Ich werde den Antrag machen; ich rechne auf eure Unterstützung.

DER PRÄSIDENT.— Die Sitzung ist eröffnet.

LEGENDRE.— (*Besteigt die Tribüne*) Vier Mitgelieder des Nationalkonvents sind verflossene Nacht verhaftet worden. Ich weiss, dass Danton einer von ihnen ist, die Namen der übrigen kenne ich nicht. Mögen sie übrigens sein, wer sie wollen, so verlange ich, dass sie vor den Schranken gehört werden.

---

[1] 1813 ile 1837 arasında yaşamış olan Alman muharriri Georg Büchner, *Danton*'un *Ölümü*'nü 1833 te, yani 20 yaşında iken yazmıştır. Dilimize çevrilmiş bulunan *Madde ve Kuvvet* adlı kitabiyle bize hiç te yabancı olmıyan kardeşi materyalist filozof Ludwig Büchner gibi Georg Büchner de fikrî inkişafını tabiî ilimler sahasındaki çalışmalarına borçludur. Yüksek tahsilini tıp fakültesinde yapmıştı; eserlerinde bunun izlerini görmek mümkündür.

Georg Büchner 24 yaşında sona eren hayatının bu çok kısa ibdâ devresinde *Danton*'un *Ölümü*'nden başka *Leonce and Lena* adlı bir komedi ile yarım kalmış bir dram, *Woyzek*, ve bir hikâye, *Lenz*, bırakmıştır. Bunlar, genç bir muharrirde raslanması tabiî olan kusurları taşımakla beraber, Alman edebiyatına büyük vaitler de getiriyorlardı.

«Georg Büchner büyüklüğü sadece bir tesadüf eseri sayar. Ferdi, maddî kuvvetlerin tayin ettiği tarihî zaruretlerin kanununa tâbi telâkki eder, ve tekâmülü, daima kanunların

DANTON'UN ÖLÜMÜ

İKİNCİ PERDEDEN SEÇİLMİŞ PARÇALAR

YEDİNCİ SAHNE

Millî konvansiyon salonu

MEB'USLARDAN BİR GRUP

LEGENDRE. — Meb'usların boğazlanması sona ermiyecek mi? Danton da giderse kim kendinden emin olabilir?

BİR MEB'US. — Ne yapmalı?

DİĞER BİRİ. — Danton'un Konvansiyon'da dinlenmesi lâzım. Bu tedbirin muvaffakıyeti muhakkaktır; onun sesine karşı ne koyabilir ki?

BİR BAŞKASI. — İmkânsız; Konvansiyon'un bir emirnamesi bizi bundan menediyor.

LEGENDRE. — Bu emirname geri alınmalı, yahut bir istisna yapılmasına müsaade edilmeli; ben takriri vereceğim; sizin müzaheretinize güveniyorum.

REİS. — Celse açıldı.

LEGENDRE. — (*Kürsüye çıkar*) Millî Konvansiyon'un dört âzası dün gece tevkif edilmişlerdir. Danton'un bunlardan biri olduğunu biliyorum, diğerlerinin isimlerini tanıyorum amma kim olurlarsa olsunlar, onların Konvansiyon kürsüsünden dinlenmelerini talep ediyorum.

---

sevk ve idare ettiği bir tabiî ve içtimaî seyir olarak görür.» Bunun içindir ki *Danton*'un *Ölümü*'nde gayesi, herhangi bir romantik dramda olduğu gibi, *Danton*'un ve arkadaşlarının feci akibetlerine seyircileri ağlatmak değil, bu akibetin zarurî ve tabiî olduğuna ikna etmektir. İlk bakışta sanıldığı gibi *Danton* muharrir tarafından sevimli gösterilmek *istenmemiş*, Fransız inkılâbının trajik sahneleri içinde, kendiliğinden bize yakın ve sempatik *olmaştur*. Esasen Büchner temayül itibariyle *Danton*'dan çok *Jakobin*'lere - Terreur vasıtasiyle de olsa devam etmesi icap eden inkılâp taraftarlarına - yakındı: nitekim, her inkılâpta *Danton* ve arkadaşlarına benzer şahsiyetler hakkındaki fikirlerini birçok yerlerde, hattâ bizzat *Danton*'a söyletiyor.

Denebilir ki romantik devirde yaşamış olan Georg Büchner içtimaî ve tarihî determinizme dramda ifade vermek suretiyle realist tiyatronun vasfını taşıyor. *P. N. B.*

Bürger, ich erkläre es: ich halte Danton für ebenso rein wie mich selbst, und ich glaube nicht, dass mir irgendein Vorwurf gemacht werden kann. Ich will kein Mitglied des Wohlfahrts oder des Sicherheitsausschusses angreifen, aber gegründete Ursachen lassen mich fürchten, Privathass und Privatleidenschaften möchten der Freiheit Männer entreissen, die ihr die grössten Dienste erwiesen haben. Der Mann, welcher im Jahre 1792 Frankreich durch seine Energie rettete, verdient gehört zu werden; er muss sich erklären dürfen, wenn man ihn des Hochverrats anklagt.

(Heftige Bewegungen)

EINIGE STIMMEN.— Wir unterstützen Legendres Vorschlag.

EIN DEPUTIERTER.— Wir sind hier im Namen des Volkes; man kann uns ohne den Willen unserer Wähler nicht von unseren Plätzen reissen.

EIN ANDERER.— Wir können unseren Ausschüssen nicht erlauben, die Gesetzgeber aus dem Asyl des Gesetzes auf die Guillotine zu schiken.

EIN ANDERER.– Das Verbrechen hat kein Asyl, nur gekrönte Verbrecher finden eins auf dem Thron.

EIN ANDERER. — Nur Spitzbuben appelieren an das Asylrecht.

EIN ANDERER.— Nur Mörder erkennen es nicht an.

ROBESPIERRE.— Die seit langer Zeit in dieser Versammlung unbekannte Verwirrung beweist, dass es sich um grosse Dinge handelt. Heute entcheidet sich, ob einige Männer den Sieg über das Vaterland davontragen werden. - Wie könnt ihr eure Grundsätze weit genug verleugnen, um heute einigen Individuen das zu bewilligen, was ihr gestern Chabot, Delaunai und Fabre verweigert habt? Was soll dieser Unterschied zugunsten einiger Männer? Was kümmern mich die Lobsprüche, die man sich selbst und seinen Freuden spendet? Nur zu viele Erfahrungen haben uns gezeigt, was davon zu halten sei. Wir fragen nicht, ob ein Mann diese oder jene patriotische Handlung vollbracht habe; wir fragen nach einer ganzen politischen Laufbahn. - Legendre scheint die Namen der Verhafteten nicht zu wissen; der ganze Konvent kennt sie. Sein Freund Lacroix ist darunter. Warum scheint Legendre das nicht zu wissen? Weil er wohl weiss, dass nur die Schamlosigkeit Lacroix verteidigen kann. Er nannte nur Danton, weil er glaubt, an diesen Namen knüpfe sich ein Privilegium. Nein, wir wollen keine Privilegien, wir wollen keine Götzen. *(Beifall)*

Vatandaşlar! Ben Danton'u kendim gibi temiz biliyorum, ve zannetmiyorum ki bana herhangi bir isnatta bulunulabilsin. Selâmeti umumiye veya Emniyet Komitelerinin hiçbir âzasına hücum etmek istemiyorum, fakat bazı esaslı saikler, şahsî kinin, şahsî ihtirasın, hürriyetin elinden, ona en büyük hizmetleri yapmış olan adamları almaları ihtimalini düşündürerek beni korkutuyor. 1792 de Fransa'yı kurtaran adam, dinlenmeğe lâyıktır; kendisi vatana ihanetle ittiham ediliyorsa izahat vermelidir.

(*Şiddetli hareketler*)

BİRKAÇ SES. — Legendre'ın teklifine muzaheret ediyoruz.

BİR MEB'US. — Biz burada halkın namına bulunuyoruz, müntehiplerimizin iradesi olmadan bizi yerlerimizden çekip alamazlar.

BİR BAŞKASI. — Sizin sözleriniz lâşe kokuyor; herhalde onları, Girondin'lerin ağızlarından kaptınız. İmtiyazlar mı istiyorsunuz? Kanunun baltası bütün başlar üstünde sallanır.

BİR BAŞKASI. — Biz komitelerimizin, kanun yapıcılarını kanunun melceinden çekip Giyotin'e götürmelerine müsaade edemeyiz.

BİR BAŞKASI. — Hiyanet için melce yoktur. Yalnız taçlı caniler, taht üzerinde bir melce ararlar.

BİR BAŞKASI. — Yalnız haydutlar melce hukukundan medet umarlar.

BİR BAŞKASI. — Yalnız katiller bu hakkı tanımazlar.

ROBESPİERRE. — Uzun zamandır bu içtimaın görmediği şu kargaşalık ispat ediyor ki büyük şeyler mevzuubahstir. Bugün birkaç adamın vatana karşı zafer kazanıp kazanmıyacakları belli olacak. Dün Chabot, Delaunai, Fabre'a reddettiğiniz şeyleri bugün birkaç şahsa is'af ederseniz prensiplerinizi inkârda fazla ileri varmış bulunmıyacak mısınız? Birkaç adamın lehine gözetilen bu farkın mânası nedir? Bazılarının kendilerine ve dostlarına ibzal eylediği medih ve senalardan bana ne? Yalnız, tecrübe bunlardan neyi hatırımızda tutmak icap ettiğini bize öğretti. Biz, bir adamın şu veya bu vatanî vazifeyi ifa eylemiş olup olmadığını sormuyoruz; biz o adamın bütün siyasî hayatını tetkik ediyoruz. Legendre mevkufların isimlerini bilmez görünüyor; bütün Konvansiyon onları tanır. Legendre'ın dostu Lacroix'da onların arasındadır. Legendre neden bunu bilmezlikten geliyor? Çünkü o gayet iyi biliyor ki Lacroix'yı ancak hayasızlık müdafaa edebilir. Yalnız Danton'un ismini zikrediyor, zira sanı-

Was hat Danton vor Lafayette, vor Dumouriez, vor Brissot, Fabre, Chabot, Hébert voraus? Was sagt man von diesen, was man nicht auch von ihm sagen könnte? Habt ihr sie gleichwohl geschont? Wodurch verdient er einen Vorzug vor seinen Mitbürgern? Etwa, weil einige betrogene Individuen und andere, die sich nicht betrügen liessen, sich um ihn reihten, um in seinem Gefolge dem Glück und der Macht in die Arme zu laufen? - Je mehr er die Patrioten betrogen hat, welche Vertrauen in ihn setzen, desto nachdrücklicher muss er die Strenge der Freiheitsfreunde empfinden. Man will euch Furcht einflössen vor dem Missbrauche einer Gewalt, die ihr selbst ausgeübt habt. Man schreit über den Despotismus der Ausschüsse, als ob das Vertrauen, welches das Volk euch geschenkt und das ihr diesen Ausschüssen übertragen habt, nicht eine sichere Garantie ihres Patriotismus wäre. Man stellt sich, als zittre man. Aber ich sage euch, wer in diesem Augenblicke zittert, ist schuldig; denn nie zittert die Unschuld vor der öffentlichen Wachsamkeit. (*Allgemeiner Beifall*).

Man hat auch mich schrecken wollen; man gab mir zu verstehen, dass die Gefahr indem sie sich Danton nähere, auch bis zu mir dringen könne. Man sehrieb mir, Dantons Freunde hielten mich umlagert, in der Meinung, die Erinnerung an eine alte Verbindung, der blinde Glauben an erheuchelte Tugenden könnten mich bestimmen, meinen Eifer und meine Leidenschaft für die Freiheit zu mässigen. - So erkläre ich denn: nichts soll mich aufhalten, und sollte auch Dantons Gefahr die meinige werden. Wir alle haben etwas Seelengrösse nötig. Nur Verbrecher und gemeine Seelen fürchten, ihresgleiehen an ihrer Seite fallen zu sehen, weil sie, wenn keine Schar von Mitschuldigen sie mehr versteckt, sich dem Licht der Wahrheit ausgesetzt sehen. Aber wenn es dergleichen Seelen in dieser Versammlung gibt, so gibt es in ihr auch heroische. Die Zahl der Schurken ist nicht gross; wir haben nur wenige Köpfe zu treffen, und das Vaterland ist gerettet. (*Beifall*)

Ich verlange, dass Legendres Vorschalg zurückgwiesen werde (*Die Deputierten erheben sich sämtlich zum Zeichen allgemeiner Beistimmung*)

St. JUST. - Es scheint in dieser Versammlung einige empfindliche Ohren zu geben, die das Wort "Blut„ nicht wohl vertragen können. Einige allgemeine Betrachtungen mögen sie überzeugen, das wir nicht grausemer sind als die Natur und als die Zeit. Die Natur folgt ruhig und unwiderstehlich ihren Gesetzen; der Mensch wird vernichtet, wo er mit ihnen in Konflikt kommt. Eine Aenderung in den Bestandteilen der Luft, ein Auflodern des tellurischen Feuers, ein Schwanken in dem Gleichgewicht einer Wassermasse und eine Seuche, ein vulkanischer

yor ki bu adama bir imtiyaz bağlanmıştır. Hayır, biz imtiyazlar istemiyoruz, putlar istemiyoruz! (*Alkışlar*) Danton'un Lafayette'ten, Dumouriez'den, Brissot'dan Fabre'dan, Chabot'dan Hebert'den fazla nesi var? Bu adamlar hakkında neler söyleniyor? Danton için de neler söylenemez? O, vatandaşlarına karşı bir rüchaniyeti nasıl kazanmıştır? Belki, birkaç aldatılmış, ve birkaç ta aldanmıya yanaşmıyan şahıs, onun muvaffakiyeti neticesinde ikbale ve kuvvete kavuşmak maksadiyle, onun arkasında saf aldıkları için... Danton ne kadar fazla vatandaş kandırmışsa, ne kadar fazla vatandaş ona itimatlarını tevdi eylemişlerse, hürriyetperverlerin şiddetini de o kadar fazla hissetmelidir. Sizin içinize, bizzat mevkii file koyduğunuz bir kuvvetin suiistimalinden tedehhüş hissini ilka etmek istiyorlar. Komitelerin istipdadından bahs ile feryat ediliyor; sanki halkın size verdiği ve sizin de bu Komitelere teslim ettiğiniz itimat, sizin vatanperverliğinizin emin bir garantisi değilmiş gibi... Herkesin dehşetten titrediği iddia olunuyor, fakat ben sizlere söylüyorum; şu anda kim titriyorsa, suçludur. Zira umumî uyanıklığın karşısında masumiyet titremez! (*Alkışlar*) Beni de korkutmak istediler; bana ihsas ettiler ki, tehlike Danton'a yaklaştığı anda, bana da sokulabilecektir. Bana, Danton'un dostlarının benim etrafımı sarmış olduklarını yazdılar; bununla sanıyorlardı ki riyakâr faziletlere kör bir itimat, eski bir rabıtanın hatırası, hürriyet uğrundaki ihtiraslarımı ve gayretimi itidale sevkedecektir. İmdi işte ilân ediyorum: Beni hiçbir şey tutamaz, hattâ isterse, Danton'un maruz bulunduğu tehlikeye ben de maruz bulunayım. Hepimizin biraz cesaret ve ruh büyüklüğüne ihtiyacımız var. Yalnız caniler ve adî ruhlar, kendi benzerlerinin yanıbaşlarında düştüklerini görmekten korkarlar, çünkü kendilerini gizliyecek suç ortakları kalmayıverince hakikatin ışığı altında teşhir edilmiş olacaklardır. Fakat eğer bu mecliste buna benzer ruhlardan varsa, kahraman ruhlar da yok değil. Alçakların sayısı çok değildir; yalnız pek cüz'î miktarda kafa koparacağız, fakat vatan kurtulacak (*alkışlar*). Legendre'ın teklifinin reddedilmesini talep ediyorum.

(*Meb'uslar, müştereken tasvip makamında hep birden ayağa kalkarlar*)

SAİNT-JUST. — Görülüyor ki bu mecliste, kan kelimesini duymıya pek tahammül edemiyen hassas kulaklar bulunmaktadır. Tabiat ve tarih içindeki münasebetler üzerinde yapacakları birkaç umumî müşahede, onlara ispat edecektir ki, biz tabiatten ve zamandan daha zalim değiliz. Tabiat sakin ve mukavemetleri kıran yürüyüşü içinde kanunlarını takip ediyor; tabiatle ihtilâf haline geldiği her yerde insan mahvoluyor. Hava'nın anasırı mürekkibesinde bir değişiklik, tellür ateşinin bir iştiali, bir su kütlesinin muvazenesinde herhangi bir bozukluk ve bir salgın

Ausbruch, eine Überschwemmung begraben Tausende. Was ist das Resultat? Eine unbedeutende, im grossen ganzen kaum bemerkbare Veränderung der physischen Natur, die fast spurlos vorübergegangen sein würde, wenn nicht Leichen auf ihrem Wege lägen.

Ich frage nun: soll die geistige Natur in ihren Revolutionen mehr Rücksicht nehmen als die physische? Soll eine Idee nicht ebensogut wie ein Gesetz der Physik vernichten dürfen, was sich ihr wiedersetzt? Soll überhaupt ein Ereignis, was die ganze Gestaltung der moralischen Natur, das heisst der Menschheit, umändert, nicht durch Blut gehen dürfen? Der Weltgeist bedient sich in der geistigen Sphäre unserer Arme ebenso, wie er in der physischen Vulkane und Wasserfluten gebraucht. Was liegt daran, ob sie nun an einer Seuche an der Revolution sterben?

Die Schritte der Menschheit sind langsam, man kann sie nur nach Jahrhunderten zählen, hinter jedem erheben sich die Gräber von Generationen. Das Gelangen zu den einfachsten Erfindungen und Grundsätzen hat Millionen das Leben gekostet, die auf dem Wege starben. Ist es denn nicht einfach, dass zu einer Zeit, wo der Gang der Geschichte rascher ist, auch mehr Menschen ausser Atem kommen?

Wir schliessen schnell und einfach: da alle unter gleichen Verhältnissen geschaffen werden, so sind alle gleich, die Unterschiede abgerechnet, welche die Natur selbst gemacht hat. Es darf daher jeder Vorzüge und darf daher keiner Vorrecht haben, weder ein eizelner noch eine geringere oder grössere Klasse von Individuen. - Jedes Glied dieses in der Wirklichkeit angewandten Satzes hat seine Menschen getötet. Der 14. Juli, der 10. August, der 31. Mai sind seine Interpunktionszeichen. Er hatte vier Jahre Zeit nötig um in der Körperwelt durchgeführt zu werden, und unter gewöhnlichen Umständen hatte er ein Jahrhundert dazu gebraucht und war mit Generationen interpunktiert worden. Ist es da so zu verwundern, dass der Strom der Revolution bei jedem Absatz, bei jeder neuen Krümmung seine Leichen ausstösst? Wir werden unserm Satze noch einige Schlüsse hinzuzufügen haben; sollen einige hundert Leichen uns verhindern, sie zu machen? - Moses führte sein Volk durch das Rote Meer und in die Wüste, bis die alte verdorbene Generation sich aufgerieben hatte, eh er den neuen Staat gründete. Gesetzgeber, wir haben weder das Rote Meer noch die Wüste, aber wir haben den Krieg und die Guillotine.

Die Revolution ist wie die Töchter des Pelias: sie zerstückt die Menschheit, um sie zu verjüngen. Die Menschheit wird aus dem Blutkessel wie die Erde aus den Wellen der Sündflut mit urkräftigen Gliedern sich erheben, als wäre sie zum ersten Male geschaffen. (*Langer*

hastalık, bir volkan indifaı, bir su baskını binlerce insanı gömüyor. Bütün bunların neticesi nedir? Tabiatin fizik halinde ehemmiyetsiz, heyeti umumiyesiyle pek zorla farkedilebilen, ve eğer yolu üzerinde cesetler yatmasa, iz bırakmadan geçecek olan bir değişikliği. İmdi soruyorum: manevî tabiat, ihtilâlleri içinde, maddî tabiatten daha fazla ihtiyatlı mı olmalıdır? Bir fikir, tıpkı tabiî bir kanun gibi, karşısında mukavemet eden şeyleri imha etmemeli midir? Daha umumî olarak, manevî tabiatin, yani insanlığın şeklini değiştirecek bir hâdise kan içinde yürümemeli midir? Kâinatın ruhu, fizik âlemde, tufanları ve volkanları nasıl kullanırsa, manevî âlemde de bizim kollarımızdan öyle istifade ediyor. O halde insanlar bir salgın hastalıktan öleceklerine, ihtilâlden ölsünler, bundan ne çıkar? Beşeriyet adımlarını çok ağır atar, onları ancak asırlardan sonra saymak mümkün olur, ve her adımın arkasında nesillerin mezarları yükselir. En basit keşiflere veya prensiplere erişmek, yol üstünde ölüp kalan milyonların hayatına mal olmuştur. O halde, tarihin heyeti umumiyesinin her zamankinden daha süratli yürüdüğü bir zamanda, her zamankinden daha çok insanın da soluğunun kesilmesi tabiî değil mi? Süratle ve basit bir netice ile sözümüzü kapıyalım: Mademki herkes müsavi şartlar altında yaratılmıştır, binaenaleyh herkes, bizzat tabiatin verdiği farklar müstesna, müsavidir. Bunlardan dolayı, herkesin rüçhaniyeti olması, fakat kimsenin ne fert halinde, ne de fertlerin teşkil ettiği mahdut ve kuvvetli bir sınıf halinde evvelden kabul edilmiş haklara sahip olmaması icap eder. Hakikat haline konmuş olan bu cümlenin herbir unsuru birçok adamlar öldürmüştür. 14 temmuz, 10 ağustos, 31 mayıs onun noktalama işaretleridir. Bu cümle, vücutler dünyası içinde tatbikı için, dört seneye ihtiyaç gösterdi, alelâde şartlar içinde bunun için asırlar lâzımgelecekti, noktalama işaretleri olarak nesilleri kullanacaktı. İhtilâl ırmağı, her akışında, her yeni dönemecinde sürüklediği cesetleri fırlatıp atmış, bunda o kadar şaşılacak birşey var mı? Cümlemize daha birkaç netice ilâve etmiş olacağız, bunu yapmaktan bizi birkaç yüz ceset menetmeli midir? Musa, yeni devletini kurmadan evvel Kızıldenizden ve çöl içinden uzun zaman milletini yürüttü: tâ köhne, çürümüş nesil dökülüp yolda kalıncıya kadar.. Kanun yapıcılar, bizim ne Kızıldenizimiz ve ne de çölümüz var, fakat harbimiz ve giyotinimiz var. İhtilâl Pelias'ın kızları gibidir; o, beşeriyeti gençleştirmek için parçalar. Vaktiyle tufandan dünya ne halde çıktıysa, beşeriyet te kan kazanından öyle, sangi ilk defa yaratılıyormuş gibi, taze, kuvvetli âzâlarla doğrulacaktır. (*Uzun devamlı alkışlar; birkaç*

anhaltenden Beifall. Einige Mitglieder erheben sich im Enthusiasmus). Alle geheimen Feinde der Tyrannei, welche in Europa und auf dem ganzen Erdkreise den Dolch des Brutus unter ihren Gewändern tragen, fordern wir auf, diesen erhabenen Augenblick mit uns zu teilen. *(Die Zuhörer und die Deputierten stimmen die Marseillaise an)*.

8. AUFTRİTT

Das Luxemburg.

EİN SAAL MİT GEFANGENEN

Chaumette, Payne, Mercier, Hérault de Séchelles und andere Gefangene.

CHAUMETTE.— (*zupft Payne am Aermel*): Hören Sie, Payne, es könnte doch so sein, vorhin überkam es mich so; ich habe heute Kopfweh, helfen Sie mir ein wenig mit Ihren Schlüssen, es ist mir ganz unheimlich zumut.

PAYNE.— So komm, Philosoph Anaxagoras, ich will dich katechisieren.— Es gibt keinen Gott, denn: Entweder hat Gott die Welt geschaffen oder nicht. Hat er sie nicht geschaffen, so hat die Welt ihren Grund in sich, und es gibt keinen Gott, da Gott nur dadurch Gott wird, dass er den Grund alles Seins enthät. Nun kann aber Gott die Welt nicht geschaffen haben; denn entweder ist die Schöpfung ewig wie Gott, oder sie hat einen Anfang. Ist letzteres der Fall, so muss Gott sie zu einem bestimmten Zeitpunkt geschaffen haben; Gott muss also, nachdem er eine Ewigkeit geruht, einmal tätig geworden sein, muss also einmal eine Veränderung in sich erlitten haben, die den Begriff Zeit auf ihn anwenden lässt, was beidesgegen das Wesen Gottes streitet. Gott kann also die Welt nicht geschaffen haben. Da wir nun aber sehr deutlich wissen, dass die Welt oder dass unser ich wenigstens vorhanden ist, und dass sie dem vorhergehenden nach also auch ihren Grund in sich oder in etwas haben muss, das nicht Gott ist, so kann es keinen Gott geben. Quod erat demonstrandum.

CHAUMETTE, — Ei wahrhaftig, das gibt mir wieder Licht, ich danke, danke.

MERCİER.— Halten Sie, Payne, wenn aber die Schöpfung ewig ist?

PAYNE.— Dann ist sie schon keine Schöpfung mehr, dann ist sie eins mit Gott oder ein Attribut desselben, wie Spinoza sagt; dann ist Gott in allem, in Ihnen, Wertester, im Philosoph Anaxagoras und in mir.

meb'us heyecan içinde ayağa kalkar). Biz Avrupada ve bütün arz yuvarlağı üstünde, Brutus'un hançerini elbiselerinin içine gizlemiş olan bütün gizli istipdat düşmanlarından, bu muhteşem fırsata bizimle beraber iştirak etmelerini istiyoruz.

(*Dinleyiciler ve meb'uslar Marseillaise'i terennüm ederler*)

SEKİZİNCİ SAHNE

Luxembourg

MAHPUSLARLA DOLU BİR SALON

Chaumette, Payne, Mercier, Hérault - Séchelles ve diğer mahpuslar

CHAUMETTE. — (*Payne'i yeninden çeker*) Dinleyiniz Payne, böyle olmaz mı bu? Biraz evvel, bana öyle geliyordu ki... Bugün başım ağrıyor; istidlâllerinize muhtacım; bugün içimde bir endişe var.

PAYNE. — Gel öyle ise, filozof Anaksagoras, sana mezhebimi talim edeyim. Allah yoktur, zira: Allah kâinatı ya yaratmıştır, yahut yaratmamıştır. O eğer kâinatı yaratmamışsa, demek ki kâinatın illeti kâinatın kendisindedir. Binaenaleyh Allah yoktur, çünkü Allah ancak her mevcudün illetini kendinde tazammun etmekle Allahtır. Keza, Allah kâinatı yaratmış olamaz, zira: kâinat ya Allah gibi ezelîdir, yahut ta bir başlangıcı vardır. Eğer sonuncu şık vaki ise, Allah kâinatı muayyen bir anda yaratmış olacaktır. Böylece Allah, bir ebediyet boyunca istirahat ettikten sonra, bir defa faal olmuş bulunmak, binaenaleyh kendisine zaman mefhumunu tatbik ettiren bir tahavvülü nefsinde hissetmiş olmak lâzımgelir; bunların ise her ikisi de Allahın sıfatına taarruz teşkil eder. O halde Allah kâinatı yaratmamış olmak icap eder. Fakat madem ki biz vazıhan kâinatın, veyahut ta hiç olmazsa kendi "ben" imizin mevcut olduğunu ve bunların da, yukarda mülâhaza ettiklerimize göre, illetlerinin kendi nefislerinde veyahut ta, Allah olmıyan bir şeyde bulunması icap ettiğini biliyoruz, o halde Allah mevcut olamaz. İmdi kaziyemiz bu şekilde sabit oldu.

CHAUMETTE. — Ah hakikaten, gözleriniz beni yeniden aydınlattı, teşekkür ederim, teşekkür ederim.

MERCİER. — Durunuz Payne, ya hilkat ezelî ise?

PAYNE. — O zaman, kâinat artık hilkat değildir; o zaman o, Allahla ayni bir şey veya onun bir sıfatıdır. Spinoza'nın dediği gibi, o zaman Allah her şeyin içinde meknuzdur; sizin içinizde azizim, filozof Anaksagoras'ın içinde, ve benim içimde... Hem bu, pek fena bir şey de

Das wäre so übel nicht, aber Sie müssen mir zugestehen, dass es gerade nicht viel um die himmlische Majestät ist, wenn der liebe Herrgott in jedem von uns Zahnweh kriegen, den Tripper haben, lebendig begraben werden oder wenigstens die sehr unangenehmen Vorstellungen davon haben kann.

MERCİER. — Aber eine Ursache muss doch da sein.

PAYNE. — Wer leugnet dies? Aber wer sagt Ihnen denn, dass diese Ursache das sei, was wir uns als Gott, d. h. als das Vollkommene denken? Halten Sie die Welt für vollkommen?

MERCİER. — Nein.

PAYNE. — Wie wollen Sie denn aus einer unvollkommenen Wirkung auf eine vollkommene Ursache schliessen? — Voltaire wagte es ebensowenig mit Gott als mit den Königen zu verderben, deswegen tat er es. Wer einmal nichts hat alsder Verstand und ihn nicht einmal konsequent zu gebrauchen weiss oder wagt, ist ein Stümper.

MERCİER. — Ich frage dagegen: kann eine vollkommene Ursache eine vollkommene Wirkung haben, d. h. kann etwas Vollkommenes was Vollkommenes schaffen? Ist das nicht unmöglich, weil das Geschaffene doch nie seinen Grund in sich haben kann, was doch, wie Sie sagten, zur Vollkommenheit gehört?

CHAUMETTE. — Schweigen Sie, schweigen Sie.

PAYNE. — Beruhige dich, Philosoph! — Sie haben recht; aber muss denn Gott einmal schaffen, kann er nur was Unvollkommenes schaffen, so lässt er es gescheuter ganz bleiben. Ist's nicht sehr menschlich, uns Gott nur als schaffend denken zu können? Weil wir uns immer sagen zu können: wir sind, müssen wir Gott auch dies elende Bedürfnis andichten? - Müssen wir, wenn sich unser Geist in das Wesen einer harmonisch in sich ruhenden, ewigen Seligkeit versenkt, gleich annehmen, sie müsse die Finger ausstrecken und über Tisch Brotmännchen kneten, aus überschwenglichem Liebesbedürfnis, wie wir uns ganz geheimnisvoll in die Ohren sagen? Müssen wir das alles, bloss um uns zu Göttersöhnen zu machen? Ich nehme mit einem geringeren Vater vorlieb; wenigstens werd ich ihm nicht nachsagen können, dass er mich unter seinem Stande in Schweinställen oder auf den Galeeren habe erziehen lassen.

Schafft das Unvollkommene weg, dann allein könnt ihr Gott demonstrieren; Spinoza hat es versucht. Man kann das Böse leugnen, aber nicht

olmaz; amma, bana şunu itiraf etmelisiniz ki, herhalde, ulu Tanrı için bizim her birimizle beraber dişi ağrımak, cüzzama tutulmak, diri diri gömülmek veyahut ta, hiç olmazsa, böyle bir akibeti tasavvur etmek ihtimali mevcut olduğu takdirde, semavî saltanat pek gıpte edilecek bir nesne halinde kalmıyacaktır.

MERCİER. — Fakat muhakkak bir illetin mevcut olması lâzım değil mi?

PAYNE. — Bunu kim inkâr ediyor? Fakat size bu illetin, bizim Allah yani en mükemmel mevcut olarak tasavvur ettiğimiz şey olduğunu da kim söylüyor? Kâinatı mükemmel telâkki ediyor musunuz?

MERCİER. — Hayır.

PAYNE. — O halde nasıl istiyebilirsiniz ki bir nâkıs eserden mükemmel bir illete varılsın?

Voltaire Allahla olduğu kadar dahi kırallarla bozuşmağa cür'et edemediği için böyle bir istidlâle gidiyordu. Her kim ki zekâdan başka bir vasıtaya sahip değildir, ve bunu lâyıkı veçhile kullanmayı bilmez, veya buna cesaret edemez, o bir kalpazandır.

MERCİER. — Buna mukabil ben de soruyorum : Mükemmel bir illetin mükemmel bir tesiri olabilir mi? Yani mükemmel birşey, diğer mükemmel birşeyi tevlit edebilir mi? Bu, mahlûk illetini asla kendi nefsinde ihtiva edemiyeceği için çünkü dediğiniz gibi bu ancak "mükemmel„ e ait bir sıfattır - imkânsız değil midir?

CHAUMETTE. — Susunuz, susunuz.

PAYNE. — Sâkin ol filozof! Hakkınız var: nitekim Allahın muhakkak yaratması lâzım geliyorsa, o ancak "gayrı mükemmel„i yaratabilecektir. Binaenaleyh, daha akıllıca hareket ederek, bu işten vazgeçecektir. Allahı yalnız yaratıcı olarak tasavvur edebilmek tamamen insanî birşey değil mi? Kendi kendimize "Biz varız„ diyebilmek için boyuna çırpınıp çarpınmak mecburiyetinde olduğumuzdan değil midir ki Allaha da ayni sefil ihtiyacı atfetmek lüzumunu duyuyoruz? Kendi nefsinde bir ahengi tamla mütemekkin Ulûhiyete ruhumuz garkolunca, bu Vahdaniyetin, hemen parmaklarını uzatıp, hani şu biribirimizin kulağına gizlice fısıldadığımız aşka benzer, taşan bir sevgi ihtiyaciyle, masanın üstünde ekmek içinden insan suretleri yoğurmasını kabul mü etmeliyiz? Bütün bunlara sırf kendimizi Allahların oğulları mertebesine çıkarabilmemiz için mi inanmamız lâzım geliyor? Ben kendi hesabıma, daha basit bir babayı tercih ederim, hiç olmazsa böylesine "beni domuz ahırlarında veya forsa gemilerinde büyütmek şanına yakışır mı?„ diye söylenmek lüzumu kalmaz. Noksanın vücudünü ortadan kaldırın, ancak o zaman Allahın vücudünü ispat edebilirsiniz; Spinoza bunu tecrübe etmişti.

den Schmerz; nur der Verstand kann Gott beweisen, das Gefühl empört sich dagegen. Merke dir es, Anaxagoras: warum leide ich? Das ist der Fels des Atheismus. Das leiseste Rucken des Schmerzes, und rege es sich nur in einem Atom, macht einen Riss in der Schöpfung von oben bis unten.

MERCİER. — Und die Moral?

PAYNE. — Erst beweist ihr Gott aus der Moral und dann die Moral aus Gott. — Was wollt ihr denn mit eurer Moral? Ich weiss nicht, ob es an und für sich was Böses oder was Gutes gibt, und habe deswegen doch nicht nötig, meine Handlungsweise zu ändern. Ich handle meiner Natur gemäss: was ihr angemessen, ist für mich gut und ich tue es, und was ihr zuwieder, ist für mich bös und ich tue es nicht und verteidige mich dagegen, wenn es nur in den Weg kommt. Sie können, wie man so sagt, tugendhaft bleiben und sich gegen das sogenannte Laster wehren, ohne deswegen ihre Gegner verachten zu müssen, was ein gar trauriges Gefühl ist.

11. AUFTRITT

DAS REVOLUTİONSTRİBUNAL

HERMANN.— (*zu Danton*): Ihr Name, Bürger.

DANTON.— Die Revolution nennt meinen Namen. Meine Wohnung ist bald im Nichts und mein Name im Plantheon der Geschichte.

HERMANN.— Danton, der Konvent beschuldigt Sie, mit Mirabeau, mit Dumouriez, mit Orléans, mit den Girondisten, den Fremden und der Faktion Ludwig des XVII. konspiriert zu haben.

DANTON.— Meine Stimme, die ich so oft für die Sache des Volkes ertönen liess, wird ohne Mühe die Verleumdung zurückweisen. Die elenden welche mich anklagen, mögen hier erscheinen, und ich werde sie mit Schande bedecken. Die Ausschüsse mögen sich hierher begeben, ich werde nur vor ihnen antworten. Ich habe sie als Klager und als Zeugen nötig. Sie mögen sich zeigen.
Übrigens, was liegt mir an euch und eurem Urteil? Ich habe es euch schon gesagt: das Nichts wird bald mein Asyl sein; - das Leben ist mir zur Last, man mag mir es entreissen, ich sehne mich danach, es abzuschütteln.

HERMANN.— Danton, die Kühnheit ist dem Verbrecher, die Ruhe der Unschuld eigen.

DANTON.— Privatkühnheit ist ohne Zweifel zu tadeln, aber jene Nationalkühnheit, die ich so oft gezeigt, mit welcher ich so oft für Freiheit gekämpft habe, ist die verdienstvollste aller Tugenden. - Sie ist meine Kühnheit, sie ist es, den ich mich hier zum besten der Republik gegen

İnsan şerri inkâr edebilir, fakat acıyı asla! Yalnız zekâ Allahı ispat edebilir, his buna karşı isyan eder. - Niçin ıztırap çekiyorum? Şu sual yok mu ? Buna iyi dikkat et Anaksagoras? Bu Allahı inkârın, ateizmin kendisine çarpanı parçalıyan kayasıdır. Acının en hafif bir raşesi, hattâ isterse bir atomun içinde vuku bulsun, kâinatın tepesinden tırnağına kadar bir yarıntı yapacak kudrettedir.

MERCİER. — Ya ahlâk?

PAYNE. — Sizler evvelâ ahlâk yoliyle Allahı ispat ediyorsunuz, sonra da Allah yoliyle ahlâkı.

Ahlâkımızla ne kasdediyoruz ki? Ben bizatihi hayır veya şer var mı yok mu bilmem. Ve bunun için de hareket tarzımı değiştirmek lüzumunu duymam. Ben tabiatime göre hareket ederim; ona uyan şey benim için iyidir, onu yaparım; ona uymıyan benim için kötüdür, ve onu yapmam; ve eğer yolumun üzerine çıkarsa kendimi ona karşı müdafaa ederim. Siz söylendiği veçhile, faziletli kalabilir ve kendinizi sui ahlâk tabir olunan hale karşı koruyabilirsiniz, fakat bunun için muarızlarınızı istihkara mecburiyet hissetmemek şartiyle... Zira bu, pek kötü bir his olur.

ON BİRİNCİ SAHNE

İHTİLÂL MAHKEMESİ

HERMANN. — (*Danton'a*) Vatandaş isminiz?

DANTON. — İsmimi ihtilâl her yerde çağırıyor, yakında meskenim adem olacak ve şöhretim tarihin Panteonunda karar kılacak.

HERMANN. — Danton, Konvansiyon sizi, Mirabeau ile Dumouriez ile, Orléans'la Girondin'lerle, ecnebilerle ve on yedinci Louis'nin adamlariyle müştereken ihanet plânları kurmakla ittiham ediyor.

DANTON. — Birçok defa halkın davası için yükselttiğim sesim bu iftirayı zahmetsizçe reddedecektir. Beni ittiham eden sefiller karşıma çıksınlar, onları hacaletle örteceğim, komiteler buraya gelsinler, ben yalnız onlara cevap veririm, onlara hem müddei hem de şahit sıfatiyle ihtiyacım var. Kendilerini göstersinler. Hem fazla söze ne hacet, siz ve hükümleriniz benim umurumda mısınız? Size daha evvel söyledim: Yakında adem benim meskenim olacak; hayat benim için bir yüktür, varsınlar onu üzerimden alsınlar, zaten onu silkip atmak iştiyakiyle kıvranıyorum.

HERMANN. — Danton, pervasızlık cinayetin, sükûn masumiyetin mümeyiz vasıflarıdır.

DANTON. — Şüphesiz, şahsî pervasızlık şayanı takbihtir, fakat benim birçok defalar gösterdiğim, hürriyet uğrunda çarpışırken takındığım millî pervasızlık, bütün faziletlerin en şayanı tebcilidir. Benim pervasızlığım, burada Cümhuriyetin menfaatleri için, şayanı merhamet müttehimlerime

meine erbärmlichen Ankläger bediene. Kann ich mich fassen, wenn ich mich auf eine so niedrige Weise verleumdet sehe? - Von einem Revolutionär wie ich darf man keine kalte Verteidigung erwarten. Männer meines Schlages sind in Revolutionen unschätzbar, auf ihrer Stirne schwebt das Genie der Freiheit (*Zeichen von Beifall unter den Zuhörern*). Mich klagt man an, mit Mirabeau, mit Dumouriez, mit Orléans konspiriert, zu den Füssen elender Despoten gekrochen zu haben; mich fordert man auf, vor der unentrinnbaren, unbeugsamen Gerechtigkeit zu anworten. -Du elender St. Just, wirst der Nachwelt für diese Lästerung verantwortlich sein.

HERMANN.— Ich fordere Sie auf, mit Ruhe zu antworten; gedenken Sie Marats, er trat mit Ehfurcht vor seine Richter.

DANTON.— Sie haben die Hände an mein ganzes Leben gelegt, so mag es sich denn aufrichten und ihnen entgegentreten; unter dem Gewichte jeder meiner Handlungen werde ich sie begraben. - Ich bin nicht stolz darauf. Das Schicksal führt uns die Arme, aber nur gewaltige Naturen sind seine Organe. Ich habe auf dem Marsfelde dem Königtume den Krieg erklärt, ich habe es am 10. August geschlagen, ich habe es am 21. Januar getötet und den Königen einen Königskopf ald Fehdehandschuh hingeworfen. (*Wiederholte Zeichen von Beifall.* - *Er nimmt die Anklageakte*). Wenn ich einen Blick auf diese Schandschrift werfe, fühle ich mein ganzes Wesen beben. Wer sind denn die, welche Danton nötigen mussten, sich an jenem denkwürdigen Tage (d. 10. August) zu zeigen? Wer sind denn die Privilegierten Wesen, von denen er seine Energie borgte? - Meine Ankläger mögen erscheinen. Ich bin ganz bei Sinnen, wenn ich es verlange. Ich werde die platten Schurken entlarven und sie in das Nichts zurückschleudern, aus dem sie nie hätten hervorkriechen sollen.

HERMANN.— (*schellt*): Hören Sie die Klingel nicht?

DANTON.— Die Stimme eines Menschen, welcher seine Ehre und sein Leben verteidigt, muss deine Schelle überschreien.

Ich habe im September die junge Braut der Revolution mit den zerstückten Leibern der Aristokraten geätzt. Meine Stimme hat aus dem Golde der Aristokraten und Reichen dem Volke Waffen geschmiedet. Meine Stimme war der Orkan, welcher die Satelliten des Despotismus unter Wogen von Bajonetten begrub. (*Lauter Beifall*).

HERMANN.— Danton, Ihre Stimme ist erschöpft, Sie sind zu heftig bewegt. Sie werden das nächstemal Ihre Verteidigung beschliessen, Sie haben Ruhe nötig. - Die Sitzung ist aufgehoben.

DANTON.— Jetzt kennt ihr Danton - noch wenige Stunden, und er wird in den Armen des Ruhmes entschlummern.

karşı kullandığım pervasızlık işte bu cinstendir. Kendimi bu kadar bayağıca iftiralarla lekelenmiş görürken sakin olabilir miyim? Benim gibi bir ihtilâlciden soğuk kanlı bir müdafaa beklenemez. Benim hamurumdaki adamların ihtilâller içinde pahası ölçülemez, onların alınlarında hürriyetin dehası âram eder! (*Dinleyiciler arasında sempati işaretleri*) Beni Mirabeau ile, Orléan'la, Dumouriez ile beraber isyan hazırlamış, sefil müstebitlerin ayaklarının dibinde diz çökmüş olmakla ittiham ediyorlar. Eğilmez ve önünden kaçılmaz adaletin huzurunda cevap vermemi istiyorlar. Sen ey sefil Saint-Just, bu isnadının hesabını müstakbel nesiller karşısında vereceksin!

HERMANN. — Size sükûnla cevap vermenizi ihtar ederim! Hâkimlerinin karşısına sükûn ve ihtiramla çıkan Marat'yı hatırlayınız.

DANTON. — Onlar ellerini bütün hayatımın üzerine koydular. Hayatım da doğrulacak ve onlara karşı yürüyecektir; ef'âlimden her birinin yükü altına onları gömeceğim. Ben bundan gururlanmıyorum. Mukadderat bizim ellerimizi sevkeder, fakat yalnız kuvvetli karakterler onun uzuvlarıdır. Ben Mars meydanında kırallığa harp ilân ettim, onu 10 Ağustosta münhezim ettim, 21 kânunusanide öldürdüm ve kıralların suratına eldiven yerine bir kıral başı fırlattım. (*Tekrar edilen sempati alâmetleri. İttihamnameyi alır*). Bu hayasızca yazıya bir göz atınca, bütün mevcudiyetimin sarsıldığını hissediyorum. Tarihî 10 ağustos gününde, Danton'u ortaya çıkmağa davet etmek lüzumunu duymuş olan o adamlar kimlerdir acaba? Müttehimlerim ortaya çıksınlar, ben bunu talep ederken, tamamiyle şuura sahibim. O budala sahtekârların maskelerini yırtacağım ve onları ezelî yuvaları olan hiçliğin içine tekrar fırlatacağım; zaten onlar oradan hiç çıkmamalı idiler.

HERMANN. — (*Çıngırağı çalar*) Çıngırağı duymuyor musunuz?

DANTON. — Hayatını ve şerefini müdafaa eden bir insanın sesi, senin çıngırağını bastırsa gerek! Ben eylûlde, ihtilâlin genç yavrularını aristokratların parçalanmış vucütleriyle besledim. Benim sesim aristokratların ve zenginlerin altınlarından halka silâh döğdü; benim sesim istibdadın peyklerini süngülerin dalgaları içine gömen kasırga oldu. (*Yüksek tasvip sesleri*)

HERMANN. — Danton! Sesiniz kısıldı, fazla müteheyyiçsiniz, müdafaanızı müteakıp celsede bitirirsiniz. İstirahate ihtiyacınız var. Celse tatil edilmiştir.

DANTON. — Şimdi Dantonu tanıyorsunuz, birkaç saat daha... Ondan sonra o, şöhretin kollarında can verecek.

Georg BÜCHNER

Tercüme eden: *Pertev N. BORATAV*

DISCOURS SUR LES SCIENCES ET LES ARTS

Avertissement

Qu'est-ce que la célébrité? Voici le malheureux ouvrage à qui je dois la mienne. Il est certain que cette pièce, qui m'a valu un prix, et qui m'a fait un nom, est tout au plus médiocre et j'ose ajouter qu'elle est une des moindres de tout ce recueil. Quel gouffre de miseres n'eût point évité l'auteur, si ce premier écrit n'eût été reçu que comme il méritait de l'être! Mais il fallait qu'une faveur d'abord injuste m'attirât par degrés une rigueur qui l'est encore plus.

Préface

Voici une des grandes et belles questions qui aient jamais été agitées. Il ne s'agit point dans ce discours de ces subtilités métaphysiques qui ont gagné toutes les parties de la littérature, et dont les programmes d'académie ne sont pas toujours exempts; mais il s'agit d'une de ces vérités qui tiennent au bonheur du genre humain.

Je prévois qu'on me pardonnera difficilement le parti que j'ai osé prendre. Heurtant de front tout ce qui fait aujourd'hui l'admiration des hommes, je ne puis m'attendre qu'à un blâme universel; et ce n'est pas pour avoir été honoré de l'approbation de quelques sages, que je dois compter sur celle du public: aussi mon parti est-il pris; je ne me soucie de plaire ni aux beaux esprits ni aux gens à la mode. Il y aura dans tous les temps des hommes faits pour être subjugués par les opinions de leur siècle, de leur pays, et de leur société.

İLİMLER VE SANATLAR HAKKINDA NUTUK [1]

Bir kaç söz

Şöhret nedir ki? İşte ben şöhretimi şu zavallı esere borçluyum. Bana bir mükâfat kazandırmış ve adımı tanıttırmış olan bu eser nihayet mutavassıt bir yazıdır; hattâ diyebilirim ki bu kitabın [2] en zayıf parçalarından biridir. Bu ilk yazı yalnız değeri kadar rağbet görmüş olsaydı onu yazan adam nice felâketlerden kurtulmuş olurdu. Fakat lâyık olmadığım bu ilk teveccühün beni sonradan bu teveccühten daha haksız bir mağduriyete sürüklemesi mukaddermiş.

Ön söz

İşte şimdiye kadar üzerinde durulmuş en büyük ve en güzel meselelerden biri. Bu nutukta, edebiyatın her köşesini sarmış, hattâ bazan akademilerin programlarına kadar girmiş olan metafizik oyunları üzerinde değil, insan oğlunun saadetiyle alâkalı hakikatlerden biri üzerinde durulmaktadır.

Suale menfi cevap vermeğe cür'et edişimin kolay kolay affedilemiyeceğini biliyorum. İnsanların bugün hayran oldukları her şeye cepheden hücum eden bir adamı herkesin fena karşılıyacağı muhakkaktır. Birkaç kâmil insan beni tasvip etti diye herkesin de tasvip edeceğini ümit edemem; bu hususta kararımı vermiş bulunuyorum: kibar münevverler, gözde edipler tarafından beğenilmek endişesinde değilim. Her devirde zamanın, memleketin ve cemiyetin fikirlerine bağlı olarak yaşa-

[1] Yalnız üçte biri kadarının tercümesini verdiğimiz bu nutuk Dijon Akademisinin 1749 da ortaya koyduğu şu müsabaka sualine cevap olarak yazılmış ve birinciliği kazanmıştır: İlimlerin ve sanatların ihyasi ahlâkın düzelmesine yardım etmiş midir? Rousseau bu suale yalnız meşhur nutku ile değil bütün hayatı ve eserleriyle hayır cevabını vermiştir. Nutkun ehemmiyeti Rousseau'nun muharrirlik hayatında bir hareket noktası oluşu ve eserlerindeki başlıca tezi hulâsa edişidir. Rousseau ölünciye kadar bu nutuktaki fikirlere sadık kalmış ve bütün eserleri adeta ayni fikirlerin tevsi ve ispatı için yazılmıştır. Rousseau'nun tezi ne kadar garip görünürse görünsün hâlâ bugün bile kuvvet ve tazeliğini muhafaza etmektedir. Avrupa medeniyetinin şimdiki buhran günlerinde birçok mütefekkirler sanat ve ilimlerin insan hayatındaki mevkii meselesine dönmektedirler. Dijon Akademisinin suali bugün yeniden sorulsa Rousseau gibi cevap verecek mütefekkirlerin bulunmıyacağı iddia edilemez. S. E.

[2] Bu nutuk o zaman Rousseau'nun diğer iki nutku, *Emile, La Nouvelle, Heloïse* ve *Contrat Social*'le bir arada başlamıştı. S. E.

Tel fait aujourd'hui l'esprit fort et le philosophe, qui, par la même raison, n'eût été qu'un fanatique du temps de la ligue. Il ne faut point écrire pour de tels lecteurs, quant on veut vivre au delà de son siècle.

Un mot encore, et je finis. Comptant peu sur l'honneur que j'ai reçu, j'avais, depuis l'envoi, refondu et augmenté ce discours, au point d'en faire, en quelque manière, un autre ouvrage. Aujourd'hui, je me suis cru obligé de le rétablir dans l'état où il a été couronné. J'y ai seulement jeté quelques notes, et laissé deux additions faciles à reconnaître, et que l'Académie n'aurait peut-être pas approuvées. J'ai pensé que l'équité, le respect, et la reconnaissance, exigeaient de moi cet avertissement.

DISCOURS

SUR CETTE QUESTION :

Le rétablissement des sciences et des arts a-t-il contribué à épurer les mœurs?

Decipimur specie recti (*Horace*)

Le rétablissement des Sciences et des Arts a-t-il contribué à épurer ou à corrompre les mœurs? Voilà ce qu'il s'agit d'examiner. Quel parti dois-je prendre dans cette question? Celui, messieurs, qui convient à un honnête homme qui ne sait rien, et qui ne s'en estime pas moins.

Il sera difficile, je le sens, d'approprier ce que j'ai à dire au tribunal où je comparais. Comment oser blâmer les sciences devant une des plus savantes compagnies de l'Europe, louer l'ignorance dans une célèbre Académie, et concilier le mépris pour l'étude avec le respect pour les vrais savants? J'ai vu ces contrariétés, et elles ne m'ont point rebuté. Ce n'est point la science que je maltraite, me suis-je dit, c'est la vertu que je défends devant des hommes vertueux. La probité est encore plus chère aux gens de bien, que l'érudition aux doctes. Qu'ai-je donc à redouter? Les lumières de l'assemblée qui m'écoute? Je l'avoue; mais c'est pour la constitution du discours, et non pour le sentiment de l'orateur. Les souverains équitables n'ont jamais balancé à se condamner eux-mêmes dans des discussions douteuses; et la position la plus avantageuse au bon droit est d'avoir à se défendre contre une partie intègre et éclairée, juge en sa propre cause.

A ce motif qui m'encourage, il s'en joint un autre qui me détermine c'est qu'après avoir soutenu, selon ma lumière naturelle, le parti de la vérité, quel que soit mon succès, il est un prix qui ne peut me manquer: je le trouverai dans le fond de mon cœur.

mağa mahkûm insanlar bulunacaktır. Bugün ileri fikirli ve filosof geçinen öyle adamlar vardırki Ligue zamanında yaşamış olsalardı, yine zamana uymak için birer softa kesilirlerdi. İnsan devrinin ötesinde yaşamak isterse bu nevi kariler için yazmamalıdır.

Bir kelime daha söyleyip bitireceğim. Böyle bir şeref kazanacağıma pek güvenmemiş olduğum için nutku gönderdikten sonra yeni bir kalıba dökmüş, uzatmış ve adeta başka bir eser haline sokmuştum. Fakat bugün artık onu ilk şekli ile vermek mecburiyetini hissettim. Yalnız bir kaç not ve iki parça ilâve ettim. Kolayca belli olan bu ilâveleri Akademi belki de kabul etmezdi. Dürüstlük, hürmet ve şükran hislerim bunu söylememi emrediyordu.

NUTUK

İlimlerin ve sanatların ihyası ahlâkın düzelmesine yardım etmiş midir?

«Decipimur specie recti» [1]
- Horatius -

İlimlerin ve sanatların ihyası ahlâkın düzelmesine mi, bozulmasına mı yardım etmiştir? İşte tetkik edilecek şey. Bu meselede ben hangi tarafı iltizam edeceğim? Hiçbir şey bilmiyen ve bilmediğinden utanmıyan bir adama yaraşan tarafı, efendiler.

Söyliyecek olduğum şeyleri huzuruna çıktığım mahkemeye lâyık bir şekilde ifade etmenin ne kadar güç olacağını hissediyorum. Avrupanın en âlim hey'etlerinden biri önünde ilimleri kötülemeğe, meşhur bir akademide cehaleti methetmeğe, hakikî âlimlere karşı hürmet duyarken ilmi hakir görmeğe insan nasıl cür'et edebilir? Bu tezatları gördüm; fakat cesaretim kırılmadı. Kendi kendime dedim ki, benim yaptığım ilmi kötülemek değil, faziletli insanlar karşısında fazileti müdafaa etmektir. İyi insanların dürüstlüğe verdikleri kıymet, âlimlerin ilme verdikleri kıymetten daha büyüktür. Neden korkabilirim? Beni dinliyen heyetin ilminden mi? Evet, bunu itiraf ederim; fakat bu korku kanaatlerim için değil, nutkumun şekli içindir. Âdil hükümdarlar haksız oldukları münakaşalarda kendi kendilerini mahkûm etmekte hiç tereddüt etmemişlerdir. Bir hakkın müdafaası için en müsait vaziyet, kendi davasında hüküm verecek dürüst ve münevver bir hasım karşısında bulunmaktadır.

Bu düşünce ile bulduğum cesaret diğer bir düşünce ile büsbütün artıyor: içimden gelen ilhama uyarak hakikatı müdafaa ettikten sonra hakkımdaki hüküm ne olursa olsun, benim mutlaka kazanacak olduğum bir mükâfat vardır: bu mükâfatı kendi kalbimde bulacağım.

[1] İyi görünüşe aldanırız.

Première Partie

C'est un grand et beau spectacle de voir l'homme sortir en quelque manière du néant par ses propres efforts; dissiper, par les lumières de sa raison, les ténèbres dans lesquels la nature l'avait enveloppé; s'élever au-dessus de lui-même; s'élancer par l'esprit jusque dans les régions célestes; parcourir à pas de géant, ainsi que le soleil, la vaste étendue de l'univers; et, ce qui est encore plus grand et plus difficile, rentrer en soi pour y étudier l'homme et connaître sa nature, ses devoirs, et sa fin. Toutes ces merveilles se sont renouvelées depuis peu de générations.

L'Europe était retombée dans la barbarie des premiers âges. Les peuples de cette partie du monde aujourd'hui si éclairée vivaient, il y a quelques siècles, dans un état pire que l'ignorance. Je ne sais quel jargon scientifique encore plus méprisable que l'ignorance, avait usurpé le nom du savoir, et opposait à son retour un obstacle presque invincible. Il fallait une révolution pour ramener les hommes au sens commun; elle vint enfin du côté d'où on l'aurait le moins attendue. Ce fut le stupide musulman, ce fut l'éternel fléau des lettres qui les fit renaître parmi nous. La chute du trône de Constantin porta dans l'Italie les débris de l'ancienne Grèce. La France s'enrichit à son tour de ces précieuses dépouilles. Bientôt les sciences suivirent les lettres: à l'art d'écrire se joignit l'art de penser; gradation qui parait étrange, qui n'est peut-être que trop naturelle: et l'on commença à sentir le principal avantage du commerce des muses, celui de rendre les hommes plus sociables en leur inspirant le désir de se plaire les uns aux autres par des ouvrages dignes de leur approbation mutuelle.

L'esprit a ses besoins, ainsi que le corps. Ceux-ci font les fondements de la société, les autres en font l'agrément. Tandis que le gouvernement et les lois pourvoient à la sûreté et au bien-être des hommes assemblés, les sciences, les lettres et les arts, moins despotiques et plus puissants peut-être, étendent des guirlandes de fleurs sur les chaînes de fer dont ils sont chargés, étouffent en eux le sentiment de cette liberté originelle pour laquelle ils semblaient être nés, leur font aimer leur esclavage, et en forment ce qu'on appelle des peuples policés. Le besoin éleva des trônes; les sciences et les arts les ont affermis. Puissances de la terre, aimez les talents, et protégez ceux qui les cultivent. [1]

[1] Les princes voient toujours avec plaisir le goût des arts agréables et des superfluités, dont l'exportation de l'argent ne résulte pas, s'étendre parmi leurs sujets: car outre qu'il les nourrissent ainsi dans cette petitesse d'âme si propre à la servitude, ils savent très bien que tous les besoins que le peuple se donne sont autant de chaînes dont ils se chargent. Alexandre voulant maintenir les Ichthyophages dans sa dépendance, les contraignit de renoncer à la pêche, et de se nourrir des aliments communs aux autres peuples, et les sauvages de l'Amérique, qui vont tout nus et qui ne vivent que du produit de leur chasse, n'ont jamais pu être domptés: en effet, quel joug imposerait-on à des hommes qui n'ont besoin de rien?

Birinci kısım

İnsanın, kendi gayretleriyle adeta yokluk içinden çıkışını, etrafına tabiatin sarmış olduğu karanlıkları aklının ışıklariyle dağıtışını, kendi fevkına yükselişini, zekâsı ile göklere doğru atılışını, hudutsuz kâinat içinde dev adımlariyle yürüyüşünü, daha büyük, daha güç bir iş olarak ta kendi içine kapanıp insanı tanımağa, onun tabiatini, vazifelerini ve gayesini öğrenmeğe çalışdığını görmek bizim için ne büyük, ne güzel bir temaşadır.

Avrupa yeniden ilk devirlerin vahşeti içine düşmüştü. Bugün çok münevver olan kıt'amızdaki milletler bir kaç asır evvel cehaletten daha fena bir halde idiler. Cehaletten daha menfur, acaip bir ilim taslağı hakikî ilmin yerini almış ve yeniden doğmasına engel olmuştu. İnsanları dalâletten kurtarıp doğru yola sokmak için bir ihtilâl lâzımdı. Bu ihtilâl en az beklenilen yerden geldi: edebiyatın bizde yeniden doğmasına, edebiyatın ezelden düşmanı olan Müslümanlar sebep oldu. İmparator Konstantin'in tahtı yıkılınca eski Yunan dünyasının enkazı İtalya'ya geçti. Bilâhare Fransa da bu enkazdan feyz aldı. Az sonra edebiyatı ilimler takip etti: yazmak sanatından sonra düşünmek sanatı doğdu. Garip görünmekle beraber belki de en tabiî tekâmül şekli budur. Netice itibariyle insanlar Müz'lerle düşüp kalkmanın asıl faydasını idrak etmeğe başladılar, ki bu da onlar sayesinde insanların biribirlerine daha fazla yaklaşmaları idi. Çünkü Müz'ler, insanlara, mütekabil takdirlerine lâyık eserlerle, biribirlerinin hoşuna gitmek arzusunu veriyorlardı.

Ruhun da vücut gibi ihtiyaçları vardır. Vücudün ihtiyaçları cemiyetin temeli, diğerleri de zinetidir. Hükûmet ve kanunlar, bir araya toplanmış insanların emniyet ve huzur içinde yaşamalarını temin eder. Onlar kadar müstebit olmamakla beraber belki onlardan daha kudretli olan ilim, edebiyat ve sanatlar sa insanları bağlıyan zincirleri çiçeklerle örter; hür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları hürriyet duygusunu söndürür; onlara kölelik hayatını sevdirir; onları medenî milletler dediğimiz kütleler haline sokar.

İhtiyacın doğurduğu kıral tahtlarını ilim ve sanatlar tahkim etmiştir. Ey dünyanın hakimleri, sanata istidadı olanları sevin; sanat için çalışanları himaye edin [1]! Ey medenî milletler, ilimleri ve sanatları besleyin! Ey mesut

[1] Kırallar, paranın memleket haricine çıkmasına sebep olmıyan eğlenceli sanatlar ve lüzumsuz süsler merakının tebaaları arasında yayılmasını daima memnuniyetle karşılamışlardır. Çünkü bu suretle onları, köleliğe pek müsait bir ruh düşkünlüğü içinde beslemiş oluyorlar. Bundan başka, kırallar pekâlâ bilirler ki halkın kendi kendine yarattığı ihtiyaçların herbiri kendi boyunlarına bağladıkları birer zincirdir. İskender, yalnız balıkla geçinen kavimleri hükmü altında yaşatabilmek için onları balık avından vazgeçmeğe ve diğer kavimlerin yediği yemeklerle teayyüş etmeğe mecbur etmiştir. Çırılçıplak gezen ve avdan geçinen Amerika vahşileri de hiçbir zaman hüküm altına girmemişlerdir: filhakika hiçbir şeye ihtiyaçı olmıyan insanlara nasıl boyunduruk vurulabilir?

Peuples policés, cultivez-les: heureux esclaves, vous leur devez ce goût délicat et fin dont vous vous piquez; cette douceur de caractère et cette urbanité de mœurs qui rendent parmi vous le commerce si liant et si facile; en un mot, les apparences de toutes les vertus sans en avoir aucune.

C'est par cette sorte de politesse, d'autant plus aimable, qu'elle affecte moins de se montrer, que se distinguèrent autrefois Athènes et Rome dans les jours si vantés de leur magnificence et de leur éclat; c'est par elle, sans doute, que notre siècle et notre nation l'emporteront sur tous les temps et sur tous les peuples. Un ton philosophe sans pédanterie, des manières naturelles et pourtant prévenantes, également éloignées ds la rusticité tudesque et de la pantomime ultramontaine: voilà les fruits du goût acquis par de bonnes études et perfectionné dans le commerce du monde.

Qu'il serait doux de vivre parmi nous, si la contenance extérieure était toujours l'image des dispositions du cœur, si la décence était la vertu, si nos maximes nous servaient de règle si la véritable philosophie était inséparable du titre de philosophe! Mais tant de qualités vont trop rarement ensemble, et la vertu ne marche guère en si grande pompe. La richesse de la parure peut annoncer un homme opulent, et son élégance un homme de goût: l'homme sain et robuste se reconnaît à d'autres marques; c'est sous l'habit rustique d'un laboureur, et non sous la dorure d'un courtisan, qu'on trouvera la force et la vigueur du corps. La parure n'est pas moins étrangère à la vertu qui est la force et la vigueur de l'âme. L'homme de bien est un athlète qui se plait à combattre nu; il méprise tous ces vils ornements qui gêneraient l'usage de ses forces, et dont la plupart n'ont été inventés que pour cacher quelque difformité.

Avant que l'art eût façonné nos manières et appris à nos passions à parler un langage apprêté, nos mœurs étaient rustiques, mais naturelles; et la différence des procédés annonçait, au premier coup d'œil, celle des caractères. La nature humaine, au fond, n'était pas meilleure; mais les hommes trouvaient leur sécurité dans la facilité de se pénétrer réciproquement; et cet avantage, dont nous ne sentons plus le prix, leur épargnait bien des vices.

Aujourd'hui que des recherches plus subtiles et un goût plus fin ont réduit l'art de plaire en principes, il règne dans nos mœurs une vile et trompeuse uniformité, et tous les esprits semblent avoir été jetés dans un même moule: sans cesse la politesse exige, la bienséance ordonne; sans cesse on suit des usages, jamais son propre génie. On n'ose plus

köleler, o sizin özene bezene teşhir ettiğiniz kibar ve ince zevkı onlara medyunsunuz! Aranızdaki münasebetleri pek tatlı, pek kolay bir hale getiren, o yumuşak huylarınızı, medenî şehir âdetlerinizi, hulâsa hiç bir fazilete sahip olmadan bütün faziletlere sahipmiş gibi görünmek meharetini onlar sayesinde elde ettiniz.

Kendini hissettirmemeğe çalışan pek sevimli ve ince bir nezaket şekli vardır ki, vaktiyle Atina ve Roma, dillere destan olan satvet ve ihtişam günlerinde, onunla temayüz etmişlerdir. Bu hususta, bizim asrımız ve bizim milletimiz muhakkak bütün devirleri ve bütün milletleri aşmıştır. Ukalâlığa varmıyan felsefî bir eda, ne Jermenlerin kabalığına ne de İtalyanların nezaket maskaralığına düşmiyen tabiî ve aynı zamanda mültefit muameleler, işte iyi bir tahsille elde edilen ve kibar muhitlerde tekemmül eden zevkin mahsulleri.

Haricî hallerimiz her zaman kalbimizdeki temayüllerin tam bir ifadesi olsaydı, zarafet faziletten ayrılmasaydı, hakikî felsefe, filosof adını taşıyanların hepsinde bulunsaydı bizim aramızda yaşamak ne tatlı bir şey olurdu. Fakat bütün bu meziyetler kolay kolay bir araya gelmez ve fazilet bu kadar süs ve gösteriş içinde yürümez. Servet ve zinet bir insanın refah içinde yaşadığını, zarafeti de zevk sahibi olduğunu gösterebilir: sıhhatli ve gürbüz bir adamın alâmetleri başkadır; vücudün kuvvet ve kudretini bir kurtizanın yaldızları altında değil bir çiftçinin kaba elbisesi altında bulursunuz. Ruhun kuuvet ve kudreti olan faziletin de süslerle hiç alâkası yoktur. Faziletkâr adam, çıplak döğüşmeği seven bir atlettir; kuvvetlerini kullanmağa mâni olan ve zaten bir çoğu vücuttaki bir sakatlığı gizlemek için icat edilen bütün o bayağı süslere kıymet vermez.

Sanatın tavır ve hareketlerimizi henüz kalıplara sokmamış ve hislerimize sun'î bir ifade vermemiş olduğu zamanlar, âdetlerimiz kaba fakat tabiî idi. İnsanların hareket tarzları arasındaki farklar ilk bakışta karakterleri arasındaki farkı gösterirdi. İnsan tabiati, haddızatında, o zaman daha iyi değildi; fakat insanlar biribirlerinin ruhuna kolayca nüfuz ettikleri için endişesiz yaşayabiliyorlardı. Bugün artık kıymetini bilmediğimiz bu kolaylık onları birçok fena itiyatlardan koruyordu.

Zamanımızda hoşa gitmek sanatı daha ince bir zevk ve daha mahirane özentilerle bir takım düstur ve kaidelere boğulmuş olduğu için ahlâk ve âdetlerde bayağı ve aldatıcı bir yeknesaklık hüküm sürmekte, bütün ruhlar aynı kalıba dökülmüş gibi görünmektedir. Hep nezaket icapları, kibarlık zaruretleri içindeyiz; hep âdetlere usullere uymaktayız. Hiç kendi ruhumuza uyduğumuz yoktur. Kimse olduğu gibi görünmeğe cesaret edemez olmuş. Zaruretlerin mütemadi tazyikı altında cemiyet denilen bu sürüyü teşkil eden insanlar muayyen vaziyetler karşısında

paraître ce qu'on est, et dans cette contrainte perpétuelle, les hommes qui forment ce troupeau qu'on appelle société, placés dans les mêmes circonstances, feront tous les mêmes choses si des motifs plus puissants ne les en détournent. On ne saura donc jamais bien à qui l'on a affaire: il faudra donc, pour connaître son ami, attendre les grandes occasions, c'est-à-dire attendre qu'il n'en soit plus temps, puisque c'est pour ces occasions mêmes qu'il eût été essentiel de le connaître.

Quel cortège de vices n'accompagnera point cette incertitude! Plus d'amitiés sincères; plus d'estime réelle; plus de confiance fondée. Les soupçons, les ombrages, les craintes, la froideur, la réserve, la haine, la trahison, se cacheront sans cesse sous ce voile uniforme et perfide de politesse, sur cette urbanité si vantée que nous devons aux lumières de notre siècle. On ne profanera plus par des jurements le nom du maître de l'univers: mais on l'insultera par des blasphèmes sans que nos oreilles scrupuleuses en soient offensées. On ne vantera pas son propre mérite, mais on rabaissera celui d'autrui. On n'outragera point grossièrement son ennemi, mais on le calomniera avec adresse.

Les haines nationales s'éteindront, mais ce sera avec l'amour de la patrie. A l'ignorance méprisée, on substituera un dangereux pyrrhonisme. Il y aura des excès proscrits, des vices déshonorés, mais d'autres seront décorés du nom de vertus; il faudra ou les avoir ou les affecter. Vantera qui voudra la sobriété des sages du temps; je n'y vois, pour moi, qu'un raffinement d'intempérance autant indigne de mon éloge que leur artificieuse simplicité [1].

Telle est la pureté que nos mœurs ont acquise; c'est ainsi que nous sommes devenus gens de bien. C'est aux Lettres, aux Sciences et aux Arts à revendiquer ce qui leur appartient dans un si salutaire ouvrage. J'ajouterai seulement une réflexion, c'est qu'un habitant de quelques contrées éloignées qui chercherait à se former une idée des mœurs européennes sur l'état des sciences parmi nous, sur la perfection de nos arts sur la bienséance de nos spectacles, sur la politesse de nos manières, sur l'affabilité de nos discours, sur nos démonstrations perpétuelles de bienveillance, et sur ce concours tumultueux d'hommes de tout âge et de tout état qui semblent empressés, depuis le lever de l'aurore jusqu'au coucher du soleil, à s'obliger réciproquement; c'est que cet étranger, dis-je, devindrait exactement de nos mœurs le contraire de ce qu'elles sont.

[1] «J'aime, dit Montaigne, à contester et à discourir, mais c'est avecques peu d'hommes, et pour moy, car de servir de spectacle aux grands, et faire à l'envy parade de son esprit et de son caquet, je treuve que c'est un mestier tresmesséant a un homme d'honneur» (livre III, chap. VIII).

C'est celui de tous nos beaux esprits, hors un.

hep aynı şeyleri yapacaklardır; başka türlü hareket edebilmeleri için çok mühim sebepler olması lâzım. Bu yüzden karşımızdakinin nasıl bir adam olduğunu hiç bilemiyeceğiz; bu yüzden dostumuzu tanıyabilmek için büyük hâdiseleri bekliyeceğiz; o zaman da iş işten geçmiş olacak; çünkü onu tanımak zaten bu hâdiseler için lâzımdı.

Bu sarahatsizliğin doğuracağı sayısız fenalıkları düşünün. Artık ne samimî bir dostluk kalacak, ne hakikî bir takdir kalacak, ne esaslı bir itimat kalacaktır. Şüphe, itimatsızlık, korku, soğukluk, çekingenlik, nefret, hıyanet hep o basmakalıp ve aldatıcı nezaket perdesinin arkasına saklanacak, asrımızın ilim ve irfanına borçlu olduğumuz o meşhur medenilik kisvesine bürüneceklerdir. Kâinatın halikına karşı hürmetsizlik sayılacak kaba sözler ağza alınmıyacak, fakat hassas kulaklarımızı incitmemek şartiyle ona en ağır hakaretler yapılacaktır. Kimse kendi değerini sayıp dökmiyecek, fakat başkasının değerini düşürmeğe çalışacaktır. Kimse düşmanına kaba hakaretler yapmıyacak, fakat mahirane bir şekilde iftira edecektir.

Millî kinler sönecek, fakat vatan aşkından da eser kalmıyacaktır. Hakir görülen cehaletin yerine tehlikeli bir imansızlık kaim olacaktır. Birçok ifratlar bırakılacak, birçok fena itiyatlar kötülenecek; fakat bir çokları da fazilet adını alacaklardır. Bunların herkeste bulunması yahut varmış gibi gösterilmesi lâzım gelecektir. Zamanımızdaki hakîmlerin kanaatkârlığını kim methederse etsin; ben kendi hesabıma bu kanaatkârlıkta ruh oburluğunun incelmiş bir şeklini görüyorum, ve yapmacık sadelikleri gibi bunu da methe lâyık bulmuyorum. [1]

İşte ahlâkımız böyle bir safiyet kazandı, ve biz böyle iyi insanlar haline geldik. Bu kadar hayırlı bir neticede edebiyat, ilim ve sanat kendi hisselerine düşeni araya dursunlar. Ben yalnız bir mülâhazamı ilâve edeceğim: uzak ülkelerden birinde oturan bir adam bizdeki ilimlerin haline, sanatlarımızdaki tekâmüle, sahne eserlerimizdeki zarafete, tavır ve hareketlerimizdeki nezakete, sözlerimizdeki iltifatkârlığa, mütemadî hayırhahlık tezahürlerine, sabahtan akşama kadar biribirine iyilik yapmağa uğraşır görünen, her yaştan, her zümreden insanların gürültülü kaynaşmasına bakarak biz Avrupalıların ahlâkı hakkında bir fikir edinmeğe çalışırsa, bu yabancının varacağı fikir hakikaten tam tersi olacaktır.

[1] Montaigne der ki: «Münakaşayı ve musahabeyi severim, fakat az insanla, ve kendi zevkim için severim. Çünkü büyüklerin huzurunda eğlence haline gelmek, herkesin önünde zekâ ve lâf gösterişi yapmak bence şerefli bir insana hiç yakışmıyan bir meslektir». Bir tanesi müstesna, bizim bütün münevverlerimizin mesleği budur. *(Rousseau'nun istisna ettiği münevver Diderot'dur)*

Où il n'y a nul effet, il n'y a point de cause à chercher: mais ici l'effet est certain, la dépravation réelle, et nos âmes se sont corrompues à mesure que nos sciences et nos arts se sont avancés à la perfection. Dira-t-on que c'est un malheur particulier à notre âge? Non, messieurs; les maux causés par notre vaine curiosité sont aussi vieux que le monde. L'élévation et l'abaissement journaliers de eaux de l'Océan n'ont pas été plus régulièrement assujettis au cours de l'astre qui nous éclaire durant la nuit, que le sort des mœurs et de la probité au progrès de sciences et des arts.

On a vu la vertu s'enfuir à mesure que leur lumière s'élevait sur notre horizon, et le même phénomène s'est observé dans tous les temps et dans tous les lieux.

Voyez l'Egypte, cette première école de l'univers, ce climat si fertile sous un ciel d'airain, cette contrée célèbre où Sésostris partit autrefois pour conquérir le monde.

Elle devient la mère de la philosophie et des beaux-arts, et, bientôt après, la conquête de Cambise, puis celle des Grecs, des Romains, des Arabes, et enfin des Turcs.

Voyez la Grèce, jadis peuplée de héros qui vainquirent deux fois l'Asie, l'une devant Troie, et l'autre dans leurs propres foyers. Les lettres naissantes n'avaient point porté encore la corruption dans les cœurs de ses habitants; mais le progrès des arts, la dissolution des mœurs, et le joug du Macédonien, se suivirent de près; et la Grèce, toujours savante, toujours voluptueuse, et toujours esclave, n'éprouva plus dans ses révolutions que des changements de maîtres. Toute l'éloquence de Démosthène ne put jamais ranimer un corps que le luxe et les arts avaient énervé.

C'est au temps des Ennius et des Térence que Rome, fondée par un pâtre et illustrée par des laboureurs, commence à dégénérer. Mais après les Ovides, les Catulle, les Martial, et cette foule d'auteurs obscènes dont les noms seuls alarment la pudeur, Rome. jadis le temple de la vertu, devient le théâtre du crime, l'opprobre des nations, et le jouet des barbares. Cette capitale du monde tombe enfin sous le joug qu'elle avait imposé à tant de peuples, et le jour de sa chute fut la veille de celui où l'on donna à l'un de ses citoyens [1] le titre d'arbitre du bon goût.

Que dirai-je de cette métropole de l'empire d'Orient, qui par sa position semblait devoir l'être du monde entier, de cet asile des sciences, et des arts proscrits du reste de l'Europe, plus peut-être par sagesse que par barbarie? Tout ce que la débauche et la corruption ont de plus honteux; les trahisons, les assassinats, et les poisons de plus noir; le concours de tous les crimes de plus atroce: voilà ce qui forme le tissu de l'histoire de Constantinople; voilà la source pure d'où nous sont émanées les lumières dont notre siècle se glorifie.

[1] Pétrone, qui dans les premiers temps du règne de Néron posséda toute sa faveur.

Hiçbir neticenin bulunmadığı yerde sebep aramağa lüzum yoktur; fakat burada netice aşikârdır; tefessüh meydandadır; ilimlerimiz ve sanatlarımız tekâmüle doğru gittikçe ruhlarımız bozulmuştur. Bu yalnız bizim devrimize ait bir felâket midir, diyeceksiniz. Hayır, efendiler; insandaki vâhi tecessüsün doğurduğu fenalıklar yeryüzü kadar eskidir. Nasıl Okyanus sularının alçalıp yükselmesi gece bizi aydınlatan seyyarenin muntazam tesirine bağlı ise, namus ve ahlâkın akıbeti de ilim ve sanatların tekâmülüne bağlıdır. Onların ışıkları ufkumuzda yükseldikçe faziletin kaybolduğu görülmüş ve ayni hâdise her devirde ve her yerde vaki olmuştur. Eski Mısır'a, dünyanın bu ilk mektebine, tunçtan bir semanın altında bereket saçan bu iklime, vaktiyle Sezostris'in dünyayı fethe çıktığı bu meşhur ülkeye bakın: felsefenin ve güzel sanatların anası olduktan az sonra Keykâvus'un, daha sonra Yunanlıların, Romalıların, Arapların ve nihayet Türklerin eline düşüyor.

Yunanistana, vaktiyle Asya'yı bir defa Trova'da bir defa da kendi yurtlarında mağlûp etmiş kahramanlarla dolu olan bu memlekete bakın: edebiyat ilk çağında henüz ahlâk düşkünlüğünü bütün halkın kalbine sirayet ettirmemişti; fakat sanatların terakkisi, ahlâkın bozulması, Makedonyalıların istibdadı biribiri ardından geldi; daima bilgili, daima zevkine düşkün ve daima esir olan Yunanistan artık bütün inkılâplarında efendi değiştirmekten başka bir şey yapamadı. Demostenes'in bütün talâkatı lüksün ve sanatların uyuşturmuş olduğu vücudü diriltemedi.

Bir çobanın kurmuş ve çiftçilerin şereflere yükseltmiş olduğu Roma, Ennius ve Terentins lar zamanında bozulmağa başlıyor. Ovidius larden, Cotulluo larde, Martialis lerdan, yalnız isimleriyle iffetli insanlarda endişe uyandıran bütün bu müstehcen muharrirlerden sonra, evvelce faziletin mabedi olan Roma cinayetlerin yatağı, milletlerin yüzkarası ve barbarların oyuncağı oluyor. Cihanın merkezi olan ve bunca milletlere boyunduruk vurmuş olan Roma nihayet boyunduruk altına giriyor ve sukut ettiği gün, bir vatandaşa "iyi zevkin hakemi" unvanı verildiği günün arifesi oluyor. [1]

Bizans da öyle olmadı mı? Şark imparatorluğunun metropolü olan bu belde cihanın merkezi olacak vaziyette idi; ve, belki barbarlıktan ziyade bir hikmet eseri olarak Avrupadan koğulmuş olan ilim ve sanatların melcei olmuştu. Sefahet ve ahlâksızlığın en utanılacak şekilleri, en korkunç hıyanetler, katiller, zehirler; üstüste işlenen en gaddarane cinayetler.. İşte Konstantinopolis'in tarihini dolduran hadiseler; işte asrımızın iftihar ettiği bilgilerin çıkmış olduğu saf kaynak.

[1] Bu unvanı alan Petronius'tur.

Mais pourquoi chercher dans des temps reculés des preuves d'une vérité dont nous avons sous nos yeux des témoignages subsistants? Il est en Asie une contrée immense où les lettres honorées conduisent aux premières dignités de l'État. Si les sciences épuraient les mœurs, si elles apprenaient aux hommes à verser leur sang pour la patrie, si elles animaient le courage, les peuples de la Chine devraient être sages, libres et invincibles. Mais s'il n'y a point de vice qui ne les domine, point de crime qui ne leur soit familier; si les lumières des ministres, ni la prétendue sagesse des lois, ni la multitude des habitants de ce vaste empire n'ont pu le garantir du joug du Tartare ignorant et grossier, de quoi lui ont servi tous ses savants? Quel fruit a-t-il retiré des honneurs dont ils sont comblés? Serait-ce d'être peuplé d'esclaves et de méchants?

Opposons à ces tableaux celui des mœurs du petit nombre de peuples qui, préservés de cette contagion des vaines connaissances, ont par leurs vertus fait leur propre bonheur et l'exemple des autres nations. Tels furent les premiers Perses: nation singulière, chez laquelle on apprenait la vertu comme chez nous on apprend la science; qui subjugua l'Asie avec tant de facilité, et qui seule a eu cette gloire, que l'histoire de ses institutions ait passé pour un roman de philosophie. Tels furent les Scythes, dont on nous a laissè de si magnifiques éloges. Tels les Germains, dont une plume, lasse de tracer les crimes et les noirceurs d'un peuple instruit, opulent et voluptueux, se soulageait à peindre la simplicité, l'innocence et les vertus. Telle avait été Rome même, dans les temps de sa pauvreté et de son ignorance. Telle enfin s'est montrée jusqu'à nos jours cette nation rustique si vantée pour son courage que l'adversité n'a pu abattre, et pour sa fidélité que l'exemple n'a pu corrompre [1].

Ce n'est point par stupidité que ceux-ci ont préféré d'autres exercices à ceux de l'esprit. Ils n'ignoraient pas que dans d'autres contrées des hommes oisifs passaient leur vie à disputer sur le souverain bien, sur le vice et sur la vertu, et que d'orgueilleux raisonneurs, se donnant à eux-mêmes les plus grands éloges, confondaient les autres peuples sous le nom méprisant de barbares; mais ils ont considéré leurs mœurs et appris à dédaigner leur doctrine[2].

[1] Je n'ose parler de ces nations heureuses qui ne connaissent pas même de nom les vices que nous avons tant de peine à réprimer, de ces sauvages de l'Amérique dont Montaigne ne balance point a préférer la simple et naturelle police, non seulement aux lois de Platon, mais même à tout ce que la Philosophie pourra jamais imaginer de plus parfait pour le gouvernement des peuples.

[2] De bonne foi, qu'on me dise quelle opinion les Athéniens mêmes devaient avoir de l'éloquence, quand ils l'écartèrent avec tant de soin de ce tribunal intègre des jugements duquel les dieux mêmes n'appelaient pas. Que pensaient les Romains de la médecine, quand ils la bannirent de leur république? Et quand un reste d'humanité porta les

Fakat eserleri gözümüzün önünde duran bir hakikatın delillerini niçin eski devirlerde aramalı? Asya'da bugün muazzam bir memleket var ki, edebiyat orada büyük bir rağbet görmekte ve devletin en yüksek mevkilerine yol açmaktadır. İlimler ahlâkı tasfiye etseydi, insanlara vatan için kan dökmeği öğretse idi, şecaatı artırsa idi Çin'deki milletlerin kâmil, hür ve yenilmez olmaları icap ederdi. Halbuki bu milletlerin yapmadıkları ahlâksızlık, işlemedikleri cinayet yoktur. Ne nazırlarının irfanı, ne kanunlarının sözde hikmeti, ne de bu vasi imparatorluktaki nüfusun çokluğu onu cahil ve kaba Tatarların boyunduruğu altına girmekten kurtaramadı. O halde bütün âlimleri ne işine yaramış oldu? Onlara bol bol verdiği şereflere mukabil ne kazandı? Yoksa halkın köleliğe ve ahlâksızlığa düşmesi bir kazanç mı oldu?

Bu tablolardan sonra boş bilgilerin sirayetinden masun kalmış ve faziletleriyle hem kendi saadetlerini temin etmiş hem de başka milletlere örnek olmuş nadir birkaç milletin ahlâk ve adetlerine bakalım. Bu milletlerden birisi eski Iranlılar olmuştur. Bizde ilim nasıl öğreniliyorsa bu garip millette de fazilet öyle öğrenilirdi. Bu millet Asya'yı kolayca zaptetti, ve müesseselerinin tarihini insanlara felsefî bir roman gibi okutmak şerefi yalnız ona nasip oldu. Tarihe parlak methiyelerle geçmiş olan İskit'ler de böyle bir milletti. Jermen'ler de öyle idi; zevk ve safa içinde yaşıyan münevver bir milletin cinayet ve rezaletlerini yazmaktan yorulmuş bir kalem (Cesar'ın kalemi) onların sadeliklerini, temiz yüreklerini ve faziletlerini inşirah duyarak tasvir eder. Roma da fakir ve cahil olduğu zamanlar öyle idi. Nihayet, şu bidiğiniz dağlı millet de bugüne kadar öyle kalmıştır; nikbet günlerinin söndüremediği şecaatı, fena örneklerin bozamadığı sadakatı ile meşhurdur [1].

Bu milletlerin tefekkürden gayri faaliyetleri tercih etmiş olmarı budalalıklarından değildir. Başka memleketlerde işsiz bir takım insanların hayatlarını hayır ve şer hakkında münakaşa etmekle geçirdiklerini, birçok mütekebbir ukalâların kendi kendilerini en parlak medihlerle yükseltip başka milletlere barbarlar deyip geçtiklerini bilmiyor değillerdi; fakat onların ahlaklarına baktılar ve fikirlerini bile bile istihfaf ettiler. [2]

[1] Bizim bir türlü kurtulamadığımız fena itiyatların adlarını bile bilmiyen mesut kavimlerden burada bahsetmeğe cesaret edemiyorum. Montaigne Amerika vahşilerinin basit ve tabiî hayat nizamlarını yalnız Eflâtun'un kanunlarına değil bütün felsefenin milletlerin idâresi için tasavvur edebileceği her şekle tercih etmekte tereddüt gösteremez.

[2] Samimî olarak söylesinler: acaba bizzat Atinalılar, hükümlerine ilâhların bile boyun eğdikleri en yüksek mahkemeden hitabet sanatı uzaklaştırırken bu sanat hakkında nasıl bir fikir besliyorlardı? Tıp ilmini cümhuriyetlerinden kovan Romalıların bu ilim hakkındaki kanaatleri ne idi? İspanyollar, nasılsa kalmış insanî bir düşünce ile kanun adamlarını Amerika'ya geçmekten menederken hukuk ilmi hakkında ne düşünüyorlardı?

Oublierai-je que ce fut dans le sein même de la Grèce qu'on vit s'élever cette cité aussi célèbre par son heureuse ignorance que par la sagesse de ses lois, cette république de demi-dieux plutôt que d'hommes, tant leurs vertus semblaient supérieures à l'humanité? O Sparte, opprobre éternel d'une vaine doctrine! Tandis que les vices conduits par les beaux-arts s'introduisaient ensemble dans Athènes, tandis qu'un tyran y rassemblait avec tant de soin les ouvrages du prince des poètes, tu chassais de tes murs les arts et les artistes, les sciences et les savants!

L'événement marqua cette différence, Athènes devint le séjour de la politesse et du bon goût, le pays des orateurs et des philosophes: l'élégance des bâtiments y répondait à celle du langage: on y voyait de toutes parts le marbre et la toile animés par les mains des maîtres les plus habiles: c'est d'Athènes que sont sortis ces ouvrages surprenants qui serviront de modèles dans tous les âges corrompus. Le tableau de Lacédémone est moins brillant. «Là, disaient les autres peuples, les hommes naissent vertueux, et l'air même du pays semble inspirer la vertu». Il ne nous reste de ces habitants que la mémoire de leur action héroïques. De tels monuments vaudraient-ils moins pour nous que les marbres curieux qu'Athènes nous a laissés?

Quelques sages, il est vrai, ont résisté au torrent général, et se sont garantis du vice dans le séjour des muses. Mais qu'on écoute le jugement que le premier et le plus malheureux d'entre eux portait des savants et des artistes de son temps.

«J'ai examiné, dit-il, les poètes, et je les regarde comme des gens dont le talent en impose à eux-mêmes et aux autres, qui se donnent pour sages, qu'on prend pour tels, et qui ne sont rien moins.

"Des poètes, continue Socrate, j'ai passé aux artistes. Personne n'ignorait plus les arts que moi; personne n'était plus convaincu que les artistes possédaient de fort beaux secrets. Cependant je me suis aperçu que leur condition n'est pas meilleure que celle des poètes, et qu'ils sont, les uns et les autres, dans le même préjugé. Parce que les plus habiles d'entre eux excellent dans leur partie, ils se regardent commes les plus sages des hommes. Cette présomption a terni tout à fait leur savoir à mes yeux: de sorte que, me mettant à la place de l'oracle, et me demandant ce que j'aimerai le mieux être, ce que je

---

Espagnols à interdire à leurs gens de loi l'entrée de l'Amérique, quelle idée fallait-il qu'ils eussent de la jurisprudence? Ne dirait-on pas qu'ils ont cru réparer par ce seul acte tous les maux qu'ils avaient faits à ces malheureux Indiens.

«Le Roy Ferdinand, envoyant des colonies aux Indes, pourveut sagement qu'on n'y menast aulcuns escholiers de la iuirisprudence... iugeant avecques Platon, que «c'est une mauvaise provision de païs, que iurisconsultes et médecins.» (Montaigne, liv. III, chap. XIII.)

Unutmıyalım ki, Yunanistan'ın tam ortasında, mesut cehaleti kadar makul kanunlariyle meşhur bir belde, faziletleri insanlığın hudutlarını aşmış, yarı ilâh olmuş insanların kurduğu bir cümhuriyet doğmuştur. Ey Isparta, vâhi bir telakkinin lânetle yadettiği memleket! Fenalıklar güzel sanatlarla birlikte Atina'ya girerken, müstebit bir hükümdar orada bütün gayretini şairler şairinin eserlerini toplamağa sarfederken, sen sanatları, sanatkârları, ilimleri, âlimleri duvarlarından dışarı kovuyordun!

Hâdiseler bu farkı iyice meydana çıkardı. Atina nezaket ve zevkin merkezi, hatipler ve filosofların memleketi oldu. Orada binaların zarafeti lisanın zarafetine uyuyor, her tarafta en mahir üstadların elleri mermere ve tuvale hayat veriyordu. Ahlâkın bozulduğu bütün devirlerde taklit edilecek olan o harikulâde eserler Atina'dan çıkmıştır. Lâkedemonya'nın görünüşü o kadar parlak değildir. Orası için diğer milletler: "insanlar orada faziletkâr doğar ve memleketin havası bile sanki fazilet ilhamiyle doludur„ derlerdi. Bu insanlardan bize kahramanlıklarından başka hatıra kalmamıştır. Onların manevî âbideleri bizim için Atina'dan kalan güzel mermerlerden daha az mı değerlidir?

Gerçi bazı hakîmler Atina'nın umumî akışına mukavemet etmişler ve Müzler diyarında ahlâksızlıktan kaçınabilmişlerdir. Fakat onların en büyüğü ve en bedbahtı zamanının âlimleri ve sanatkârları hakkında bakın ne diyor:

"Şairleri tetkik ettim; bu adamlar kabiliyetlerini kendilerine veya başkalarına zorla kabul ettiriyorlar, birer hakîm geçiniyorlar, herkes de onları öyle biliyor, halbuki hiç de öyle değiller.

"Şairlerden sonra sanatkârlara geçtim. Sanat hususunda hiç kimse benim kadar cahil değildi; sanatkârların çok güzel sırları olduğuna benden fazla inanan yoktu. Fakat gördüm ki onların hali de şairlerinkinden daha iyi değil; onlar da aynı hurafe içinde yaşıyorlar. İçlerinden en kudretli bir kaç sanatkâr memlekette temayüz etti diye kendilerini insanların en akıllıları görüyorlar. Bu mağrur hodgâmlıkları benim nazarımda bütün bilgilerini tamamen kıymetten düşürdü. O kadar ki kendimi bir ilâh yerine koyarak nefsime şu suali sordum: "Olduğun gibi kalmak mı yoksa onlar gibi olmak mı, onların bildiklerini bilmek mi yoksa hiçbir şey bilmediğini bilmek mi istersin?„ Kendime ve ilâha verdiğim cevap şu oldu: "Olduğum gibi kalmak isterim„.

Bu hareketleriyle adeta zavallı Amerika yerlilerine yaptıkları bütün fenalıkları tamir etmiş olmuyorlar mıydı? (a)

(a) «Kral Ferdinand Hindistan müstemlekelerine muhacırlar gönderirken âkılâne bir düşünce ile oraya hiç bir hukukçunun gitmesine müsaade etmedi. O da, Eflâtun gibi, hukukçularla hekimlerin bir memleket için muzır mahlûklar olduğuna kanidi.» *Montaigne*

suis ou ce qu'ils sont, savoir ce qu'ils ont appris ou savoir que je ne sais rien, j'ai répondu à moi-même et au dieu: je veux rester ce que je suis.

"Nous ne savons, ni les sophistes, ni les poètes, ni les orateurs, ni les artistes, ni moi, ce que c'est que le vrai, le bon, et le beau. Mais il y a entre nous cette différence, que, quoique ces gens ne sachent rien, tous croient savoir quelque chose: au lieu que moi, si je ne sais rien, au moins je n'en suis pas en doute. De sorte que toute cette supériorité de sagesse qui m'est accordée par l'oracle se réduit seulement à être bien convaincu que j'ignore ce que je ne sais pas.„

Voilà donc le plus sage des hommes au jugement des dieux, et le plus savant des Athéniens au sentiment de la Grèce, Socrate, faisant l'éloge de l'ignorance! Croit-on que, s'il ressuscitait parmi nous, nos savants et nos artistes lui feraient changer d'avis? Non, messieurs; cet homme juste continuerait de mépriser nos vaines sciences; il n'aiderait point à grossir cette foule de livres dont on nous inonde de toutes parts, et ne laisserait, comme il a fait, pour tout précepte à ses disciples et à nos neveux, que l'exemple et la mémoire de sa vertu. C'est ainsi qu'il est beau d'instruire les hommes.

Jean Jacques ROUSSEAU

"Doğrunun, iyinin ve güzelin ne olduğunu hiç birimiz bilmiyoruz: ne filosoflar, ne şairler, ne hatipler, ne sanatkârlar, ne de ben. Fakat aramızda şu fark var ki bu adamlar bir şey bilmedikleri halde her şeyi bildiklerini zannediyorlar; ben se bir şey bilmemekle beraber hiç olmazsa bilmediğimden şüphe etmiyorum. Bundan da anlaşılıyor ki İlâhın bende gördüğü akıl ve hikmet üstünlüğü sadece benim, bilmediğim şeyi bilmediğimden emin oluşumdur."

İşte, ilâhlar nezdinde insanların en akıllısı ve bütün Yunanistanın nazarında Atinalıların en bilgilisi olan adam böyle söylüyor: Sokrat cehaleti methediyor. Zannediyor musunuz ki Sokrat yeniden doğup aramızda yaşasa idi bizim âlimlerimiz ve sanatkârlarımız hakkında başka türlü düşünürdü? Hayır, efendiler; bu doğru adam bizim boş ilimlerimizi de istihfaf ederdi; bizi her taraftan istilâ eden kitap yığınlarının artmasına yardım etmezdi; ve kendi tilmizleri gibi bizim ahfadımıza da yegâne düstur olarak faziletinin hatırasını bırakırdı. İşte güzel olan, insanları böyle terbiye etmektir.

Tercüme eden: *Sabahattin EYÜBOĞLU*

KOMEDİ MEFHUMU

İspanyol sahnesi daha ziyade Corneille'e «Menteur» ü yazmak fikrini ilham eden komediler bakımından zengindir. Fakat bu yalancının kendisini zorlamadan, yalan üstüne yalanları uydurduğuna insan güç inanır. Sizi inandırmak için daha evvelden gösterilmiş hiç bir gayret izi yoktur. Umumiyetle İspanyol komedisi bir iskelet gibi keskin hatlı, bir kukla gibi de çevik hareketlidir. Komedi sanki bir "corps de ballet„ grupu tarafından temsil edilmiş gibidir. Sonradan hafızada canlı bir ayak gürültüsünden başka bir şey kalmaz. Daha doğrusu hakikî komedi mefhumundan bambaşka birşeydir. Cinslerin ayrı yaşadığı yerlerde, kadın ve erkek biribirlerine karşı, Portekizlilerin dediği gibi, "affaimados„, aç bir şekilde yetişirler. Ve işte bu yüzden bütün trajik unsurlar sahnededir. Don Juan insanı korkutup kaçıran komik bir karakterdir. Hattâ birçok kadınları sevip aldatmasındaki mizah bile diğer taraftan dökülen kanlardan dolayı, komediyi ilham eden perinin gönlünü edemez.

Almanların komedi üzerindeki denemeleri, insana "Atta Troll„ un dansında, Heine'nin memleketini tasvir edişini pek canlı olarak hatırlatır. Lessing de bu sahada tecrübelerde bulunmuşsa da okuyucular üzerinde ancak ciddî bir tesir bırakabilmiştir. Okuyucuyu güldürmek niyeti barizdir. Fakat bütün neş'e bu niyetten ibaret kalır: zavallı ihtiyar Pirene ayısının art ayaklarından sırasiyle bir sağı bir solu üzerinde dönmesindeki ağır eda gibi. Alman komedisinin en iyi nümunesini Jean Paul Richter, "Sibenkaes„ i "Lenette„ i ile karşılaştırmasında verir. Goethe'de de "Komik„ unsurdan bir parça eser vardır. Ancak o muhteşem adamın şahsiyetini tamamlıyacak kadar, fazla değil.

Alman edibinin gülüşü, Barbarossa'larının "Untersberg„ koğuklarında muayyen vakitlerdeki uyanışları gibi, seyrek fakat dehşet vericidir. Kadın ve erkeklerin bir araya gelip güldükleri hiç duyulmaz. Bu gülüş incelmemiş kuru bir muhayyileden doğar. Tıpkı aşağı tabakalarının kaba saba, hoyrat, garip nüktelerine benzer. Nükteden doğan (spirituel) gülüşlere henüz varamamışlardır. Çünkü " Sentimentalism „ yükselmek istiyen kahkahalara mani olur. Şurada burada bir halk türküsü (Volkslied) veya bir masal, (maerchan) kafaya istinat etmiyen

kaba gülüşe karşı millî bir kabiliyet olduğunu gösterir. Edebiyatın da bu gülüş üzerine kurulduğunu görüyoruz. Haydi bu bir parça ümit verici olsun. Fakat iptidailik ile kemal arasında tereddüt eder gibi görünen ve ağızın iki tarafından kuvvetli iki parmakla çekildikten sonra genişliği haddi azamisine varan o yayık sırıtmanın hikmetine erebilmek için insan o "güzel Ren şarap„ ının yardımına muhtaçtır. Üstelik halis de Alman kanından olmak lâzımdır. German "Komik„ ruhunun bu katmerli hantallığı zaten komedi mefhumundan uzaktır. Alman aile hayatında kadına verilen aşağı mevkiden dolayıdır ki bu memleket hayatına aksetmiş gülünç muhavereler mevcut değildir. Bu mevzua konferansımın ikinci kısmında tekrar gelecegim.

Binbir gece masallarının da ispat ettiği gibi, şarka doğru gidilince, gülmeğe karşı fevkalâde hazır olan bu insanlar arasında, komedi namına hiç bir şeyin mevcut olmadığı görülür. Kadının yüzü peçeli olduğu yerlerde cemiyet hayatı olamaz. Cemiyet hayatı olmıyan yerlerde de hisler barbarca olur. "Komik„ ruhu da susuzluğunu gidermek için gılzet çukurlarına kadar düşer. Kadınlara yaptıkları fena muamele nisbetinde, Araplar bu bakımdan İtalyanlardan fena hele Almanlardan bütün bütün fenadırlar.

Tenkidî üslûp üstadı ve fevkalâde bir Fransız "essayisti„ olan M. Saint - Marc Girardin, bu ele avuca sığmaz mahlukların gerek şarkta ve gerek garpte gördükleri muamele tarzı mevzuu üzerinde bir Arap efendisiyle yaptığı bir konuşmadan şöyle bahseder: Arap, garp kadınlarının mazhar olduğu daha büyük serbestinin verdiği iyi neticelerden, ve onlarla yapılan sohbetin zevkından sitayişle bahsetmiş. Kendisine niçin vatandaşlarının da kadınlara bu nevi bir hürriyyet vermek için tedbir almadıkları sorulunca Arap bir anda şahsiyetinden sıyrılarak ırkının hisleri içinde meşbu, sözde mütevaziyane, fakat tepeden bakan bir istihfafla cevap vermiş: "Siz kadınlara heyecanlanmadan bakabilirsiniz fakat biz !„.... Ve bu fevkalâde garip, heyecanlı ifadeden sonra ağır bir sesle ilâve eder, "Bir kadının sade yüzünü görmek yeter!„. Nihayet bizim mutedil fikirler mümessili, Arabın kadın karşısında duyduğu heyecandan mütevellit gururiyle, peçenin, ifade ettiği iffetin Arap ırkını medenileştirmekte mühim bir amil olduğunda ısrar etmesine sahte bir tevazu ile rıza gösterir.

Vakıa Bağdatta gülme eğlence olmuştur. Fakat komedinin mümkün olmadığı yerlerde hiç bir zaman medeniyet olamaz. Bu da cinsler arasında aşağı yukarı bir ictimaî müsavattan doğar. Arabın söylediklerini burada, uyuklayan şarkı tahrik veya teşvik niyetiyle iktibas etmiyorum. Maksadım tahsil ve terbiye görmüş kadınların komediyi ilham eden periyi en iyi dostlarından biri olarak telâkki etmeleri içindir. "Sentimen-

talist„ lerin sayısını arttırmakla kendi menfaatlerini gözetmemiş oluyorlar. En salim görüşleriyle bir defa yabancı muhitlere ve etraflarına baksınlar; görecekler ki içtimaî serbestiye malik olmadıkları yerlerde komedi mevcut değildir. Ev işi esiri oldukları yerlerde ise komedi şekli iptidaîdir. Bir dereceye kadar müstakil oldukları fakat tahsil ve terbiye görmedikleri yerlerde de komedinin yerini heyecanlı melodramlar tutar. Ve kendileri birer mariz hassas olarak temsil edilirler. Kadınlar, komik mefhumunu ilham eden peri tarafından, düşünüşleri idare edilmeyen erkeklerin, aralarındaki konuşmalarına kulak verecek olsalar, görürler ki "Komik„ mefhumu her şeye rağmen kendini izhar edecek bir yol aramaktadır. Ayni şekilde *sentimental* adam da böyle bir ibret dersi alacak olursa, hayretler içinde, o da ayni kanaate varır. Ancak kadınların kendi kazandıkları veya âdil bir medeniyetin kendilerine bahşetmiş olduğu haklarda, gerek serbesti ve gerek imtiyazlar bakımından, erkeklerle müsavi olmağa doğru gittikleri yerlerde ve ancak böyle cemiyetlerde, hemen hayattan sahneye nakledilmeyi, roman veya şiir olarak temsil edilmeyi bekliyen hakikî komedi inkişaf eder. Ve işte bu komedi, eğlencelerin en tatlısı, dostların en hoş sohbeti ve en makulüdür. Bu suretle "komedi„, kadınların da bu vasıfları almalarına yardım eder.

Bugünkü halde bir etrafımıza bakalım; "Komik„ mefhumunun terbiye ve tenmiyesini ihmal ederken, kudretli bir yardımcının desteğini kaybetmekte olduğumuzu, zannederim itiraf etmeliyiz. Zenginlik ve rahatlık içinde bulunan bir cemiyette "Çılgınlık„ ın birçok garip hevesler, dertler ve devalarla mütemadiyen yeni şekillere büründüğünü görürsünüz. Tahakküm etmiye kalkıştığı zaman, ona mani olacak dünyada kâfi miktarda aklı selim vardır. Fakat aklı selimin ilk mahsulü ve "teemmülkâr gülme„ nin ruhu olan ve yine aklı selimi daha başlangıçta susturabilecek olan "vigilant comic„ (müteyakkız komik) mefhumu halkın avukatı vazifesini görmemektedir.

İnatcı bir hafifmeşrepliğin tazyikı altında, aklı selimin mizacının, sabırsızlanıp hiddetlendiğini görmüşsünüzdür. İşte bu, "Komik„ mefhumunun mevcut olmadığına yahut uyumakta olduğuna işarettir. Çünkü "Çılgınlık„ "Komik„ mefhumunun en tabiî avıdır. Onu her istehalesiyle her kıyafetiyle tanır. Şahinin balıkçıla, tazının tilkiye atılmasındaki şevkle, "Komik„ te "Çılgınlık„ ı yorulmadan, yıpranmadan, yakalayacağından emin olarak, nefes aldırmadan kovalar.

İstihfaf, komik zekâ ile beslenmiyen bir histir. Tam manasiyle insaniyetperver olmamak veya dar görüşlülügüne fütur etmemek, kendini beğenmiş ve uyuşuk kafalı olmak birer behane değil de nedir? "Çılgınlık„ ı istihkar ettiğimizi söylerken, eğer samimi isek aklı susturmuş oluyoruz.

"Çılgınlık„ ın huzurunda "Komik„ hissine karşı delişmenlikle karışık istihfafkâr bir tavur takınılmıştır. Hiddet te istihfaftan daha az budalaca bir şey değildir. İdare edeceğimiz mücadele, asıl olan bir şeyin diğer bir asılla olan mücadelesidir. İçimizdeki en müstekar mefhum taşıp, "Mantıksızlık„ ın ve "Sentimentalism„ in kızını (çünkü "Çılgınlık„ın cetleri, şayanı hürmet bir şekilde hareket ettiği zaman, bunlardır) vurup, yere sermeğe kalkarsa, bunun neticesinden kimse şüphe etmesin.

Bugün onunla olan mücadelemizdeki sistem, pek tedafüidir. Hücumda da maddî harp silâhlariyle, bu mücadele pek fazla betaatle devam ettiriliyor. "Çılgınlık„, siperlerin arkasına gizlenmiye vakit bulabilmektedir. Ağır silâhlarla mücehhez ilim adamı ile baş makaleci veya mutantan "essay„ ler muharriri muazzam silâhlarını bileyip kuşanıncıya kadar, "Çılgınlık„ bir muhasaraya hazırlanmış bulunmaktadır. Şu da hatırda tutulmalıdır ki, halk kütleleri onu cazip bulur. Hele onu mertce döğüşürken gören bir İngiliz kalabalığı, hemen ona âşık olmuş demektir. Alkışlamağa da muhakkak hazırdırlar.

Hayırhah teberruat ona kendi mütehassıslarını ve matbuat âleminde kendi adamlarını kullanmasına yardım eder. Sonunda mağlûp edilip atılacak olsa bile, arasıra bazılarımızdan yine medet umabilir. Bir ordu idare etmiş olduğunu, ve bizim vakur ve emin zannettiğimiz bir çoklarını ona yaverlik etmeleri için, iğfal ettiğini söyliyebilir. Fenerini üzerimize tuttuktan sonra, maatteessüf öğreniriz ki, aramızda meğer, "intellectual„ gemicilikte, kafaları için bir kutup yıldızı mefhumu olmıyan, birçok dirayetli adamlar bulunuyormuş. "Çılgınlık„ gözle görülemiyen, elle tutulamıyan bir halden çıkıp, taazuv edip şekil almağa başlarken, komedi veya komik unsur da hulyanın zehirlenmesine birebir geliyor.

Ah nerde o Aristophanes'ler, Rabelais'ler, Voltaire'ler, Cervantes'ler, Fielding'ler, Molière'lerl Bunlar öyle ruhlardırki, iyi tanırsanız, çağırır çağırmaz size koşarlar. Göreceksiniz ki kendilerini bir davetiniz, Alplerden bir ses veyahut denizlerden esen ılık meltemler gibi, üzerinizde ferah verici bir tesir bırakacaktır.

George Meredith

Tercüme eden: *Mebrure AKSEL*

PETER SCHLEMİHL'İN ACAYİP SERGÜZEŞTİ

— Geçen nüshadan devam —

8

Az sonra, yaya giden bir adam bana yol arkadaşı oldu ve bir müddet atımın yanında gittikten sonra benden bir ricada bulundu: Ayni yolu takip ettiğimiz için, sırtındaki paltosunu atımın sağrısına atmak müsaadesini istiyordu. Sesimi çıkarmadan buna razı oldum. Bu küçük hizmetimden dolayı bana kibarca teşekkür etti, atımın senasında bulundu, bu vesile ile zenginlerin saadet ve kudretini adam akıllı övdü ve nasıl oldu bilmiyorum, kendi kendisiyle bir nevi mükâlemeye daldı, ben bu mükâlemenin sadece bir dinleyicisi idim.

Hayat ve dünya hakkındaki fikirlerini izah etti ve hemen metafizike intikal ederek, bu ilmin, bütün muammaları halledecek olan kelimeyi bulmakla mükellef olduğunu söyledi. Bu vazifeyi oldukça vazıh olarak izah ediyor ve ondan sonra cevabına geçiyordu.

Dostum, filozofların mektebinden bir kere yakamı kurtardığımdan beri, felsefî spekülâsyonlara asla müsait olmadığımı sarahaten anladığımı ve bu sahayi kendime tamamen kapattığımı bilirsin. O zamandanberi birçok şeyi olduğu gibi bıraktım, birçok şeyi anlamak ve bilmekten feragat ettim ve bizzat senin bana tavsiye ettiğin gibi, hissi selimime, içimdeki sese itimat ederek, elimde olduğu kadar, kendi yolumda yürüdüm. Şimdi bu güzel söz söylemeyi bilen adam sanki bana, büyük bir kabiliyetle, kendine mahsus temeller üzerinde yükselen ve adeta deruni bir zaruretle mevcut olan sağlam yapılı bir bina gösteriyordu. Yalnız ben bu binada asıl aramak istediğim şeyi bulamıyordum ve bunun için o bina benim nazarımda sadece, zarif topluluğu ve mükemmeliyeti ile gözleri kamaştıran bir sanat eseri idi. Mamafih bu natıkası kuvvetli adamı dinlemekten hoşlanıyordum, o benim dikkatimi elemlerimden ayırarak kendine çekiyordu, ve eğer aklımı olduğu gibi ruhumu da elde etmiş olsaydı kendisine seve seve mutavaat ederdim.

Bu aralık vakit ilerlemiş ve biz farkında olmadan şafak gök yüzünü aydınlatmıştı. Birdenbire başımı kaldırıp şark tarafında güneşin yakın olduğunu haber veren renklerin ihtişamını görünce korktum: Gölgelerin bütün genişliği ile parladığı bu saatte bu açık arazide güneşe karşı hiç

bir saklanacak yer, hiç bir korunacak yer görünmiyordu. Ve ben yalnız değildim. Yanımda yürüyen adama bir göz attım ve tekrar korktum: Bu, gri ceketli adamdan başkası değildi.

O benim şaşkınlığıma gülümsedi ve birşey söylememe meydan vermeden sözüne devam etti: "Bırak ta, şu dünyada âdet olduğu üzere, mütekabil menfaatlerimiz bizi bir an için birleştirsin, ayrılmak için her zaman vaktimiz var. Dağların kenarını takip eden bu yol, bilmem henüz bu noktaya dikkat etmediniz mi, makul olarak gidebileceginiz yegâne yoldur. Aşağıya, vadiye gidemezsiniz, ve dağları aşarak geldiğiniz yere dönmeyi hele hiç istemezsiniz... Fakat bu yol ayni zamanda benim de yolumdur... Henüz doğmakta bulunan güneşin sizi korkudan sararttığını görüyorum. Beraber seyahatimiz müddetince gölgenizi size ödünç vereyim, sizde buna mukabil yanınızda gitmeme müsaade ediniz. Artık Bendel yanınızda değil; ben size güzelce hizmet ederim. Beni sevmiyorsunuz, buna müteessirim. Fakat buna rağmen benden istifade edebilirsiniz. Şeytan insanların muhayyilesinde teressüm ettiği kadar siyah ruhlu değildir. Dün beni gücendirdiniz, bu doğru, fakat ben bugün bunun acısını çıkarmak istemiyorum ve buraya kadar yolda size iyi vakit geçirttim, bunu kendiniz de itiraf etmelisiniz. Haydi bakalım, tecrübe için bir kere olsun gölgenizi kabul ediniz.„

Güneş doğmuştu. Caddede karşımıza insanlar çıkıyordu. İçten istemiyerek de olsa bu teklifi kabul ettim. O, tebessüm ederek gölgemi yere uzattı ve gölge hemen atın gölgesinin üzerindeki yerine geçerek yanı başımda keyifle tırısa kalktı. Çok acaip bir ruh haleti içindeydim. Bir köylü grupunun yanından geçtim, onlar benim gibi zengin bir adama hürmetle şapkalarını çıkararak yol açtılar. Yoluma devam ettim ve hırslı gözler ve çarpan bir kalple atın üstünden yan tarafıma, bir zamanlar benim olan gölgeme baktım. Şimdi onu bir yabancıdan, evet, bir düşmandan ödünç almıştım.

Öteki, yanı başımda aldırış etmeden gidiyor ve ıslıkla bir şarkı çalıyordu. O yayan, ben atlı idim. Başım dönmeğe başladı. Arzuların bu igvası çok kuvvetli idi: birdenbire dizginleri çevirdim, mahmuzları sıktım ve bütün süratimle kenar yollardan birine saptım. Fakat gölgemi kaçıramadım. O, dönüş esnasında attan kaymış, ve kanunî sahibini yolun üzerinde beklemeğe başlamıştı. Utanarak geri dönmeğe mecbur oldum. Gri ceketli adam hiç keyfini bozmadan şarkısını bitirdikten sonra halime güldü, gölgemi tekrar yerine koydu ve onun, ancak kendisine yeniden kanunî mülkiyet ile sahip olduğum taktirde bana yapışacağını ve yanımda kalacağını söyledi. "Ben sizi„ diye sözüne devam etti "gölgenizden yakalamış bulunuyorum ve siz benden kurtulamazsınız. Si-

zin gibi zengin bir adama ne de olsa bir gölğe lâzımdır, başka türlü olamaz, siz yalnız bunu daha erken idrak etmediğiniz için hatalısınız.„

Ayni cadde üzerinde yoluma devam ettim. Hayatın bütün kolaylıkları, hattâ ihtişamı tekrar bana yüz gösteriyordu. Serbestçe ve kolaylıkla hareket ediyordum, çünkü, ödünç te olsa, bir gölğem vardı ve her yerde, servetin ilham ettiği bir hürmete mazhar oluyordum. Fakat kalbimde ölüm hisleri vardı. Kendisini dünyanın bu en zengin adamının adi bir uşağı gibi gösteren bu acaip yol arkadaşım fevkalâde hamarat, ölçüsüz derecede becerikli ve mahir, yani zengin bir adamın oda uşağının ta kendisi idi, fakat yanımdan ayrılmıyor, hiç arkasını kesmeden beni iknaa çalışıyor, önünde sonunda, sadece ondan kurtulmak için de olsa, bu gölge alış verişini kabul edeceğimi büyük bir emniyetle ileri sürüyordu. Hem beni taciz ediyordu, hem de kendisinden nefret ediyordum. Ondan adam akıllı korkmam icap ederdi. Fakat kendisine bağlanmış bulunuyordum. Bir kere beni kaçmakta olduğum dünyanın nimetlerine döndürdükten sonra yakamı eline almıştı. Onun talâkatine tahammüle mecbur oluyor, ve nerdeyse haklı olduğunu hissediyordum. Zengin bir adamın dünyada bir gölgesi olmalıydı, ve onun beni kandırıp tekrar sahip ettiği mevkii muhafaza etmek istediğim taktirde bir tek çıkar yol vardı. Fakat bu noktada kararım kat'i idi: Aşkımı feda ettikten, hayat benim için rengini kaybettikten sonra, bütün dünyanın gölgeleri bahasına da olsa, ruhumu bu herife bağışlamak istemiyordum. Bu işin nasıl biteceğini de bilmiyordum.

Birgün, dağlara seyahate çıkan ecnebilerin uğramayı âdet ettikleri bir mağaranın önünde oturuyorduk. Burada yeraltı nehirlerinin ölçülmez derinliklerden gelen uğultusu duyuluyor ve atılan bir taşı gürültülü sukutundan alıkoyacak hiç bir zemin yokmuş gibi görünüyordu. Gri ceketli adam, ekseriya yaptığı gibi, gölğeme tekrar hâkim olduğum taktirde tılsımlı kesem sayesinde dünyada neler yapabileceğime dair, zengin muhayyilesinin yardımiyle ve en parlak renklerin pırıltılı cazibesi içinde bana itinalı tablolar çiziyordu. Dirseklerimi dizlerime dayayarak yüzümü ellerimin içine almıştım. Bu riyakâr adamı dinliyor, kalbimin onun igvaları ile içimdeki sağlam irade arasında ikiye bölündüğünü hissediyordum. İçimde böyle bir ikilik ile daha uzun müddet mukavemet edemezdim, kat'i mücadeleye başladım:

“Efendi, muayyen şartlarla yanımda kalmanıza müsaade ettiğimi, fakat hürriyetime tamamiyle sahip bulunduğumu unutmuş görünüyorsunuz!„

“Emrederseniz hemen pılımı pırtımı toplarım!„

Bu tehdidi pek ağzına dolamıştı. Sustum. Hemen gölğemi toplayıp

devşirmeğe başladı. Sarardım, fakat ses çıkarmadan bu harekete müsaade ettim. Bunu uzun bir sükût takip etti. Söze evvelâ o başladı:

"Bana tahammül edemiyorsunuz, beyim, benden nefret ediyorsunuz, bunu biliyorum; fakat niçin nefret ediyorsunuz? Acaba sokak ortasında üstüme çullanıp tılısımlı kuş yuvasını zorla benden gasbetmeğe kalkıştığınız için mi? Yoksa sadece namusunuza itimat edilmiş zannettiğiniz gölgeyi, yani benim malımı, hırsız gibi aşırmağa teşebbüs ettiğiniz için mi? Ben kendi hesabıma sizden bunun için nefret etmiyorum. Bütün kabiliyetlerinizden, kurnazlığınızdan, kuvvetinizden istifadeye kalkışmanızı gayet tabiî buluyorum. Maamafih, fevkalâde sağlam kanaatleriniz mevcut olması ve namuskârlığın ta kendisi gibi düşünmeniz de bir hevestir, buna da bir diyeceğim yok. Hakikaten sizin kadar insafsızca düşünmüyorum. Yalnız ben bir şeyler yapıyorum, siz ise bir şeyler düşünüyorsunuz. Yoksa, sahip olmayı nedense pek istediğim muhterem ruhunuzu kendime almak için her hangi bir zaman gırtlağınıza mı bastım? Mübadele edilmiş bir kese için arkanızdan uşağımı mı saldırdım? Bu keseyi sizden alıp sıvışmağa mı teşebbüs ettim?„

Bu sözlerine verecek bir cevabım yoktu, o devam etti:

"Pekâla, beyim, pekâla! Bana tahammül edemiyorsunuz. Bunu da pek güzel anlıyorum ve bu yüzden size içerlemiyorum. Ayrılmamız lâzım, bu meydanda! Siz de bana pek can sıkıcı gelmeğe başladınız. Şu halde sizi utandıran huzurumdan tamamiyle kurtulmanız için bir kere daha tavsiye ediyorum: Malınızı benden satın alınız!„

Keseyi kendisine uzattım:

"Bu bedel mukabilinde!„

"Hayır!„

Derin bir iç çektim ve tekrar söze başladım:

"Demek yine böyle. İstirham ederim, beyim, ayrılalım. İkimizi de alacak kadar geniş olduğunu ümit ettiğim bu dünyada artık yolumu kesmeyiniz.„

O gülümsedi ve cevap verdi:

"Gidiyorum, beyim, yalnız daha evvel size, bu âciz kulunuzu arzu buyuracak olursanız nasıl çağıracağınızı öğreteyim: Kesenizi sallayınız, kâfi. İçindeki tükenmez altınlar şıkırdayınca bu ses beni derhal kendisine çeker. Bu dünyada herkes kendi menfaatini düşünür: Görüyorsunuzki ben ayni zamanda sizin menfaatinizi de düşünüyorum, çünkü size açıktan açığa yeni bir kudret veriyorum. Ah, bu kese!... Gülgenizi güveler yiyip bitirmiş olsa bile bu kese aramızda kuvvetli bir bağ olarak kalacaktır. Kâfi, siz altınlarımla beraber bana da maliksiniz. Uzakta da olsam kulunuza emrediniz! Dostlarımın hizmetine her zaman amade bulunduğumu

ve zenginlerin benimle bilhassa aralarının iyi olduğunu bilirsiniz. Bunu kendi gözlerinizle gördünüz. Yalnız gölgeniz, beyefendi, bakın bunu söyliyeyim... Ona asla sahip olamazsınız.., Ancak bir şartla...„

Ruhumda eski zamanlara ait bazı kimselerin hayalleri canlandı. Süratle karşımdakine sordum:

"Sizde Herr John'un da bir imzası varmıydı?„

Güldü:

"Okadar iyi bir dostumla böyle şeylere asla ihtiyacım olmadı!„

"Kendisi nerede? Allah aşkına, bunu bilmek istiyorum!„

Tereddüt ederek elini cebine soktu ve oradan, saçlarından çekilerek Herr John'un soluk, şekli bozulmuş vücudü meydana çıktı ve morarmış ölü dudakları harekete gelerek ağır ağır şu kelimeleri söyledi:

"Justo judicio Dei judicatus sum; justo judicio Dei condemnatus sum„ [1]

Dehşet içinde kaldım. Ve şıkırdayan keseyi çabucak uçuruma fırlatarak karşımdaki adama şu son sözleri söyledim:

"Korkunç adam, sana Allahın ismi üzerine ant veririm ki, kalk buralardan git ve bir daha gözlerime görünme!„

Muzlim bir tavurla yerinden kalktı ve vahşi nebatlarla dolu olan bu yerin etrafını kaplıyan kayaların arkasında hemen kayboldu.

9

Orada, gölgesiz ve parasız, oturuyordum. Fakat göğsümden ağır bir yük kalkmıştı. Neşeliydim. Aşkımı da kaybetmiş olmasaydım, yahut bu kayıpta kendimi suçsuz hissetseydim, zannediyorum ki, mesut da olabilecektim. Fakat şimdi ne yapacağımı bilmiyordum. Ceplerimi aradım ve henüz bir kaç altın bulunduğunu gördüm. Onları saydım ve güldüm. Atlarım aşağıdaki handa idi, oraya gitmekten utanıyordum; hiç olmazsa güneşin batmasını beklemeliydim. Fakat o henüz gök yüzünde ve yüksekte idi. Yakındaki ağaçların gölgesine yattım ve sükûnetle uyudum.

Hoş bir rüyada lâtif hayaller neşeli danslarla beni sardılar. Mina, saçlarında çiçekten bir çelenkle, önümden süzülüp geçti ve bana tatlı tatlı güldü. Namuskâr Bendel'de çiçeklerden bir çelenk takmıştı ve tatlı bir selâmla önümden geçti. Daha bir çoklarını gördüm, ve bana öyle geliyorki, Chamisso, uzaktaki kalabalığın arasında seni de gördüm. Ortalıkta parlak bir ışık vardı, fakat hiç kimsenin gölgesi yoktu, ve daha garibi, bu, hiç te fena görünmüyordu... Çiçekler ve şarkılar... Aşk ve

[1] Allahın âdil mahkemesinde muhakeme edildim. Allahın âdil mahkemesinde mahkûm edildim.

sevinç, hurmalıkların altı... Bu müteharrik, hafifçe esip geçen sevimli mahlûkları ne tutmak, ne de kim olduklarını tayin etmek benim için mümkün olmuyordu. Fakat böyle bir rüya görmekten hoşlandığımı ve uyanmamağa gayret ettiğimi biliyorum. Hakikaten uyandığım halde gözlerimi kapalı tutuyor, uzaklaşan hayalleri bir müddet daha ruhumun önünde alıkoymak istiyordum.

Nihayet gözlerimi açtım, güneş henüz gök yüzünde, fakat şark tarafında idi. Bütün gece uyumuştum. Bunu hana dönmemem icap ettiği hakkında bir işaret telâkki ettim. Orada bana ait olan şeyleri kaybolmuş saydım ve dağın ormanlarla kaplı eteğini takip eden küçük bir yoldan yayan gitmeğe karar verdim; ve benimle istediğini yapmağı mukadderata terk ettim. Arkama dönüp bakmadım, zengin olarak bıraktığım Bendel'e müracaatı da düşünmedim, ki bunu herhalde yapabilirdim. Dünyada bundan sonra iktisap edeceğim yeni hüviyetime bir göz gezdirdim: Elbisem mütevazi idi. Sırtımda eski, siyah bir hırka vardı; bunu ta Berlinde iken giyerdim ve o zamandan beri ilk defa olarak bu seyahatimde, bilmem nasıl, tekrar elime geçivermişti. Bundan başka kafamda bir seyahat kasketi, ayaklarımda bir çift eski çizme vardı. Yerimden kalktım, ayni mahalde, hâtıra olsun diye, kendime dikenli ağaçtan bir değnek kestim ve derhal yola düzüldüm.

Ormanda ihtiyar bir köylüye rast geldim. Beni ahbapça selâmladı. Kendisiyle konuşmağa başladım. Herşeyi öğrenmek istiyen bir seyyah gibi, evvelâ yolu, sonra bu cıvarı ve buraların ahalisini, bu dağlarda çıkan mahsulleri ve buna benzer şeyler sordum. Suallerime akıllıca ve mufassal cevaplar verdi. Ormanın geniş bir mıntakasında tahribat yapmış olan bir selin yatağına geldik. Güneşin aydınlattığı bu sahayı görünce içim korkudan titredi; köylüyü önden yürüttüm. Fakat o, bu tehlikeli yerin tam ortasında durdu ve bana dönerek bu tahribatın hikâyesini anlatmağa kalktı. Fakat bende noksan olan şeyi hemen farkederek sözünü yarıda kesti:

"Fakat nasıl olur? Efendinin gölgesi yok!„

"Maalesef, maalesef!..„ diye içimi çekerek cevap verdim. "Geçirdiğim uzun ve tehlikeli bir hastalık esnasında saçlarımı, tırnaklarımı ve gölgemi kaybettim. Bu yaşta yeniden çıkan saçlarıma bak, baba, bembeyaz. Tırnaklarım da çok kısa kaldı, gölgem de bir türlü yeniden çıkmıyor.„

İhtiyar başını sallıyarak:

"Vay, vay!„ dedi "gölgeniz yok ha? bu fena. Geçirdiğiniz hastalık fena bir hastalıkmış.»

Fakat hikâyesine tekrar başlamadı, ve karşımıza çıkan ilk yol çatalında, bir kelime bile söylemeden, ayrılıp gitti. Yanaklarımda tekrar acı göz yaşları titriyordu ve neşem uçuvermişti.

Mahzun bir kalple yoluma devam ettim ve bundan sonra hiçbir insanın yol arkadaşlığını aramadım. Ormanın en karanlık yerlerine sığındım ve bazan, güneşin vurduğu bir yeri geçmek için, saatlerce, hiçbir insan gözünün bu geçişe mani olmamasını beklemeğe mecbur kaldım. Akşamları köylerde konakladım. Bu dağlardaki bir maden ocağına gitmek ve yer altında bir iş bulmak istiyordum. Çünkü, şimdiki vaziyetimin bana rızkımı bizzat kazanmağı emrettiğini bir tarafa bıraksak bile, harap edici düşüncelerden beni koruyabilecek olan yegâne şeyin yorucu bir çalışma olduğunu pek güzel anlamıştım.

Birkaç yağmurlu gün kolayca yol kazanmamı temin etti, fakat bunun acısını çizmelerim çekti, çünkü onların tabanı böyle bir kara ameleye değil, Graf Peter'e göre yapılmıştı. Artık çıplak tabanlarıma basarak yürüyordum. Bir çift yeni çizme tedarik etmem lâzımdı. Ertesi sabah, o civarda pazar kurulan, ve bir barakada eski ve yeni çizmeler satılan bir kasabada kemali ciddiyetle bu alış verişi başardım. Uzun uzun seçtim ve pazarlık ettim. Pek istediğim bir çift yeni çizmeden vaz geçmeğe mecbur oldum; fiatin pahalılığı beni korkuttu. Böylece, henüz iyi ve sağlam olan eski bir çift çizmeye razı oldum ve kulübenin sahibi olan güzel, sarı kıvırcık saçlı çocuk peşin para mukabilinde, dostça bir tebessümle bunları bana teslim etti ve hayırlı yolculuklar diledi. Hemen çizmeleri ayağıma geçirdim ve şimal kapısından çıkarak kasabayı terkettim.

Derin düşüncelere dalmıştım ve ayağımı bastığım yeri bile görmüyordum, çünkü bu akşam varmağı ümit ettiğim maden ocağını düşünüyor ve oraya nasıl müracaat edeceğimi doğru dürüst bilmiyordum. Daha iki yüz adım gitmemiştim ki, yoldan ayrılmış olduğumu fark ettim. Yolu bulmak için etrafıma bakındım, hiç balta değmemişe benziyen vahşi, asırlık bir çam ormanında bulunuyordum. Birkaç adım daha attım, kendimi üzerlerinde yalnız yosun ve çalılar yetişen ve aralarında kar ve buz tarlaları uzanan ıssız kayalıkların arasında buldum. Hava çok soğuktu. Etrafıma baktım, orman arkamda kaybolmuştu. Birkaç adım daha... Etrafımda ölüm sükûtu vardı, üzerinde durduğum buzlar alabildiğine uzanıyordu ve kesif bir sis bunların üzerine çökmüştü. Güneş ufkun kenarında kan renğindeydi. Soğuk tahammül edilir gibi değildi. Ne olduğumu bilmiyordum. Dondurucu soğuk beni adımlarımı hızlandırmağa sevk etti. Yalnız uzak suların gürültüsünü duyuyordum. Bir adım daha... Bir okyanusun buzlu sahiline gelmiştim. Sayısız fok balığı sürüleri önümde

gürültü ile sulara atıldılar. Bu sahili takip ettim, tekrar çıplak kayalar, sahralar, kayın ve çam ormanları gördüm. Bir kaç dakika daha, ileriye doğru koştum. Boğucu bir sıcak vardı. Güzel ekilmiş pirinç tarlalarının arasında, dut ağaçlarının altında duruyordum. Bunların gölgesine oturdum, saatime baktım, pazar yerinden ayrılalı bir çeyrek saat olmamıştı. Rüya gördüğümü sandım, uyanmak için dilimi ısırdım. Fakat hakikaten uyanıktım... Düşüncelerimi derlemek için gözlerimi kapadım. Önümde burundan çıkan acayip hecelerle konuşulduğunu duydum. Gözlerimi kaldırdım: elbiselerine inanmasam bile çehrelerinin asyaî şeklinden belli olan iki çinli memleketin adeti üzere selâmlar vererek bana kendi dillerinde hitap ediyorlardı. Ayağa kalkıp iki adım geri çekildim. Onları artık göremedim. Manzara tamamen değişmişti: Burada pirinç tarlaları yerine ağaçlar, ormanlar vardı. Bu ağaçlara ve etrafımda çiçek açmış bulunan otlara baktım; bunların arasında benim tanıdıklarım, cenubuşarkî asyası nebatları idi. Ağaçlardan birine gitmek istedim, fakat bir adım... Herşey tekrar değişi verdi. Bu sefer, talim yapan acemi bir asker gibi adımlar atarak ağır ağır yürüdüm. Hârikulâde değişik memleketler, vadiler, boğazlar, dağlar, stepler, kum çölleri hayran gözlerimin önünden geçip gidiyorlardı. Hiç şüphe yoktu: Ayaklarıma hızır çizmeleri giymiştim.

10

Sessiz bir ibadet yapar gibi dizlerimin üzerine çöktüm ve şükran göz yaşları döktüm. Çünkü istikbalim gözlerimin önüne birdenbire apaçık serilmişti. Eski bir hata yüzünden insan cemiyetinden ayrı kaldıktan sonra, bunun yerine, her zaman sevmiş olduğum tabiate iade ediliyordum. Dünya bana zengin bir bahçe gibi veriliyordu. Tetkiklerde bulunmak artık hayatımın istikameti ve kuvveti, ve ilim, hayatımın hedefi olacaktı. Bu, tarafımdan kararlaştırılmış birşey değildi. Ancak, ozamandanberi, aydınlık ve mükemmel olarak bakir şekliyle deruni gözlerimin önüne çıkan şeyleri sessiz, esaslı, inkıtasız bir mesai ile tasvire çalıştım. Ve nefsimden memnuniyetim, tasvir ettiğim şey ile aslı arasındaki mutabakata bağlıydi.

Bundan böyle ekip biçeceğim tarlaya sathî bir bakışla hemen sahip olmak için kendimi topladım. Tibet yaylalarında bulunuyordum, ve bir kaç saat evvel doğmuş olan güneş burada garp tarafına meyletmişti. Ondan daha süratli giderek asyayı şarktan garbe doğru katettim ve Afrikaya ayak bastım. Her istikamete müteaddit defalar gidip gelerek bu kıt'ayı merakla seyrettim. Mısırda eski ehramları ve mabetleri temaşa ederken çölde, yüz kapılı Teb'in civarında, evvelce hıristiyan keşişlerinin oturduk-

ları mağaraları gördüm. İçimde birdenbire şu sağlam ve aydınlık karar canlandı: İşte senin yurdun burasıdır! Bunların en gözden ırak, ayni zamanda geniş, rahat ve çakallardan masun olan birini müstakbel evim olarak seçtim ve değneğimi alarak yolculuğuma devam ettim.

Herakles sütunlarının yanından Avrupaya geçtim. Cenup ve şimal mıntakalarını bir gözden geçirdikten sonra şimalî Asyadan, kutup glâsiyelerinin üzerinden Grönlanda ve Amerikaya atladım. Bu kıt'anın her iki kısmını dolaştım ve cenup mıntakalarında hüküm süren kış beni tekrar, Ümitburnu vasıtasiyle, şimale sevketti.

Şarkî Asyada gündüz oluncaya kadar bekledim ve bir müddet dinlendikten sonra yolculuğuma devam ettim. Amerikanın her iki kısmında, arzımızın malûm olan en büyük arızalarını ihtiva eden dağ silsilesini takip ettim. Yavaş ve ihtiyatlı adımlarla zirveden zirveye atladım, bazan alevli volkanların, bazan karla kaplı tepelerin üzerinden, ekseriya güçlükle nefes alarak geçtim, Elias dağına vararak Behring bogazından Asyaya sıçradım. Bu kıt'anın garp sahilindeki türlü kıvrıntıları takip ettim ve oralarda bulunan adalardan hangisine gitmemin mümkün olabileceğini hususî bir dikkatle tetkik ettim. Çizmelerim beni Malaka yarım adasından Sumatraya, Cavaya, Baliye ve Lambeke götürdüler. Bu denizi dolduran adacıklar ve kayalar üzerinden Borneonun şimali garbisine ve bu adalar den zinin diğer adalarına bir geçit bulabilmek için, çok defalar tehlikeyi göze alarak, fakat buna rağmen faydasız yere, çalıştım. Bu ümide vedaya mecbur kaldım. Nihayet Lambek'in en uc tarafındaki buruna oturup yüzümü cenuba ve garbe çevirerek, hudutlarımı bu kadar çabuk bulduğum için, zindanımın sım sıkı kapatılmış demir parmaklıklarında ağlar gibi ağladım, arzı ve onun güneş tarafından giydirilen elbisesini, yani nebatlar ve hayvanlar dünyasını anlamak için bu kadar ehemmiyetle lüzumu olan şu acaip Hollanda Hindistanını, cenup denizini ve oradaki Zoophit adalarını görmek bana nasip değildi. Bunun için, toplamak ve yapmak istediğim her şey daha başlangıçtan yarım kalmağa mahkûmdu. Ey benim Adelbert'im, insanların bu uğraşıp didinmeleri nedir sanki?

Cenup yarım küresinde kışın en şiddetli olduğu zamanlarda, beni Diemen den ve Hollanda Hindistanından ayıran iki yüz adım kadar mesafeyi, Ümit burnundan hareket edip kutup glâsiyeleri üzerinden garbe doğru giderek geçmeyi denedim. Nasıl döneceğimi bile düşünmüyor ve bu fena memleketin üzerime tabutumun kapağı gibi kapanmasını da göze alıyordum. Delice bir cesaretle bangizlerin üzerine doğru ümitsiz adımlar attım, soğuğa ve denize kafa tuttum. Fakat faydasız. Hâlâ daha Hollanda Hindistanına gitmiş değilim. Her defasında Lambek'e dönerek en uc taraftaki buruna oturdum, yüzümü cenuba ve garbe doğru çevirerek, zindanımın

Sım sıkı kapatılmış demir parmaklıklarında ağlar gibi yeniden ağladım.

Nihayet kendimi bu yerden kurtararak mahzun bir kalple tekrar Asyanın içlerine yürüdüm. Buraları, garbe doğru tulû takip ederek, dolaştım. Ve hemen o gece; dün öğle üzeri geçerken kendime ayırmış olduğum Tebait' deki evime geldim.

Biraz dinlenir dinlenmez ve Avrupada vakit gündüz iken, ilk iş olarak, ihtiyacım olan şeyleri tedarik etmeği düşündüm. Her şeyden evvel bir çift terlik lâzımdı. Çünkü yakındaki birtakım eşyayı rahatça tetkik etmek gayesiyle küçük adımlar atabilmek için çizmeleri çıkarmaktan başka bir yol yoktu ve ben bunun ne kadar rahatsız bir şey olduğunu görmüştüm. Çizmelerin üzerine giydiğim bir çift terlik tamamiyle ümit ettiğim neticeyi verdi; hattâ ben bundan sonra yanımda daima iki çift terlik birden bulundurdum. Çünkü aslanlar, insanlar veya sırtlanlar beni nebatat tetkikı esnasında ürküttükleri zaman ekseriya bu terlikleri elime alacak zaman bulamadan, ayağımdan fırlatıp atıyordum. Çok iyi olan saatım, kısa süren gezintilerimde fevkalade bir kronometre vazifesi görüyordu. Bunlardan başka bir minkaleye, bir kaç fizik âletine ve kitaba ihtiyacım vardı.

Bütün bunları tedarik edebilmek için müsait bir sis tarafından gölgelenmiş bulunan Londraya ve Parise bir kaç uzun yolculuk yaptım. Tılısımlı param bitince yanıma kolayca bulunabilen Afrika fil dişleri aldım. Taşımağa kuvvetim yetmiyeceği için bunların en küçüklerini seçmeğe mecbur oluyordum. Kısa zamanda her şeyim tamam ve mücehhezdi. Hususî bir âlim sıfatiyle derhal yeni hayatıma başladım.

Dünyayı dolaştım. Bazan yükseklikleri, bazan membaların ve havanın hararet derecesini ölçtüm, bazan hayvanları müşahedeye aldım, bazan nebatatı tetkik ettim. Hattıistivaden kutba, bir dünyadan bir dünyaya koştum. Bilgileri bilgilerle mukayese ettim. Devekuşu ve şimal kuşlarının yumurtaları, meyvalar, bilhassa sıcak memleket hurmaları ve muzlar günlük gıdamı teşkil ediyordu. Mevcut olmıyan saadetin yerini nikotin, ve insan alâkasiyle bağlarının yerini sadık bir fino köpeğinin sevgisi tutuyordu. Bu köpek benim Tebais deki mağaramı bekliyor ve yeni hazinelerle yüklü olarak ona döndüğüm zamam sevinçle üzerime sıçrıyor ve dünyada yalnız olmadığımı bana insanca hissettiriyordu. Fakat bir macera beni insanlar arasına dönmeğe mecbur etti.

11

Bir gün, terliklerim ayağımda, şimal memleketleri sahilinde yosun ve mantar toplarken bir kayanın köşesinden birdenbire karşıma bir beyaz

ayı çıktı. Terliklerimi atarak karşımdaki adalardan birine atlamak istedim. Arada bulunan ve dalgaların üstüne çıkan çıplak bir kaya basamak vazifesi görecekti. Bir ayağımla bu kayaya sıkıca bastım fakat öteki taraftan denize yuvarlandım, çünkü farkında olmadan diğer ayağımda terlik takılıp kalmıştı.

Müthiş soğuk beni sarstı. Hayatımı bu tehlikeden güçlükle kurtardım. Karaya ayak basar basmaz elimden geldiği kadar süratle, Libya çöllerine, kendimi oranın güneşinde kurutmağa koştum. Fakat oraya gider gitmez güneş kafamın üzerinde öyle bir kaynadı ki, fena halde hastalanarak tekrar şimale doğru yollandım. Şiddetli hareketler yaparak hafiflemek istedim, korkak ve süratli adımlarla garpten şarka, şarkan garbe koştum. Bazan gündüzün, bazan gecenin içindeydim. Bazan yazda, bazan kışın soğuğunda idim.

Dünyada ne kadar müddet böyle dolaştıp durduğunu bilmiyorum. Damarlarımda şiddetli bir yangın vardı, kendimi kaybetmeğe başladığımı büyük bir korku ile seziyordum. Üstelik menhus tesadüf beni, böyle dikkatsizce koşarken birinin ayağına bastırdı. Herhalde canını yakmış olacaktım; şiddetli bir darbe yedim ve yere düştüm.

Aklım başıma geldiği zaman güzel bir yatakta rahatça yatıyordum. Yatağım diğer birçoklariyle beraber geniş ve güzel bir salonda bulunuyordu. Başucumda birisi oturuyordu. Birtakım insanlar salonda bir yataktan diğerine gidiyorlardı. Benim yatağımın önüne de geldiler ve benden bahsetmeğe başladılar. Fakat bana "on iki numara„ diyorlardı, buna rağmen ayak ucumdaki duvarda siyah mermer bir levhanın üzerinde büyük altın harflerle, doğru yazılmış olarak

Peter Schlemihl

Diye benim ismim yazılı olduğu muhakkaktı, bu bir yanlışlık değildi, gayet sarih olarak okuyabiliyordum. Levhanın üzerinde, ismimin altında iki satır yazı daha vardı, fakat bunları seçemiyecek kadar zayıftım. Tekrar gözlerimi kapadım.

Peter Schlemihl'in bahsi geçen birtakım şeylerin yüksek ve işitilir bir sesle okunduğunu işittim, fakat manasını kavrayamadım. Yatağımın önünde nazik bir adamla siyah elbiseli çok güzel bir kadının belirdiğini gördüm. Bu insanlar bana yabancı değillerdi, buna rağmen onları tanıyamıyordum.

Biraz zaman geçti ve tekrar kuvvetlendim. İsmim "on iki numara„ idi ve "on iki numara„ uzun sakalından dolayı bir yahudi addediliyor, fakat bu sebeple kendisine daha az ihtimamla bakılmıyordu. Gölgesi

olmadığının farkına varılmamışa benziyordu. Çizmelerim, bana temin ettiklerine göre, buraya geldiğim zaman üzerimde bulunan bütün eşya ile birlikte, iyi ve emin surette muhafaza edilmekte idi ve iyi olduktan sonra tekrar bana verilecekti. Hasta olarak yattığım bu yerin ismi SCHLEMILIUM du. Her gün Peter Schlemihl'e dair okunan şey, bu hayır müessesesinin banisi ve hayır sahibi olan bu zat için dua edilmesi hakkında bir tavsiye idi. Yatağımın yanında gördüğüm nazik adam Bendel, güzel kadın Mina idi.

Schlemihlio'da tanınmadan iyileştim ve daha bir çok şeyler öğrendim. Bendelin memleketinde bulunuyordum. O burada benim başka zamanlar pek te hayırlı olmıyan paralarımın bakiyesiyle, zavallıların bana hayır dua ettikleri bu hastahaneyi, ismimi koyarak tesis etmişti ve burayı idare ediyordu. Mina duldu, feci bir cinayet davası Raskalın hayatına ve Mina-nın da servetinin büyük bir kısmına mal olmuştu. Anası babası artık mevcut değillerdi. Kendisi burada Allahtan korkan bir dul kadın olarak yaşıyor ve hayır ve merhamet işleriyle uğraşıyordu.

Bir gün "on iki numara„ nın yatağının yanında Herr Bendel ile konuşuyordu.

"Asîl hanımefendi, niçin böyle sık sık kendinizi buranın fena hava-sına maruz bırakıyorsunuz? ölümü arzu edecek kadar taliiniz size karşı sert mi davrandı?„

"Hayır, Herr Bendel, uzun rüyalarımı görüp kendi içimde uyandığım-danberi iyiyim! Uzun zamandanberi hiç bir arzum yok ve artık ölümden de korkmuyorum. O zamandanberi mazi ve istikbali neşe ile düşünüyorum. Şimdi sizin efendinize ve dostunuza böyle hayırlı bir şekilde hizmet edi-şiniz de sakin ve deruni bir saadetle olmuyor mu?„

"Allaha şükür, öyle, asil hanımefendi, başımızdan hakikaten acaip şeyler geçti. Kaderin dolu kadehinden farkında olmadan bir çok iyi şeyler ve acı ıztıraplar içtik. Şimdi kadeh boşaldı, şimdi insana öyle geliyorki, bütün bunlar bir tecrübeden ibaretmiş, ve akıllıca bir görüşle mücehhez olarak hakiki başlangıcı beklemek lâzım. Hakikî başlangıç şimdi bam başka bir şey. Ve insan tekrar o ilk havailiğe dönmek istemiyor, buna rağ-men, nasıl yaşadiyse öyle yaşamış olmaktan da umumiyetle memnun oluyor. Hem içimden şuna da inanıyorum ki, şimdi dostumuzun vaziyeti o zamankinden daha iyidir.„

Güzel dul:

"Benim içimde de böyle bir his var!

Dedi ve önümden geçip gittiler.

Bu mükâleme içimde derin bir tesir bırakmıştı; fakat kendimi tanıt-

sam mı, yoksa tanıtmadan bırakıp gitsem mi diye ruhumda bir şüphe vardı. Kararımı verdim. Kalem ve kâğıt getirterek şunları yazdım:

"Eski dostunuzun vaziyeti de o zamankinden daha iyidir. Ve çile çekiyorsa, bu, mukadderatiyle tekrar barışmanın çilesidir!„

Bundan sonra, kendimi daha kuvvetli bulduğum için üstümü giyinmek istedim. Yatağımın yanında duran küçük dolabın anahtarını getirdiler. Bana ait olan her şeyi onun içinde buldum. Elbiselerimi giydim. Nebatat kutusunu siyah hırkamın üzerine taktım ve şimal memleketlerinde topladığım yosunları bu kutunun içinde tekrar buldum ve memnun oldum. Çizmeleri ayağıma geçirdim, yazdığım tezkereyi yatağın üzerine bıraktım, ve kapı açılır açılmaz Tebaid yolunu tutup hemen uzaklaştım.

Suriye sahilleri boyunca, son defa evimden ayrıldığım yolu takip edip dönerken zavallı köpeğim Figaro'nun bana doğru geldiğini gördüm. Bu fevkalâde köpek, uzun zaman evde bekledikten sonra, efendisinin izini takibe kalkmış görünüyordu. Durdum ve onu çağırdım. Masum, coşkun sevgisinin bin bir içli tezahürü ile havlıyarak üstüme atıldı. Kendisini kolumun altına alarak tekrar eve getirdim, çünkü peşimden gelemeyeceği muhakkaktı.

Mağarada herşeyi eskisi gibi yerli yerinde buldum ve tekrar kuvvetlendikçe yavaş yavaş eski meşguliyetlerime ve eski hayat tarzıma döndüm. Yalnız tam bir sene müddetle, bana hiç yaramıyan kutup mıntakalarından uzak kaldım.

Ve, sevkili Chamisso, bugün de böyle yaşamaktayım. Çizmelerim eskimiyorlar, halbuki meşhur Tieckius'ün "de rebus gestis Pollicilli„ adlı pek âlimane eseri beni bu cihetten evvelâ korkutmuştu. Çizmelerin kuvveti de eksilmiyor; yalnız benim kuvvetim azalıyor. Fakat bu kuvveti faydasız yere değil, bir gaye için ve ilerliyen bir istikamette kullanmış olmak gibi bir tesellim var. Çizmelerimin beni götürebildiği yerlerde dünyayı, dünyanın teşekkülâtını, ârızalarını, hararet derecesini, hava tabakasının tahavvüllerini, cazibe kuvvetinin tezahürlerini, arz üzerindeki hayatı, bilhassa nebatlar dünyasını, benden evvel herhangi bir insana müyesser olandan daha esaslı olarak öğrendim. Hâdiseleri, mümkün olduğu kadar sadakatle ve vazıh bir nizam altında birçok eserlerde tesbit ettim. Çıkardığım neticeleri ve mütalealarımı şöylece birkaç makalede anlattım. Afrikanın iç kısımlarının, şimal kutup mıntakalarının, iç Asyanın ve şarkî Asya sahillerinin coğrafyasını tesbit ettim.

"Historia stirpium plantarum utriusque orbis„ adlı eserim "Flora universalis terrae„ nin büyük bir fragmanı ve Sistema naturae'min de bir parçası olarak ortada duruyor. Bu eserde yalnız malûm olan fasilelerin sayısını hiç olmazsa üçte bir derecesinde çoğaltmış olmakla kalmayıp

ayni zamanda nebatların tabiî sistemleri ve coğrafyası için de bir şeyler yapmış olduğumu zannediyorum. Şimdi hayvanlar hakkındaki eserim üzerinde gayretle çalışmaktayım. Ölümümden evvel, müsveddelerimin Berlin Üniversitesi Kütüphanesine teslimi için icabeden tedbirleri alacağım.

Ve seni, sevgili Chamisso, benim acayip hikâyemin muhafızı yapıyorum; belki böylece, ben dünyadan çekilip gittikten sonra, bu dünya sakinlerinden bazılarına faydalı bir ders olabilir. Fakat sen, dostum, insanlar arasında yaşamak istiyorsan, her şeyden evvel gölgeye, sonra paraya hürmet etmesini öğren. Eğer yalnız kendin için ve içindeki iyi tarafın için yaşamak istiyorsan, o zaman nasihate ihtiyacın yok.

SON

Adelbert von CHAMISSO

Tercüme eden: S. ALİ

AHMET VEFİK VE ZİYA PAŞALARIN "TARTUFFE„ TERCÜMELERİ

I

Molière'in *humor*'u ruhumuzun derhal benimseyeceği beşerî karakteri en bariz şekilde taşıdığı için midir nedir Tanzimattan sonra bizde klâsikler arasında gerek tercüme, gerek adapte edilmek itibariyle en evvel alınmış olan eserlerin başında Molière'in külliyatı gelir. Bunlardan Tartuffe, hem Ahmet Vefik Paşa, hem Ziya Paşa tarafından tercüme olunmuştur. Birçok bakımlardan Kültür tarihimizin iki mümtaz şahsiyeti olan bu iki zatın ikisinin de tiyatroya karşı hususî bir alâka beslemiş olduklarını görüyoruz.

Ziya Paşa 1878 - 1880 tarihlerinde Adana valiliğinde bulunduğu sırada Ahmet Vefik Paşa da Bursada vali bulunuyordu. Her ikisi de bulundukları bu vilâyet merkezlerinde birer tiyatro tesis ederek orada muhtelif piyesler temsil ettirmeyi iş edinmişlerdir.

Sayın Bay Refik Ahmet, Ahmet Vefik Paşanın Bursada tesis ettiği Osmanlı Tiyatrosu hakkında san'atkâr.. merhum Fehimin hatıralarına dayanarak epice izahat veriyor [1].

Tercümanı Hakikat, 29 ramazan 1296 (15 eylûl 1879) tarihli 376 ncı sayısında Ahmet Vefik Paşanın Bursada yaptığı işlerden bahsederken «Bursada bir tiyatro inşasiyle gerek Dersaadette mevcut oyunlarını celp ve gerek Avrupa lisanlarından yenilerini tercüme ettirmek misillû icraatını» kaydediyor. Yine Tercümanı Hakikat gazetesi 21 şaban 1298 (19 temmuz 1881) tarihli 923 üncü sayısında Hüdavendigâr gazetesinden aldığı «Bursadaki Osmanlı Tiyatrosu zaten muntazam bir halde bulunup Haftada birkaç gece gayet ibretli temaşalar gösterilmekte ve tiyatro efradının günden güne meharetleri tezayüt etmekte olmasiyle beraber ashabı maarifin Ramazanı şerifte geceleri birtakım asarı nadidei ibret intima temaşasiyle imrarı evkat eylemeleri için bir kat daha hali intizama konulmak üzere şimdiden itina olunduğu ve yedi, sekiz nev tertip bînazir eserler mevkii temaşaya konulmak için meşkedilmekte bulunduğu müstahberdir.» Fıkrasının altına yazdığı mütaleada Bursada Osmanlı Tiyatrosunun bu suretle terakkisi Vali Ahmet Vefik Paşanın eseri olduğundan bahsederek paşanın «aralık buldukça bizzat oyunlar tercüme ve telif buyurdukları gibi bunları oyunculara meşkettirmek derecelerine kadar dahi himmet» ettiğini tespit ediyor. Vakıâ Ahmet Vefik Paşanın gerek husuŝî, gerek resmî hayatında daima görülen garip halleri, Bursadaki tiyatro işlerinde de kendini göstermiştir. Tercümanı Hakikatin 14 zilhicce 1299 (27 teşrinievvel 1882) tarihli 1309 uncu sayısında Vefik Paşanın «Halkı cebren tiyatroya sevki ve kendisi el çırparsa halkın dahi el çırpmasına müsaade edip kendisi alkışlamadığı halde el çırpanları alenen tekdiri misillû garaibi ahvalinden» bahsedilmiştir. Fakat bütün bu garip hallerine rağmen paşanın memleketimizde tiyatronun inkişafı hususunda büyük hizmetleri inkâr olunamaz.

Diğer taraftan Sayın Bay İsmail Habip, Adana Maarif Emini bulunduğu sırada neşrettiği Memleket mecmuasının 15 mayıs 1931 tarihli 27 - 40 ıncı sayısına, Ziya Paşanın ölümünün ellinci yılı münasebetiyle «Ziya Paşanın Adana Valiliği» başlığı altında yazdığı makalede merhumun valiliği zamanında neşredilmiş olan 1297 (1880) tarihli Vilâyet Salnamesinde

---

[1] Refik Ahmet, Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, cilt 1, S. 48 — 51.

mevcut malûmata ve o sırada Adana Mektubî Kaleminde bulunan Bay Süleymanın verdiği izahata dayanarak Ziya Paşanın Adanada bir tiyatro tesis ettiğini, İstanbuldan bir tiyatro kumpanyası getirterek oyunlar temsil ettirdiğini [2] ve memurların bu tiyatroya gitmeğe mecbur tutulduğunu kaydediyor.

Bay Taha Toros ta Ziya Paşanın Adanada tiyatro tesis etmesi dolayısiyle mutaassıplar tarafından tenkitlere maruz kaldığını ve aleyhinde Adanada yaftalar yapıştırıldığını yazıyor [3].

Şimdi her ikisinin Tartuffe tercümesine gelelim: İki tercüme tetkik olununca ilk dikkati celp eden nokta her iki tercüme arasındaki benzerliktir. Her iki tercüme hece vezni ve kafiyesiz olarak kaleme alınmıştır. Her iki tercümede birçok mısralar aynidir, birçok mısralarda pek ufak değişiklikle birbirlerinin ayni gibidir. Ziya Paşa tercümesinin 1379 mısra tutan ilk üç perdesinin 594 mısraı aynen, 188 mısraı da cüz'î değişiklikle Vefik Paşanın tercümesinde vardır. Yalnız eserin dördüncü ve beşinci perdeleri her iki tercümede ayrı bir karakter göstermektedir. Filhakika son iki perde de birbirinin ayni mısraların sayısı iki, üçü geçmemektedir.

Her iki tercümenin ilk üç perdedeki ifadelerin biribirine nekadar yakın olduğunu göstermek için iki eserden iki misal alalım:

CLÉANTE

Je ne suis point, mon frère, un docteur révéré,
Et le savoir chez moi n'est pas tout retiré;
Mais, en un mot, je sais pour toute ma science,
Du faux avec le vrai faire la différence;
Et, comme je ne vois nul genre de héros
Qui soient plus à priser que les parfaits dévots,
Aucune chose au monde et plus noble et plus belle
Que la sainte ferveur d'un véritable zèle,
Aussi ne vois-je rien qui soit plus odieux
Que le dehors plâtré d'un zèle spécieux,
Que ces francs charlatans, que ces dévots de place
De qui la sacrilège et trompeuse grimace
Abuse impunément et se joue, à leur gré,
De ce qu'ont les mortels de plus saint et sacré;
Ces gens qui, par une âme à l'intérêt soumise,
Font de dévotion métier et marchandise,
Et veulent acheter crédit et dignités
A prix de faux clins d'yeux et d'élans affectés;
Ces gens, dis-je, qu'on voit d'une ardeur non commune
Par le chemin du ciel courir à leur fortune;
Qui, brûlants et priants, demandent chaque jour
Et prêchent la retraite au milieu de la cour;
Qui savent ajuster leur zèle avec leur vices,
Sont prompts, vindicatifs, sans foi, pleins d'artifices,

[2] Ziya Paşanın vefatından birkaç gün evvel Tercüman-ı Hakikat'ın 27 cemaziyelevvel 1297 (7 mayıs 1880) tarihli 569 uncu sayısında çıkan bir fıkrada «icray-ı lûbiyat için bundan üç dört mah mukaddem Adanaya gitmiş olan ve on üç on dört kişiden mürekkep bulunan tiyatro kompanyası geçen cumartesi günü Dersaadete avdet etmiştir» denilmektedir.

[3] Taha Toros, Şair Ziya Paşanın Adana Valiliği, S. 24.

Et pour perdre quelqu'un, couvrent insolemment
De l'intérêt du ciel leur fier ressentiment;
D'autant plus dangereux dans leur âpre colère
Qu'ils prennent contre nous des armes qu'on révère
Et que leur passion, dont on leur sait bon gré,
Veut nous assassiner avec un fer sacré.
De ce faux caractère on en voit trop paraître:
Mais les dévots de cœur sont aisés à connaître.
Notre siècle, mon frère, en expose à nos yeux
Qui peuvent nous servir d'exemples glorieux.
Regardez Ariston, regardez Périandre,
Oronte, Alcidamas, Polydore, Clitandre:
Ce titre par aucun ne leur est débattu:
Ce ne sont point de tout fanfarons de vertu,
On ne voit point en eux ce faste insupportable,
Et leur dévotion est humain et traitable.
Ils ne censurent point toutes nos actions:
Ils trouvent trop d'orgueil dans ces corrections,
Et laissant la fierté des paroles aux autres,
C'est par leurs actions qu''ils reprennent les nôtre.
L'apparence du mal a chez eux peu d'appui,
Et leur âme est portée à juger bien d'autrui.
Point de cabale en eux, point d'intrigues à suivre;
On les voit, pour tous soins, se mêler de bien vivre.
Jamais contre un pécheur ils n'ont d'acharnement:
Ils attachent leur haine au péché seulement
Et ne veulent point prendre avec un zèle extrême
Les intérêts du ciel plus qu'il ne veut lui-même.
Voilà mes gens, voilà comme il en faut user,
Voilà l'exemple enfin qu'il se faut proposer.
Votre homme, à dire vrai, n'est pas de ce modèle.
C'est de fort bonne foi que vous vantez son zèle,
Mais par un faux éclat il vous ébloui.

Ziya Paşanın tercümesi

Ben ne âlimim birader, ne hiç
Âlemin ilmi bende değildir
Lâkin ben size kısaca deyim
Hep benim ilmim bundan ibaret:
Doğruyu, iğriyi ben fark ederim
Benim indimde kahramanlardan
Daha muteber tam sofulardır
İhlâs ile hakka ibadetten
Dünyada âlâ hiçbir şey olmaz
Lâkin en kötü şey de cihanda
Dışı iffetle yaldızlı olmak
Bu mürailer bu kalpazanlar

Vefik Paşanın tercümesi

Ben ne âlimim birader ne de
Âlemin ilmi bütünce bende
Fakat ben size kısacık dedim
Doğruyu iğriyi fark ederim
Benim indimde kahramanlardan
Daha muteber salih adamlar
Lâkin en kötü şey de cihanda
Dışı iffetle badana olmak
Mürailer ile kalpazanlar
Bizce en muhterem olan şeyi
Oyuncak edip hiç çekinmezler
Sofuluk elde sanatlarıdır

Ziya Paşanın tercümesi

Bizce mukaddes olan her şeyi
Oyuncak eder havf eylemezler
Çünkü menfaat niyetleridir
Sofuluk elde sanatlarıdır
Vicdanı kâziple yalan bakışla
Rütbe ararlar, nüfuz isterler
Fevkalâde ise zahirde iffet [4]
Tarikı haktan maladır niyet
Hergün yanarak eder ibadet
Terki dünyayı eder nasihat
Bunlar nekadar iffet satsalar
O kadar kötü huyları vardır.
Tez meşreptirler hem deve kinli
Dinsiz olurlar mekkâr olurlar
Birini helâke kast etseler
Garezlerini setretmek için
Rızayı hakkı meydana korlar
Adavetlerinden hem pek korkulur [5]
Kullandıkları silâhlar çünkü
Bizce muhterem olan şeylerdir
Garezleriyçün masumu bunlar
Okunmuş bıçak ile keserler
İşte bu yolda yalandan sofu
Şimdi âlemde pek çok görünür
Lâkin gerçekten sofu olanlar
Kolay bilinir müşkül değildir
Zamanımızda elhamdülillâh
Neceleri var methe sezavar [6]
Bunlara zahit dinse revadır
İffetleriyle fahreylemezler
Öyle görünüş, yapış bilmez [7]
Anların salâhı hep insancadır [8]
Her yaptıkları çirkin görünmez
Ef'alimize ta'riz etmezler
Bu ta'rizleri kibir sayarlar
Sözle fahriye hiç eylemezler
Bizi fiil ile mahcup ederler
Fisk-ı zahire hükmeylemezler
Hep hüsnü zanne mail olurlar
Fesat etmezler fitne bilmezler
Bütün halk ile hoş geçinirler.

Vefik Paşanın tercümesi

Vecdi kâziple yalan bakışla
Rütbe çelerler nüfuz isterler
Zahirde fevkalâde ibadet
Tarikı haktan dünyaya rağbet
Terki dünya edip nasihat
Hergün yanarak bir türlü taat
Bunlar nekadar iffet satarsa
O kadar kötü huyları vardır
Tez meşreptirler hem deve kinli
Dinsiz imansız mekkâr olurlar
Birini helâke kast etseler
Garezlerini setretmek için
Rizayı hakkı meydana korlar
Adavetlerinden pek korkulur
Kullandıkları aletleri hep
Bizce muhterem olan şeylerdir
Masumu bunlar garezleriyçün
Okunmuş bıçak ile keserler
Lâkin gerçekten salih olanlar
Kolay bilinir müşkül değildir.
Zamanımızda elhamdülillâh
Neceleri var ki methe sezadır
Bunlara zahit dinse yeri var
İffetleriyle fahreylemezler
Fâsik görseler hücum etmezler
Yalnız fiska bunlar keder eyler
Hasılı görürüm sizin sofu
Göz göre işte öyle değildir
Sizin göynünüz saf olduğundan
Halini sena ediyorsunuz.
Bana kalırsa gözlerinizi
Gayret karartmış görmeyorsunuz

---

[4] Kitapane-i Ebuzziya serisinde 1304 (1886) da neşrolunan ikinci tabında böyle çıkan bu mısra, birinci tabıda «fevkalâde zahide iffet» deye çıkmıştır.
[5] İlk tabında «adavetlerinden pek korkulur».
[6] İlk tabında «vardır neceler medhe rezadır».
[7] Mısraın sonu «bilmezler» olması lâzım geliyorsa da her iki tabıda böyle çıkmıştır.
[8] İlk tabında «anların salahı insancadır».

Başka misal

Orgon

Ecoutez :
Vous avez pris céans certaines privautés
Qui ne me plaisent point, je vous le dis, ma mie.

Dorine

Parlons sans nous fâcher, monsieur, je vous supplie.
Vous moquez-vous des gens d'avoir fait ce complot?
Votre fille n'est point l'affaire d'un bigot,
Il a d'autres emplois auxquels il faut qu'il pense;
Et puis, que vous apporte une telle alliance?
A quel sujet aller, avec tout votre bien,
Choisir un gendre gueux...

Orgon

Taisez-vous. S'il n'a rien,
Sachez que c'est par là qu'il faut qu'on le révère.
Sa misère est sans doute une honnête misère.
Au-dessus des grandeurs elle doit l'élever,
Puisqu'en fin de son bien il s'est laissé priver.
Par son trop peu de soin des choses temporelles
Et sa puissante attache aux choses éternelles.
Mais mon secours pourra lui donner les moyens
De sortir d'embarras et rentrer dans ses biens.
Ce sont fiefs qu' à bon titre au pays on renomme.
Et, tel que l'on le voit, il est bien gentilhomme.

Dorine

Oui, c'est lui qui le dit, et cette vanité
Monsieur, ne sied pas bien avec la piété.
Qui d'une sainte vie embrasse l'innocence
Ne doit point tant prôner son nom et sa naissance,
Et l'humble procédé de la dévotion
Souffre mal les éclats de cette ambition.
A quoi bon cet orgueil?... Mais ce discours vous blesse..
Parlons de sa personne, et laissons sa noblesse.
Ferez-vous possesseur, sans quelque peu d'ennui,
D'une fille comme elle un homme comme lui ?
Et ne devez-vous pas songer aux bien séances.
Et de cette union prévoir les conséquences?
Sachez que d'une fille on risque la vertu
Lorsque dans son hymen son goût est combattu;

Que le dessein d'y vivre en honnête personne
Dépend des qualités du mari qu'on lui donne
Et que ceux dont par tout on montre au doigt le front
Font leurs femmes souvent ce qu'on voit qu'elles sont.

Ziya Paşanın tercümesi

Orgon — Bak beni dinle neden bu evde
Sen başımıza kâhya kesildin
Ben böyle şeyden hiç haz eylemem
Dorin — Hiddet etmeyin rica ederim
Hal dili ile söz söyliyelim
Siz bu düzeni böylece kurup
Herkesle eğleniyor mısınız
Sözüme bakın sizin kızınız
Öyle sofunun işi değildir
Anın başkaca işleri vardır
Hepsinden evvel anları görsün
Hem de bakalım bu karabetten
Acaba size ne faide var
Sebep ne bunca malınız ile
Damadınız bir dilenci olsun
Orgon — Sen sus karışma hem bunu belle
Malı yoğise varsın olmasın
Andan dolayı daha ziyade
Ana ihtiram edilmelidir
Anın bu fakrı fahre sezadır
Kadrini terfi etse revadır
Çünkü malını kendi terk etmiş
Masivaya meyl etmediğinden
Hak rizasına çalıştığından.
Lâkin ana ben yardım edince
Gamdan kurtulur malını bulur
Kendisi böyle görünürse de
Yurdunda malı pek ziyadedir
Hem kendisi bir asilzadedir
Dorin — Evet bu sözü kendisi diyor
Bu fahriye o zühde uymayor
Kim ki fâniye itibar etmez
Aslı nesebi ile öğünmez
Kanaatle hırs bir yere gelmez
Derviş olana kibir gerekmez
Bunu dahi bir yana koyalım
Aslından da hiç söz açmayalım
Bir kerede şahsına bakalım
Hiç acımadan verir misiniz
Böyle bir kızı öyle herife

Vefik Paşanın tercümesi

Orgon — Bak beni dinle neden bu evde
Sen başımıza kâhya kesildin
Dorin — Hiddet etmeyin rica ederim
Hal dili ile sohbet edelim
Orgon — Seni edepsiz seni beşaret
Dorin — Sözüme bakın sizin kızınız
Öyle sofunun lâyığı mıdır
Hem de bakalım bu karabetten
Acaba size ne fayda var ki
Sebep ne bunca malınız ile
Damadınız bir dilenci olsun
Orgon — Sen sus karışma hem şunu belle
Malı yoğiyse daha ziyade
Ana ihtiram edilmelidir
Kendi şerefi ana kâfidir
Anın bu fakrı fahre sezadır [10]
Kadrini terfi etse revadır
Masivaya meyl etmediğinden
Hak rizasına çalıştığından
Olan malını elden kaptırmış
Lâkin ben ana yardım edince
Mülkü kurtulur, vaz'ını bulur
Kendisi böyle görünürse de
Yurdunda malı ziyade imiş
Kendisi bir asilzade imiş
Dorin — Evet bunu da kendisi diyor
Tefahürü de zühde uymayor
Kim ki faniye itibar etmez
Aslı nesebi ile öğünmez
Kanaatle hırs bir yere gelmez
Derviş olana kibir gerekmez
Bunu dahi bir yana koyalım
Aslından da hiç bahs açmıyalım
Amma insafla nazar edelim
Bir kerecik şahsına bakalım
Böyle bir kızı öyle herife
Hiç acımazdan verir misiniz
Siz hiç yakışık bilmez misiniz
Sonunu asla saymaz mısınız
Sevmediğine bir kız verilse

[10] Fakrım fahrımdır mealindeki hâdise telmih.

Siz hiç yakışık bilmez misiniz
Sonunu asla saymaz mısınız
Sevmediğine bir kız verilse
Namusu elbet tehlikededir
Kadın ehli ırz olsun denirse
Kadının ırzı kocaya bakar
Birtakım kadın böyle olmaya
Birtakım erkek boynuz takmaya
Sebep aransa hep kocalardır.

Namusu elbet tehlikededir.
Kadın ehli ırz olsun denirse
Bilmeli ırzı kocaya bakar
Birtakım kadın yıllık olmaya
Birtakım erkek boynuz takmaya
Sebep aransa hep kocalardır

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Her iki tercümenin yarısından fazlasının ayni olmasını ne ile tevil etmeli? Benzerlik birkaç mısraa munhasır kalsa idi tevarüt olduğuna hükmedebilirdik. Fakat 594 mısraın her iki eserde aynen bulunması tevarüt ihtimalini kabul etmeye mâni oluyor. O halde iki mütercimden birinin, diğerinin tercümesini esas alarak bazı yerlerini değiştirdiğine hükmetmek lâzımgelyor. Bu takdirde hangi mütercimin diğerinin eserini alarak değiştirdiği meselesi karşısında kalıyoruz. Vefik Paşanın Ziya Paşanın tercümesini ele alarak bazı yerlerini tadil ettikten sonra kendi adına neşretmiş olması ihtimalini ben pek uzak görüyorum. Vefik Paşa, Molière'in bütün eserlerini kendisine has bir üslûpla tercüme veya adapte ettiği halde bunlardan yalnız Tartuffe'ü Ziya Paşanın tercümesinden almağa teşebbüs edeceğini zannetmiyorum. Bir de Ahmet Vefik Paşanın Tartuffe tercümesi gerçi Ziya Paşanın tercümesinden daha sonra neşrolunmuş ise de [11] Vefik Paşanın tercümelerini daha evvel vücude getirdiğine bence şüphe yoktur. Vakıâ Ebüzziya Tevfik Nümune-i Edebiyat-i Osmaniye'sinde [12] Ziya Paşanın Mabeyn kâtipliğinde bulunduğu sırada vücude getirdiği eserlerden bahsederken «yedi buçuk seneye karip olan hizmeti kitabetinde müellefatı garbiyeden pek çok şey mütalea etmiş ve bir hayli eser tercüme eylemiştir. Fakat o zamanlar hevesi neşriyat henüz doğmamış olduğundan bu eserleri meydana koymak nasip olmamıştır. Hattâ Molière'in Tartuffe'ü ve salifüzzikir Viyardo'nun Engizisyon tarihi bile o zamanı iştigalin semeratından iken vefatına kadar kimsenin eline geçmemiştir» diyorsa da Ziya Paşanın Tartuffe tercümesinde kullandığı ifade tarzı, kendisinin mabeyn kâtipliğinde vücude getirdiği Endülüs tarihinde, Engizisyon tarihinde ve hattâ bundan dokuz on sene sonra Londrada çıkardığı Hürriyet gazetesinde ihtiyar ettiği üslûptan büsbütün başka denilecek derecede sadedir. Onun için ben Ziya Paşanın bu tercümeyi Mabeynde bulunduğu 1855—1862 tarihleri arasında vücude getirmiş olduğuna ihtimal vermiyorum.

Vefik Paşanın Molière tercümelerini ne zaman vücude getirdiği kat'î olarak tesbit edilememekte ise de bunlardan Zornikâh ve Zoraki Tabip ile Yorgaki Dandini'nin 1286

[11] Ziya Paşanın riyanın encamı unvanı altında neşrolunan tercümesinin ilk tabı 1298 de Vakit matbaasında basılmıştır. Eserin Vakit gazetesinin 20 şaban 1298 (18 temmuz 1881) tarihli 2065 sayılı nüshasında ilân edildiğine göre tercümenin bu sıralarda neşrolunduğu anlaşılıyor. Ahmet Vefik Paşanın tercümelerinden zor nikâh, zoraki tabip, Yorgaki Dandini'nin ilk tab'ları 1286 (1869) tarihlerinde çıktığı gibi bunların ikinci tabı, diğer tercümelerle birlikte kendisinin Bursa Valiliği esnasında Bursa matbaasında basılmıştır. Bu eserlerin üzerinde basılış tarihleri yoksa da bunlardan Doncivaninin neşri ilânı Tercümanı Hakikatın 18 şevval 1298 (12 eylûl 1881), zor nikâhın ilânı 25 zilkade 1298 (18 teşrinievvel 1881), zoraki tabibin ilânı 9 zilhicce 1298 (1 teşrinisani 1881), Yorgaki Dandini'nin ilânı 22 zilhicce 1298 (15 teşrinisanî 1881), Dekbazlığın ilânı 7 muharrem 1299 (29 teşrinisani 1881) tarihli sayılarında çıkmış, Tartuffe tercümesi de bundan sonra neşredilmiştir.

[12] Beşinci tabı, S. 251.

(1869) tarihinde çıktığını biliyoruz [13]. Bundan Vefik Paşanın tercümelerine bu tarihten evvel başlamış olduğuna hükmedebiliriz. Ahmet Vefik Paşa cemaziyelevvel 1281 (teşrinisani 1864) tarihinde Anadolu Sağkol Müfettişliğinden azledildikten sonra uzun müddet açıkta kalmış ve ancak 10 recep 1288 (25 eylûl 1871) de Rüsumat eminliğine tayin edilmiş olduğundan Molière tercümelerini açıkta bulunduğu bu müddet zarfında hazırlamış olması muhtemeldir. Herhalde Paşanın bunlar arasındaki Tartuffe tercümesini Ziya Paşanınkinin neşrinden sonra vücude getirmiş olması çok uzak bir ihtimaldir.

Bu izahattan Ahmet Vefik Paşanın tercümelerini, Ziya Paşanın tercümesinden daha evvel vücude getirdiği, onun için kendisinin Ziya Paşa tercümesinden aynen mısralar almış olmasına imkân bulunmadığı anlaşılır. Zaten Ziya Paşa tercümesinin daha evvel vücude getirildiği tahakkuk etse bile Ahmet Vefik Paşanın, başkasının yaptığı tercümenin yarısını aynen alarak eseri kendi adına çıkarmak gibi dünyanın her tarafında her zaman büyük haysiyetsizlik telâkki olunan bir harekette bulunmasına ihtimal verilemez. Fakat Ziya Paşa da başkasının tercümesinden 594 mısraı aynen, 188 mısraı da az değişiklikle alarak vücude getirdiği tercümeyi kendi eseri gibi meydana çıkaracak kadar karaktersiz bir şair değildi. Başkasının şiirlerini çalanlara Sünbülzade Vehbi'nin tayin ettiği ağır cezayı alelâde bir muharririn bile göze alamıyacağı bedihî iken zamanında şairlik şöhreti Türkiyeyi kaplamış olan Ziya Paşa gibi bir şahsın başkasının eserini kendi eseri gibi çıkarması da aklın alacağı şey değildir. Fakat matbu eser meydandadır ve bu eserin üzerinde Ziya Paşanın adı vardır.

Şurasını bilhassa tebarüz ettirmek isterim ki Ziya Paşanın «Riyanın encamı» adı altında basılmış olan tercümesi, paşanın vefatından sonra neşrolunmuştur. Ziya Paşa 8 cemaziyelâhir 1297 (17 mayıs 1880) tarihinde Adanada vefat etmiştr. «Riyanın encamı» ise 1298 tarihinde İstanbulda Vakit matbaasında basılmıştır. Eserin neşri Vakit gazetesinin 20 şaban 1298 (18 temmuz 1881) tarihli 2065 sayılı nüshasında ilân edildiğine göre tercümenin bu sıralarda, yani paşanın vefatından on dört ay sonra neşrolunduğu anlaşılıyor. Ziya Paşanın, hayatında bu tercümenin neşrine müsaade edeceği şüphelidir. Bir kere Molière'in eserinin başında 279 mısraın tercümesi, Riyanın encamında noksandır [14]. Bir de, izah ettiğim gibi, ilk üç perdedeki mısraların hemen yarısı Vefik Paşanınkinden aynen alınmıştır. Ziya Paşa böyle bir tercümeyi olduğu gibi neşretmeğe teşebbüs etse bir mukaddeme ile neden bu yolu ihtiyar ettiğini izah etmeğe mecbur olacaktı. Fakat bu izahı nasıl yapabilirdi? Vefik Paşanın eserini tercümeye esas tuttuğunu, tercümede beğenmediği birçok mısraları değiştirdiğini, kalmasında mahzur görmediği mısraları aynen bıraktığını nasıl ilân edebilirdi. Böyle bir ilânın alelâde bir eser sahibini bile müteessir edeceği tabiî olduğu halde Vefik Paşa gibi hiddet ve şiddeti malûm olan bir şahsiyet için nekadar ağır geleceğini Ziya Paşanın düşünmemesine imkân yoktur. Eserdeki tadilleri, eser sahibinin müsaadesiyle yapmış olması da varit değildir. Vefik Paşa gibi bir adama «Senin tercümende birçok mısraları beğenmedim değiştirdim. Bunların neşrine müsaade eder misin?» yolunda bir müracaatte bulunmanın nekadar münasebetsiz düşeceğini Ziya Paşa elbette takdir ederdi. Kanaatimce Ziya Paşa, Vefik Paşanın tercümesini, neşretmek için değil, Adanada tesis ettiği tiyatroda temsil ettirmek için tashih etmiştir. İhtimal ki Ziya Paşanın tiyatroda

---

[13] Matbaai Amirede basılan bu eserlerden yalnız zor nikâbın üzerinde basılış tarihi 11 şaban 1286 (16 teşrinisani 1869) diye gösterilmiştir. Ancak Fransanın İstanbuldaki Başkonsolosu müsteşrik M. Belin, 1286 ve 1287 hicrî senelerindeki Türkiye neşriyatının bibliyografyası hakkında Journal Asiatique'de neşrettiği makalede bu üç eseri 1286 senesi neşriyatı arasında göstermiştir. (Journal Asiatique, Aout - Septembre 1871, P. 137).

[14] Molière'in eserini tercümesi ile karşılaştırmak için seçtiğim nüshası Felix Guirand'ın idaresi altında Pierre Clarac'ın notlariyle Larousse kütüpanesi tarafından neşrolunan nüshadır. Bu nüshanın kenarında misraların rakkamları gösterilmiştir.

temsil ettirecek eser ararken Tartuffe'ü de listeye ithal etmiş [15] fakat Ahmet Vefik Paşanın tercümesinde birçok yerleri beğenmemiş, eser olduğu gibi temsil edilirse muvaffakıyet kazanamıyacağını dikkate almış, onun üzerine eseri bir kalem tecrübesi olarak tashih etmeye teşebbüs etmiştir. Yoksa Namık Kemal'in:

Ey mefhari zümrei ediban
Sensin bize tercümanı irfan
Erbabı şebab kuvvetiyle
Kilk-i hünerin ianetiyle
Tarzı kudema bütün bozuldu
Bir tarzı nevin vücut buldu
Desti üdebada kilk-i irfan
Oldu hele tercümanı vicdan
Bu mesleke sen müeyyit oldun
Ol hikmete belki mucit oldun
Terci ile fikri kıldın ilâ
Terkip ile şiiri ettin ihya

beyitleriyle iktidarına hayranlığını ilân etmiş olduğu Ziya Paşanın, doğrudan doğruya Tartuffe'ü tercüme etmeyi istese Vefik Paşa tercümesini ele almağa muhtaç olmıyacak derecede nazım kudretine malik olduğu müsellemdir.

Ziya Paşanın vefatından sonra Engizisyon Tarihi adlı eserini neşreden Ebüzziya Tevfik Beyin bu esere yazdığı mukaddimeden anlıyoruz ki, Paşanın varisleri merhumun eserleriyle alâkadar olmıyarak bazılarını yok pahasına ellerinden çıkarmışlar, ezcümle Engizisyon Tarihi müsveddelerini beş kuruşa satmışlar. Ebüzziya, bu eseri tam 400 misli para ile Adanadan getirterek bastırdığını ilâve ediyor [16].

Ziya Paşanın «Riyanın Encamı» adı altında intişar eden tercümesinin ilk tab'ının [17] üzerinde sahipleri diye ilân olunan Yusuf Samih ve A. F. nin kim olduklarını öğrenemedim [18]. Bu iki zat [19] ya merhumun varislerindendir veya eseri terekeden almış

[15] Vakıa Ziya Paşa hayatta iken Vefik Paşanın Tartuffe tercümesi henüz neşredilmemişti amma bu tercümenin bir suretini tedarik etmesi Ziya Paşa için güç değildi.

[16] Ziya Paşanın Adana Valiliğinde Mektupçu olarak maiyetinde bulunan Nazım Beyin (Selânik Valisi merhum Nazım Paşanın) Ziya Paşa hakkında Cümhuriyet gazetesinin 21 ikincikânun 1932 tarihli 2770 inci sayısından 2 mart 1932 tarihli 3809 uncu sayısına kadar olan nüshalarında çıkan hatıralarında Ziya Paşanın vefatından bir gün evvel kendisini çağırarak dairedeki masasında bulunan «defteri âmal» adlı risalesi ile Hürriyet koleksiyonunu aldırttığını, Paşanın ölümünden sonra eserlerinin müzayedeye konulduğunu, Ziya Paşanın birkaç kitabı ile Emile tercümesini müzayededen aldığını, defteri âmal risalesini de Adana Valisi Abidin Paşanın kendisinden alarak iade etmediğini yazıyor. Nazım Bey, hatıralarında Paşanın Tartuffe tercümesine temas etmemiştir.

[17] «Riyanın encamı» nın intişarı Vakit gazetesinin 18 temmuz 1881 tarihli sayısında ilân edilirken «Fransa meşabiri erbabı kalemiyesinden Moliére'in Tartuffe'ünü seramedanı şurayı osmaniyenden merhum Ziya Paşanın aynen tercüme ve beş perde üzerine tertip etmiş olduğu riyanın encamı nam tiyatrosu bu kerre birinci defa olmak üzere mükemmel surette tab olunarak mevkii intişara vaz olunmuş. Eseri mezkûrun havi olduğu kıssadan ebnayı vaktin hakikaten hissement olacağı bî iştibah olduğundan mütaleasını üdebayı zaman ve nevresidigânı asra tavsiye ederiz» denilmiştir.

[18] Ziya Paşanın yine o sene intişar eden «Mecmuai eş'arı» damadı Bahriye Binbaşılarından Hamdi Bey (Hamdi Paşa) tarafından bastırılmıştır.

[19] Riyanın encamını neşredenlerden Yusuf Samih, ilk sayısı Ziya Paşanın vefatından kırk gün sonra yani 15 haziran 1297 (27 haziran 1880) tarihinde çıkmış olan «manzarai irfan» adlı mecmuanın kabında Mahmut, Ziya, Sadi, Samih diye adları sayılan dört muharrirden biri olması muhtemeldir. Bu mecmuanın ilk sayısında Ziya Paşa merhumun bastalığında söylediği tercii bend diyerek

Bilmemki bu gamgâha neden böyle sataştım.
Kimden kime şekva edeyim ben dahi şaştım.

beyitini havi olan meşhur Müseddes neşrolunduğu gibi on beş gün sonra çıkan ikinci sayısında Adanalı Mustafa Feyzi Efendinin Zıya Paşanın bu müseddesine yazdığı nazire dercedilmiştir.

olacaklardır. Herhalde eseri tedkika lüzum görmeden Ziya Paşa adına neşretmiş oldukları muhakkaktır. Tetkik etmiş olsaydılar hem Ziya Paşanın haysiyeti, hem de o sırada henüz hayatta olan Ahmet Vefik Paşanın hatırı için, eseri buldukları şekilde neşretmiyecekleri tabiîdir.

Ziya Paşanın tercümesini gören Abdülhak Hâmit, Recaizade Ekrem Beye gönderdiği 17 teşrinievvel 1298 (29 teşrinievvel 1882) tarihli mektubunda «Ziya Paşanın Tartuffe'ünü gördüm. Zannederim ki, onun tab'ından müellifle mütercimin ruhları şadolmamıştır. O nedir öyle Allah aşkına!» dedikten sonra eserin kafiyesiz olmasına işaret ederek «Tartuffe gibi bir eseri hakkiyle iptida nesren tercüme ettikten sonra onu takfiyede Ziya Paşa için bir güçlük» olmadığını [20] yazıyor. Zamanının en inkılâpçı şairi olan Abdülhak Hâmide eserin kafiyesiz olması bu kadar fena tesir ettiği dikkate alınırsa eski nazım an'anelerine riayeti elbette Abdülhak Hâmitten daha kuvvetli olan Ziya Paşanın doğrudan doğruya Tartuffe'ü tercüme etmek lâzımgelse hece veznini ihtiyar etse bile eserini kafiyesiz yazmağa razı olmıyacağına hükmetmek yanlış olmaz zannederim [*].

İhsan SUNGU

[20] Abdülhak Hamit, mektuplar, cilt 2, S. 84 — 85.
[*] Bu meselenin tetkikine ikinci bir makalede devam edilecektir.

KİTABI - MUKADDESİN İNGİLİZCE TERCÜMESİNE DAİR

İngiliz edebiyatında beş büyük edebî tercüme eseri vardır: *Kitabı-Mukaddes* tercümesi, Chapman'in Homer tercümesi, Pope'un *İlyada*'sı, Fitzgerald'ın Ömer Hayyam tercümesi ve Jowett'in Eflâtun tercümeleri. Bunlar arasında ilk edebî klâsik eserin *Kitabı-Mukaddes* tercümesi olduğunda hemen bütün münekkitler müttefiktir. Bu makalede biz *Kitabı-Mukaddes*'e, muhteva itibariyle, klâsik vasfını verdiren hususiyetler nelerdir?, meselesi üstünde durmıyacağız. Daha ziyade *Kitabı-Mukaddes* mütercimінin bilhassa ne gibi vasıfları haiz olması lâzım geldiği, tercümede kullanacağı dilin hususiyetleri, *Kitabı-Mukaddes* tercümesinin XVII inci asra kadar ne gibi safhalar geçirdiği ve nihayet umumiyetle bu son XVII inci asır tercümesinin İngilizler ve edebiyatları üzerinde ne gibi tesirleri olduğuna dair birkaç söz söyliyeceğiz.

İyi bir *Kitabı-Mukaddes* mütercimi, her büyük eserin tercümesinde olduğu gibi, kitabın kıymetine ve üstüne aldığı vazifenin ehemmiyetine inanmalıdır. Bu inanış mütercime büyük bir eser huzurunda olmaktan mütevellit bir mahviyetkârlık hissi verir; metnin hududunu aşmamağa sevkeder; kendine mahsus olan kelime oyunları ve hayallerle asıl metni süslemek küstahlığından kurtarır. Eserin büyüklüğüne inanan mütercim metnin kelime ve manasına sadakat gösterebilmek için hem bayağı bir ifadeden, hem de yok yere külfetli, tumturaklı tabirler kullanmaktan kaçınır. Sarahat ve sadeliği gaye edinir; hem kendi dilinin hususiyetlerini unutmaz, hem de, imkân nisbetinde, ona ibraniceye has olan idyomları tabiî bir surette aşılama çarelerini arar.

Kitabı-Mukaddes'i en iyi tercüme edecek dil, mustalah ve âlimane değil, ibraniceye uyabilen bir dil olmalıdır. Bu münasebetle kısaca Kitabı-Mukaddes ibranicesinin hususiyetlerini nazarı itibare alalım: Bu hususta sahibi salâhiyet olan âlimlerin mütaleasına göre ibranicenin en mühim hususiyeti, umumî ve mücerret tabirlerin bu lisanda az oluşudur. Hemen her kelimenin medlûlü müşahhastır; kelime kökleri «verbal - filî» dir; kök olan kelimenin delâlet ettiği hareket o kökten müştak her kelimede mündemiçtir. Bu yüzden ibranice umumî bir fikri doğrudan doğruya muhayyileyi tenbih eden, hayalde resimle çizebilen, medlülünü sarahatle gösteren kelimelerle anlatır. Böyle bir lisan şiir lisanıdır. Çünkü şiirin vasatı hasselerimize doğrudan doğruya tesir eden eşya âlemini ifade edecek kelimelerdir. Mezamir şiirinin âlemi, Lübnan sedirleri, tepelerinden duman tüten dağlar, yabanî keçi, karaca, aslan yavrusu, şarap, yağ leylekler, turnalar, ay bulut ve coşkun dereler; Homer şiirinin ise, çınar ağaçları, berrak memba suları, kızıl sırtlı yılanlar, dizleri zırhlı Ahailer, cıvıldıyan serçe yavruları, bodoslaması yaldızlı gemilerdir. İbranîler tabiatle başbaşa yaşarlardı, his ve düşünceleriyle tabiat arasına bir kelime yığını engel olmadığından ifadeleri müphemiyetten uzak, canlı ve müşahhastı. İbranîcede yalnız kelimeler müşahhas değil, cümle ve paragrafların kuruluşu da basitti. Başlıca rabıt edatı, «ve» idi. Yazıda başlıca cüzü tam mısraıdı. Şiirde vezin, ekseri eski şiirlerde olduğu gibi, kelimelerdeki vurguyla temin edilirdi. Mısralara hâkim ritim mana ritmidir; ve mana ritmi, tatbikatteki hareketlerin

titmine tekabül eder. Stanley, kuş kanatlarının mütenaviben sık sık çırpması, elemli bir kimse içini çekerken, göğsünün kabarıp inmesi İbranî nazmında ritmin aslını teşkil ettiğini söyler. İncili ibranicesinde bu vasıflar mevcut olduğu için tercümede kullanılacak lisanın ondan uzaklaşmaması lâzımgelir. İncil tercümesinde kullanılacak dil, halk dili olabilir: halkın eşyayı tavsif, veya heyecanını tabiî olarak ifade için kullandığı kelimeler ve müşahhas tabirlerden terekküp eden dil. Kullanılan kelimelerin tedai ettirdiği hayaller metnin ifade etmek istediği manayı bayağılaştırmamalı; ihtiva ettiği hecelerin musikisi en sakin hislerle en taşkın heyecanların musikisini aksettirebilmeli.

Şimdi *Kitabı-Mukaddes*'in ingilizceye tercüme edilirken, ne gibi safhalardan geçtiğini anlıyalım. Hıristiyanlık, İngilterede sekizinci asra doğru iyice yerleştikten sonra Kitabı Mukaddesin anglo-saksoncaya tercümesine teşebbüs edilmiş, Milâdî sekizinci asırda Bede Yuhana kitabından nesren tercümeler yapmış ve *Kitabı Mukaddes* bu devir edebî lisanına kuvvetle tesir etmiştir. Meselâ Cynewulf'un *Christ*'ini ve Bede'in *Kilise Tarihi*'ni okurken sık sık tevratî tabirler ve tevratî ifade tarzına raslamaktayız. Normanların istilâsına kadar *Kitabı Mukaddes*'in ana dile tercümesi hususunda Anglo-Saksonlar pek büyük gayret sarfetmişlerse de Norman istilâsı memlekette fransızca ve lâtincenin hakimiyetini tesis ettiği için on dördüncü asra kadar tam bir incil tercümesine raslamıyoruz. On dördüncü asrın ikinci yarısından İngiliz nüfuzu memlekette yeniden kendini hissettirir; yerli unsur memleket idaresini yeniden ele alır; ingilizce mahkemelerde, devlet dairelerinde ve mekteplerde resmî dil olarak kullanmağa başlanır. Bu asır, İngilterede, ilk ticarî ve içtimaî inkişaf, ilk rönesans ve ilk reform asrıdır, Chaucer, Langland ve bilhassa Wycliff'in asrı. Wycliff bu devir reformunun başında idi. Reformda muvaffak olabilmek için her şeyden evvel *Kitabı Mukaddes*'in halk tarafından anlaşılması lâzım geldiğine kaniydi. Bizzat *Kitabı Mukaddes* tercümeleri faaliyetinin başına geçti. 1380 le 1388 de çıkan iki bütün *Kitabı Mukaddes* tercümesi onun bu faaliyetinin semeresi idi. Bu tercümelerin ne kadarının bizzat Wycliff tarafından yapıldığı bilinmiyor. 1388 tercümesinde Purvey'nin tesiri olmuştur. Wycliff'in halefi olan bu islâhatçı, 1380 tercümesinin kelimeye fazla sadakat göstermekten mütevellit noksanını sezmiş ve ön sözde tercüme ederken takibettiği prensipleri zikretmiştir: 1) Mümkün olduğu kadar manayı ana dile sarih olarak çevirmek ve sadece kelimelere sadık kalmak prensipine saplanmamak; 2) ingilizce cümlelerin manasını lâtincede olduğu gibi vazıh kılmak, ve ingilizcenin idyomuna ve şive hususiyetlerine riayet etmek. Wycliff tercümeleri edebî kıymet itibariyle anglo-sakson tercümelerinden aşağı iselerde XVI ıncı asırdaki Tindale tercümesi yoliyle XVII inci asırdaki resmen muteber tercümeye tesir etmişlerdir. *Kitabı Mukaddes*'in XV inci asırda da tercümeleri varsa da bunların tesirleri mühim olmadığı için üzerlerinde durmağa lüzum yoktur. Resmen muteber *Kitabı Mukaddes* tercümesine lisan ve şive itibariyle tesir eden eser, asıl Tindale'in tercümesidir. Tindale her şeyden evvel bir halk vaizi idi; tercümesinin halk tarafından okunmasını istiyordu: «Allahın izniyle çok geçmeden Kitabı Mukaddes'i sapan süren bir gence bile siz ilâhiyatçılar kadar öğreteceğim.» demişti. Ingilizcenin her manayı ifade edebileceğine kaniydi; ifade kudretinin hattâ yunanca derecesinde olduğunu ve her iki dil arasında bir karabet bulunduğunu ileri sürerdi. Manaya azamî sadakat göstermeğe gayret ediyordu. Allahın kelâmından bir hece bile sektirmeden incil muhtevasını olduğu gibi ingilizceye çevirmeğe çalışmıştı. Çok gayretli bir müdekkik olan Tindale ibranîce, yunanca ve lâtinceye vakıftı; tercüme ederken yalnız ingilizce tercümelerden değil bu ilk kaynaklardan da istifade ediyordu. Henry VIII 1539 a doğru Kitabı Mukaddes'in resmî tercümesini bir komisyona havale etti; fakat XVI ıncı asırdaki reform hareketleri esnasında birtakım dinî mezhepler ortaya çıkınca her mezhep saliklerince gizli olarak evde okunan muhtelif Kitabı Mukaddes tercümeleri meydana getirdi. *The Great Bible* adiyle tanılan bu ilk resmî tercüme yalnız kiliselerde okundu. Böylelikle

James I in riyasetinde 1604 te toplanan ve altı grupa ayrılarak çalışan 47 âlimden müteşekkil komisyon, 1611 de nihayet hâlâ da resmen muteber olan tercümeyi *The Authorised Version*'ı ortaya koyduğu zaman halkın kullandığı kitapların biribirinden farklı olmasına mâni oldu; ve o devirdenberi yalnız bu kitabın okunmasını temin etti. XIX uncu asırda da bir Kitabı Mukaddes komisyonu kurulmuş ve modernize edilmiş bir tercüme ortaya konmuşsa da ingilizceye ve aşağıda ismini zikredeceğimiz birçok şair ve nasirin üslûbuna bilhassa bu tercüme tesir etmiştir. Bu tercümeyi yaparken komisyona dahil âlimler o devre kadar ortaya çıkmış bütün ingilizce, lâtince yunanca ve diğer modern dillerdeki tercümelerle beraber ibranice aslından istifade etmişler ve tercümeye yazdıkları önsözde nasıl bir ruh ve gaye ile çalıştıklarını şöyle ifade etmişlerdir: «... Bu işe başladığımız andan beri yeni bir tercüme yapmak zaruretiyle karşılaşacağımızı hatırımızdan bile geçirmedik... Biz daha ziyade iyiyi daha iyileştirmeği, veya birçok iyi tercümeler arasında en iyi olanını bulup göstermeği, düşünüyorduk; bütün gayretimiz bütün emelimiz bu idi».

Aşağıda verdiğimiz misaller; Wycliff devrindenberi *Kitabı Mukaddes* tercümesinin nasıl bir tekâmül devresi geçirdiğini, her bir tercümenin bir evvelkisinden nasıl istifade ettiğini ve en son resmî tercümenin nasıl hepsine üstün olduğunu açıkça gösterir:

a) In thilke days came Ioon Baptist, prechynge in the desert of Iude sayinge, do ye penaunce, for the kyngdom of heuense shal neig (or cume nige). Forsothe this is he of whome it is said by Ysaye the prophet, A voice of a cryinge in desert, Make ye the Wayes of the Lord; make ye rigtful the pathes of hym, Forsothe that ilk Ioon hadde cloth of the heeris of the cameylis, and a girdil of skyn aboute his leendis; sothely his mete weren locustis, and hony of the wode.

Matthew iii, 1 4. Wycliff, Birinci tercüme 1380.

b) Intho daies Ioon Baptist cam, and prechide in the desert of Iudee, and seide, Do ye penaunce, for the kyngdom of heuenes shal neige. For this is he, of whom it is seid bi Ysaie, the Prophete, seyinge, A vois of a crier in desert, Make ye redi the weies of the Lord; make ye rigt the pathis of hym. And this Ioon hadde clothing of camels heeris and a girdil of skynne aboute his leendis; and mete was honysoukis and hony of the wode.

Matthew iii, 1 - 4; Wycliff, İkinci tercüme 1388.

c) In those dayes Ihon the Baptyser, cam and preached in the wyldernes of Iury, saynge, Repent, the Kyngdom of heven ys at hond. Thys ys he of whom it ys spoken be the prophet Isay, Whych sayth; the voice of a cryer in wyldernes, prepaire ye the lordes waye, and make hys pathes straght. Thys Ihon hadde hys garment of camelles heere, and a gyrdyll of a skynne about hys loynes. Hys meate was locustes and wyldhe ony.

Matthew iii, 1 - 4 Tyndale 1526.

d) In those dayes came Ihon the Baytyst, preaching in the wyldernes of Iewry, saying, repent of the life that is past, for the kyngdome of heauen is at hande, For thys is he, of whom the prophet Esay spake, which sayeth, the voyce of a cryer in the wyldernes, prepare ye the waye of the lorde: make hys pathes strayght. This Ihon had hys garment of camels heer, and a gyrdell of a skynne aboute hys loynes. His meate was locustes and wylde hony.

Matthew iii ; 1 - 4 Henry VIII inci devrin Resmî tercümesi 1539

e) In those days came Jhon the Baptist, preaching in the wilderness of Judaea, And saying, repent ye: for the kingdom of heaven is at hand. For this is he that was spoken of by the prophet Esaias, saying, the voice of one crying in the wilderness, Prepare ye the way of the Lord, make his paths straight. And the same Jhon had his raiment of camel's hair, and a leathern girdle about his loins; and his meat was locusts and wild honey.

Matthew iii; 1 - 4, Muteber tercüme 1611.

Yukardaki kısa misal 1611 tercümenin kendinden evvelki tercümelere nekadar benzediğini, her birinden nekadar istifade ettiğini fakat ayni zamanda lisanın nasıl eskilerden daha ahenkli ve dahı pürüzsüz bir hale geldiğini gösterir. Belli ki mütercimler hakikaten «iyiyi daha iyileştirmişler». İyi bir *Kitabı Mukaddes* mütercimiııde aranacak bütün vasıflar bu âlimlerde vardı. Tercümede kullandıkları lisana da ibranîcenin sadelik, müşahhaslık ve tabiî ritim çeşniscini vermişlerdi. Komisyon çalışırken yalnız muhtelif tercümelerden değil, ta Wycliff devrinden beri *Kitabı Mukaddes* etrafında yapılan münakaşalardan istifade etmişlerdir. Münakaşaya mevzu olan her kelime, tercüme esnasında muhtelif fikir müdafilerince tekrar açıkça münakaşa edilmiş ve bir neticeye bağlanmıştır. Böylelikle meydana getirilen *Kitabı Mukaddes* her bakımdan evvelki tercümelere üstün olduğu için her mezhep saliki onu okumuş, ondan dinî ve bediî ilhamını almış hattâ edebî dilini öğrenmiştir. *Kitabı Mukaddes* tercümesi böylelikle millî camianın muhtelif unsurları arasında bir bağ işini görmüş, bütün münazeünfih meseleleri ortadan kaldırmış olduğundan bu metne karşı duyulan itimat nihayet asıl metinle tercümesi arasında bir fark olmadığı kanaatini tevlit etmiş ve onu okurken milyonlarca mümin, Allahın Kelâmını okuduğuna inanmıştır. Böylece incil hem fakire hem zengine hitap eden millî bir hazine, Yunanlıların Homer'i okudukları gibi okunan millî epik diyebileceğimiz bir klâsik olmuştur.

Kitabı Mukaddes tercümesinin Ingiliz edebiyatına yaptığı tesir meselesi mevzuubahs olunca şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki muhtelif devirlerde muhtelif tercümeler şiir ve nesir üslûbuna tesir etmiştir. İngiliz nesri bilhassa XVI ıncı asırdan sonra bir insicam ve salâbet kazanmağa başladığından nesirde bilhassa 1611 tercümesinin tesirleri görülür. Umumiyetle *Kitabı Mukaddes* edebiyata şu yollardan tesir etmiştir. Müellifler ileri sürdükleri fikirleri *Kitabı Mukaddes*'ten aldıkları misallerle takviye ederler; yazılarında sık sık tevratî iktibaslara raslarız. Bazan lisanda yerleşmiş bütün bir cümle aslında *Kitabı Mukaddes*'ten öğrenilmiştir. Meselâ «They sold their birthright for a mess of pottage.», «The full measure of justice is not meted out to them.» gibi. İngilizcenin asıl nescine işlenmiş bazı tabirlerin aslında tevratî olduğu hatıra gelmez bile: «Sweat of the brow», «a thorn in the flesh», «the eleventh hour», «dark sayings», «clear as crystal», «arose as one man», ilâh... fakat *Kitabı Mukaddes*'in umumiyetle edebî üslû-ba olan tesiri belki daha da mühimdir. Swift 1611 tercümesinden bahsederken: «*Kitabı Mukaddes* mütercimlerinin hâkim oldukları üslûp bütün kitapta sezilen bir sadelik dolayısiyle bu büyük esere uygun gelmişti» der ve devrinin nesrinde husule gelen değişiklikleri anlatırken ilâve eder: «nasirlerimiz her lisanda mevcut mükemmeliyetlerin en yükseği saydığım sadeliği daha ziyade *Kitabı Mukaddes*'ten öğrendiler.» Filhakika edebiyatta sadelik daima üslûp mükemmeliyetine misal olarak gösterilen *Kitabı Mukaddes* ileri sürülerek tavsiye olunmuştur. İyi bir edebî üslûpta aranan meziyetlerden biri de müşahhas kelimelerin kullanılmasıdır. Müphem, muğlak, mücerret ve basmakalıp tabirlerden kaçınmak, bilhassa teknik olmıyan yazılarda, canlı müşahhas kelimeler kullanmak gitgide daha fazla edebiyatta ma'kbul olan üslûp vasıflarından sayılıyor. Nesirde bu çeşit kelimelerle his ve fikirleri ifade etmek temayülünün artmasında incilin tesiri pek fazla olmuştur. Aşağıda iktibas ettiğimiz parça, 1611 tercümesinin nesir üslûbuna

iyi bir misaldir: «I am the rose of Sharon, and the lily of the valleys. As the lily among thorns, so is my love among the daughters. As the apple tree among the trees of the wood, so is my beloved among the sons. I sat down under his shadow with great delight, and his fruit was sweet to my taste. He brought me to the banqueting house and his banner over me was love. Stay me with flagons, comfort me with apples, for I am sick of love... I Charge ye, O ye daughters of Jerusalem, by the roes, and by the hinds of the field, that ye stir not up, nor awake my love till he please». Bu parçayı okuduktan sonra Bunyan'dan, Macpherson'dan veya XIX uncu asır nasirlerinin en büyüklerinden, Ruskin, Carlyle ve Matthew Arnold'dan, veya Abraham Lincoln ve Walt Whitman'dan bir parçayı dinliyen okuyucu anglo-sakson âlemi edebiyatına *Kitabı Mukaddes* tercümesinin ne geniş ve ne derin bir tesir yaptığını kolaylıkla sezer. 1611 tercümesi anglo-sakson âleminde büyük küçük her ferdin hâlâ okuyup edebî bir zevk ve ders aldığı bir klâsiktir.

Saffet DENGİ

TERCÜME SANATI

Avrupanın belli başlı memleketlerinde çıkan tercümelerin mütemadiyen artması, bu memleketleri biribirine yakınlaştıran fikrî rabıtaların gün geçtikçe sağlamlaştığına bariz bir delil teşkil eder. Elli seneden beri neşredilen tercümelerin sayısı, son iki, üç asır içinde neşredilenlerden daha fazladır. Bu faaliyet, bilhassa Büyük Harpten sonra artmıştır. Fransada Stock kütüpanesinin çıkardığı *Cabinet Cosmopolite*, Plon'un çıkardığı *Feux Croisés*, *Gallimard*'ın çıkardığı *Du Monde entier* gibi koleksiyonlar takdire değer bir gayretin mahsülleridir; İngiliz kitapçı ve mütercimlerinin faaliyeti de bunlardan aşağı kalmamıştır. Son senelere gelinceye kadar, Almanya veya İtalya gibi kültürde bir nevi «himaye» siyaseti güden memleketlerde de tercüme eserlerin arttığı görülmüştür.

Kemmiyete verilen bu ehemmiyet, tercümelerin keyfiyeti, eserlerin intihabı üzerinde her zaman iyi tesirler bırakmamıştır; tercüme edilen ve edilmekte olan eserlerin ekseriya roman nev'ine ait oldukları dikkate alınırsa kalitelerine verilen ehemmiyetin azlığı izah edilebilir. Roman tercüme edenler, kendilerinden istemekte haklı olduğumuz zahmete her zaman katlanmiyorlar. Bunlardan bazıları daha ileri giderek ya tercüme ettikleri eserin lisanını, ya ana dillerini, yahut ta her iki dili kâfi derecede bilmiyorlar. Böyle olduğu halde şunu da kaydedelim ki, yeni tercümelerin en kötülerinde bile eskiden yapılmış tercümelerde görülen kusurlara raslanmiyor. Umumî bir kaide olarak denilebilir ki, bunlar XVIII inci, hattâ XIX uncu asırda yapılan tercümelerden çok daha doğru, asıllarına daha sadık, metnin ruhuna daha uygun görünüyorlar. Bu gün Shakespeare'i tercüme ederken, Fransada ilk Shakespeare mütercimleri olan Letourneur ve Ducis'den örnek almak hiç kimsenin aklına gelmez.

André Gide, Jules Supervielle, Guy de Pourtalès, Jacques Copeau, René Lalou tarafından yapılan Shakespeare tercümeleri; F. de Miomandre'ın Don Kişot'u; Valéry Larbaud'ya borçlu olduğumuz o nefis Samuel Butler yahut Gabriel Mirô tercümeleri ancak hakikî sanatkârlarda mevcut olan tükenmez bir sabır ve lisan şuurunun âbideleridir. İngilterede Proust, Fransada Joyce'un *Ulysse* mütercimleri tarafından gösterilen yüksek kudret karşısında ve muhtelif memleketlerde şuurlu bir surette tercüme işine atılan, bu işin de bir yaratıcılık tarafı olduğunu bilen muharrirlerin hasbî çalışmaları önünde eğilmekten başka ne yapılır? Mütercimin rolü hakkında yapılan bu tefrik fikri çok mânidardır; bu fikir, Avrupa edebi-

yatlarının heyeti umumiyesinde vukua gelen iki değişikliğe tekabül ediyor. Bir taraftan, zamanımız okuyucusu artık sadece kitabın kendine verebileceği şeyle kalmıyor; kitabın tabiî havasını tanımak, müellifin diğer eserleri arasındaki yerini, mensup olduğu memleketin edebiyatı içinde işgal ettiği mevkii anlamak istiyor. Diğer taraftan da, bu ihtiyacı tatmin etmek gittikçe kolaylaşıyor, çünkü Avrupa edebiyatları, hattâ Avrupa edebî dilleri, Syntaxe'larında, hattâ kelimelerinde, tasvir ettikleri hayatın içinde vukua gelen müşterek bir yakınlaşmaya doğru gidiyor. *Fielding*'in *Tom Jones*'unda görülen İngiliz hayatı, Marivaux veya Abbé Prévost'un romanlarında tasvir edilen Fransız hayatına nisbetle ve yine Aldous Huxley'in veya Thomas Mann'ın romanlarında tasvir edilen hayat bugünkü Fransız hayatına nisbetle daha çok *exotique*'dir. Bugün mütercim, yabancı müellifi anlaşılabilir hale getirmek için artık «adapte» etmek ihtiyacını duymuyor: okuyucuları o müellifi büyük bir gayret sarfetmeden, nasılsa öyle anlıyorlar.

Daha son zamanlara gelinceye kadar mevcut olan ve *Karamazof Kardeşler*'in Fransızcaya tercümesinde romanın birinci kısmını tamamen atan edebî ahlâk ve âdetler bize artık müfrit ve köhne geliyor. Şüphesiz, kötü tercümeler bugün de eksik değil, fakat bunların en kusurlu olan tarafları - ihmal, cahillik, sanat meziyetlerinin noksanlığı - başı boş bir sistemden geliyor. Bugün her mütercimin yenmeğe mecbur olduğu güçlükleri, üzerine aldığı ağır mes'uliyetleri, faaliyetinin bir muamma mahiyeti gösterdiğini herkes takdir ediyor. Hattâ gün geçtikçe, tercümenin esas itibariyle imkânsız olduğu nazariyesi sık sık tekrar ediliyor. Tabiî bu nazariye filiyatta tercümelere zerre kadar tesir etmiyor. Anatole France'ı İngilizceye çeviren Lewis May, birgün ihtiyar üstada tercümenin imkânsızlığından şikâyet ettiğini anlatıyor. Anatole France'ın cevabı şu olmuş: «Tamamiyle haklısınız, dostum. Fakat şunu da hatırdan çıkarmayın ki bu hakikati bilmek, tercüme sanatinde muvaffak olmak için birinci şarttır». Ne olursa olsun, bir tercüme meselesi vardır; *sıhhatli* veya *doğru* denilen tercümenin bir tarifini vermeğe kalkışınca bunun farkına varıyoruz. Şüphesiz, ilmî veya pratik faydası olan eserler mevzuubahs olunca mesele basitleşir; bu takdirde sıhhat veya doğruluktan ne anlaşılması lâzım geldiği noktasında herkes birleşir. Fakat bir sanat eseri karşısında iş değişir. Aslına riyazî bir kat'iyetle uygunluk «criterium» u derhal suya düşer: kelimesi kelimesine tercüme kâfi gelmez ve Tacitus'un cümlesi, mekteplerde talebenin elinde dolaşan en doğru tercümelerde bile tanınmaz bir hale gelir. *Kral Oidipus*'un almancada mevcut müteaddit tercümeleri içinde en güzeli, Sofoklis'in dehasına en fazla yaklaşanı, hiç şüphesiz, baştan başa yanlışlarla dolu olan Hölderlin tercümesidir. Fakat tercüme, bir metni bir dilden başka dile muntazam ve sistematik bir tarzda nakletmekten ibaret bir iş olmadığı takdirde nedir? Bu takdirde, yapılacak tercümeyi haklı göstermenin mümkün olup olmıyacağını kendi kendimize sorabiliriz. Pascal veya La Bruyère, Fransızcadan başka bir dilde Pascal veya La Bruyère olabilirler mi, *İlâhî Komedya*'nın bizi hakikaten memnun edecek bir tercümesini şimdiye kadar kim vermiştir? İspanyolca metinde yanyana dizilmiş atasözlerinden ibaret olan *Sanşo Pansa*'nın sözleri tercüme edilince ne hale girer? Bütün bu suallerin cevapları ancak menfi olabilir. Nesir hakkında vaziyet böyle olursa manzum eserler için ne söylemeli? Shelley bunun cevabını vermiş: «Şairin eserini bir dilden diğerine nakletmek, kokusunu ve rengini tanımak için menekşeyi postaya atmak istemeğe benzer». Şiir esasen tercüme edilemez; ancak aslı gözönünde tutularak yeniden ibda edilebilir. Hakikî şair, bu sıfata lâyık olan başka bir şairin eserini tercüme ederse çektiği zahmetin semeresi, müellifinin olduğu kadar kendinindir de. Ömer Hayyam'ın şiirleri Fitz-Gerald'ın kalemiyle ingilizleşmiştir; Fitz-Gerald, İngilizce *Rübaiyat*'ın hakikî müellifi sayılabilir. Stefan George tarafından tercüme edilen Baudelaire'in bir şiiri, Stefan George'nin şiiri olur; böyleyken o şiir yine Baudelaire'in malıdır. Asıllarına az çok uyan veya yanlışsız olan,gün geçtikçe sayısı artan manzum tercümelere gelince, bunlar, içinde asıl şiirden eser kalmıyan basit nazım temrinleridir. Bu hal, şairleri ve şiirdeki

kıymetlerin tadına varmış kimseleri manzum tercümelerin mevcut olabileceğini kabul etmemeğe sevkediyor. Muasır estetikçilerin en şöhretlilerinden olan Benedetto Croce, bu kanaati büyük bir kudretle ifade etmiştir. Croce estetiğinin lirizm esasına, kendi kendine yeten lirik parça fikrine dayandığı hatırlanacak olursa bu hakikati bu kadar kuvvetle ifade etmiş olmasının manası anlaşılır. Söyleyişlere tâbi olan, yalnız söyleyiş olan şiir, ancak yeni bir ibda yolu ile tercüme edilebilirse de başka eserler (meselâ romanlar) tercümeye daha elverişlidir. Çünkü muhtevaları ve bünyelerinin şekle ait unsurları söyleyiş tarafına nisbetle daha ehemmiyetlidir. Saf şiir bir tarafa bırakılırsa şu garip hâdiseyle karşılaşırız: tercümeye en az elverişli muharrirler, en büyük muharrirler değildir. Büyük muharrirler, en kötü tercümelerde bile ölmez kıymetlerinden bir şey saklıyanlardır; Letourneur ve Ducis tercümelerinde bile Shakespeare kalan Shakespeare gibi. Dâhi, paçavralara sarılsa bile yine kıraldır; fethettiği memleketlerde tamamiyle anlaşılmasına engel olabilecek her ne çıkarsa çıksın, kırallığı kendini gösterir. Eserleri tercüme edildiği zaman başkalarından daha çok fire vermişse bu, onun başkalarından daha çok kaybedecek şeyi olduğu içindir. Fakat, kalan kıymetleri de çoktur çünkü kendisinde mevcut olan tabiî zenginlik fazladır. Gerçekten muvaffak tercüme bir *mucize*'dir, fakat bu mucizenin, her ibda hamlesinin, her şiirin esasını teşkil eden mucizeden daha büyük olmasına imkân yoktur.

Mütercimin eseri nankör fakat lüzumlu bir eserdir; edebiyat tarihinde ehemmiyetli bir rol oyniyabilir. Bunu anlamak için fransızcada Amyot'nun Plutarque tercümesini, ingilizcede Shakespeare'in faydalandığı Montaigne'in Florio tercümesini, bazı İncil tercümelerini, bilhassa modern Alman dilini yaratan Luther'in İncil tercümesini, Lancelot Andrews'un riyaseti altında İngilterede toplanan piskopos ve ilâhiyatçılardan mürekkep bir komisyon tarafından 1611 senesinde neşredilen İncil tercümesini hatırlamak kâfidir. İngilterede neşredilen bu İncil, bütün müverrihlerin de teslim ettikleri gibi, İngiliz edebiyatının sonraki inkişafı üzerinde Shakespeare'den daha fazla müessir olmuştur. Mensup oldukları milletin edebiyatı içinde yalnız mütercim sıfatiyle mühim bir mevki sahibi olan muharrir ve şairler eksik değil. Meselâ Amyot, meselâ Shakespeare'in harikulâde mütercimi A-W. Schlegel veya Calderon'u, Tasso'yu, Aristo'yu tercüme eden Schlegel'in vatandaşı *J.-D. Gries*, yahut ta Rusyada İngiliz ve Alman romantiklerini tanıtan Jukovski. Tercümelerin ehemmiyeti yalnız yabancı bir müellifin mütercim vasıtasiyle kalabalık bir okuyucu kütlesi tarafından anlaşılmasında değildir; bu ehemmiyet, ayni zamanda, eserin yeni bir edebî muhite ancak tercüme yolu ile girmesinde, hakikî ve faydalı tesirini orada tercümeyle icra etmesindedir. Tercümeler olmasaydı bütün dünyaca tanınmış olan İngiliz müellifi, yani Shakespeare, adasında kalacak ve bizim gibi Avrupalı olanlardan hiç birimiz çocukluğunda *Gulliver'in Seyahatleri*'ni okuduğunu hatırlamiyacaktı. Mütercimlerin himmeti olmasaydı klâsik edebiyatlar, kendi edebiyatımızın mütemmim bir parçasını teşkil etmiyecek, hattâ mukaddes kitaplar dillerimizin stilistik bünyesi, kelime dağarcığı üzerinde bu kadar geniş ölçüde müessir olmiyacaklardı. Dilini mükemmelen anlasak bile, büyük bir edebî eseri yabancı bir dilde okumak bizim için o eseri kendi ana dilimizde okumaktan çok farklıdır. Birinci şıkta, eseri daha sarih bir şekilde anlarız, fakat onu ancak ikinci şıkta kendimize mal edebiliriz. Yunanca veya İngilizce bir metni aslından okuyanlar vardır; onlar için bu metinler birer hazine teşkil eder. Fakat bu hazine, Yunan yahut İngiliz olmıyan bir insanın veya bütün bir milletin hayatında, en kötü bir *Odisia* veya *Hamlet* tercümesinin ifade ettiği mana hazinesine tekabül edemez. Hakikî tesir, hazmetmekle olur; buna doğru ilk adım da mütercim vasıtasiyle atılır.

Bir muharririn başka bir edebiyata nakli nasıl basit bir iş değilse, tercüme de asıl metnin sadece bir kopyası değildir. Aşağı yukarı mihanikî bir nakil işi, piyasa edebiyatı denebilecek beynelmilel edebiyat eserleri için kabil olabilir. Edgar Wallace'ın bir romanı

veya beylik bir patron üzerinde kesip biçilen biografik bir eser, Türkçeye, Japoncaya tercüme edilse, Moskovada, Buenos-Ayres'te okunsa asıllarından bir şey kaybetmezler; fakat hakikî edebiyat mevzuubahs olduğu zaman meselenin rengi değişir. Plutarque, Shakespeare tercüme edilince, âdeta yeni bir Plutarque, yeni bir Shakespeare olurlar. İngilizce İncilin lâtince İncile nisbetle, dinî bakımdan değilse bile, şiir bakımından başka bir sesi var. Florio'nun Montaigne'i âdeta İngilizleşmiş bir Montaigne'dir. Dillerinin ve edebî an'anelerinin hudutlarını aşan birçok muharrirler yabancı memleketlere yeni bir yüzle çıkmışlar, oralarda ekseriya daha çok sevilmiş, daha iyi anlaşılmışlar, daha doğrusu, yep yeni ve bazen akla gelmedik anlayışlara yol açmışlardır. Fransada erkenden ölen Du Bartas'ın kıt'aları İngilterede uzun zaman yaşamıştır. Claude Tillier Almanlar için klâsik bir Fransız müellifidir. Ruslar, Katherine Mansfield'in Çehof'a karşı beslediği taabbüt derecesine varan hayranlığını biraz garip buluyorlar. Fransızlar da Çehof'un, en büyük Fransız muharriri hattâ Avrupada en büyük muharrir olarak Guy de Maupassant'ı gösterdiğini duyunca hayrette kalıyorlar. Maupassant'ın eserleri Rusyada umumiyetle Fransadan daha çok ciddiye alınmıştır; buna mukabil birçok Fransız ve İngiliz okuyucuları Turgenief'in eserlerinde Rusların görmedikleri veya görmek istemedikleri derinlikler buluyorlar. Stevensen, Kipling ve Conrad, Manş'ın iki yakasında başka başka hüviyetlere bürünüyorlar; Fransız edebiyatına müştereken tesir etmişlerdir. Halbuki bu müellifler İngilterede ayrı ve müstakil şahsiyetler halinde mütalea edilmekte ve Fransada kendilerine izafe edilen üçler manzumesinden ayrılmaktadır.

Edebiyat, hudut geçer geçmez manzarası ve tadı değişen bir metadır. Edebî mubadeleler, ticarî mubadelelere az benzedikleri için daha verimlidir. Hakikaten güzel, hattâ şöyle böyle bir tercüme, müşterek edebiyat hazinesini daima zenginleştirir. Tercüme, asıl metnin meçhul kalmış taraflarını meydana çıkarır, yeni tesir kaynakları açar ve yabancı bir dehanın kuvvetini aşılamak suretiyle bir edebiyatı canlandırabilir. Bugün mütercim ve tâbilerin gösterdikleri hummalı faaliyet, temiz iş çıkarmak, bilhassa eserleri iyi seçmek, her edebiyatın gerçek kıymetlerini beynelmilel pazarlar için çalışan bir nevi edebiyat mahsullerinden ayırmak şartiyle faydalı olabilir. Netice itibariyle denilebilir ki, Avrupa mütercimlerin sayesinde bir Avrupa edebiyatına sahiptir.

Wladimir WEIDLE
Tercüme eden: *B. TUNCEL*

TERCÜMEDE SIHHATE DAİR

(Eski bir Horatius tercümesi münasebetiyle)

Horatius diyor ki:

«Grammatici certant,et adhuc sub idice lis est.»: Gramerciler münakaşa ediyorlar, fakat mesele halledilmiş değildir. Bu sözler mütercimler için de sarfedilebilir. Münakaşalar bilhassa doğru tercüme bahsinde pek hararetleniyor. Metne bir köle gibi sadık kalıp müellifi körü körüne takip etmeli mi? Bazıları bu fikre taraftar görünüyorlar ve muarızları bu yüzden onları ukalâlık ve ahmaklıkla ithama kalkışıyorlar. Sanatkârlık iddia eden bir kısım mütercimler de kendilerine oldukça geniş bir serbestlik payı bırakılmasını istiyorlar.

Elimin altında eski bir Horatius tercümesi var. 1753 senesinde kıralın ruhsatiyle Paris'te, St. Jean de Beauvais sokağında, kitapçı Desaint ve Saillant'ın matbaasında basıl-

mış. Çok eski bir kitap. Bugün bu kitabı okuyanlar pek azdır. Eserin çok kullanışlı bir boyu var, çünkü o mes'ut devirde herkes, mukaddemede mütercimin de söylediği gibi, kırda, ormanlarda yahut ta Lenôtre'un çizdiği parklarda, narin mimarisi Odes'ların zarif bünyesiyle imtizaç eden Trianon sarayının yakınında, Fransız tarzında yapılmış bir bahçede tatlı tatlı okuyabilmek için Horatius'ü yanında taşıyordu. Kaz tüyünden bir kalemle kitabın sararmış bir yaprağı üzerine mütercimin attığı imza yarı silinmiş. Eser çok eski olmakla beraber, kıralın büyük kardeşine ithaf edilen mukaddemenin altına Batteux ismini yazan mütercim bugün de dikkatimizi üzerine çekebilecek ve zamanımız mütercimlerinden bir çoğuna ders verebilecek değerdedir.

Lâtin dil ve edebiyatı bahsinde çok değerli bir rehber olan bu müellifin irşatları, hem yaşıyan diller için, hem de Horatius ve Cicero'nun dili için muhakkak ki çok istifadelidir. Müellif, tercümede tam bir serbestiye taraftar olan ve metnin yalnız iskeletini alıp bu iskelete istedikleri gövdeyi veren mütercimlere adam akıllı çatıyor: «İyi tercüme edebilmek için insanın feyizli kaynaklardan yükselen havayla mestolması (feyizli kaynaklar tabiriyle eserleri tercüme edilen müellifler kasdediliyor), yabancı heyecanı kendine mal etmesi, asıllarına benzemekle beraber onlardan ayrılan ifade ve teşbihler yaratması lâzım geldiğini bir kâhin edasiyle ileri sürenleri duydukça insanın güleceği geliyor...»

Öteden beri müellife yani yaratıcıya mal edilen ilham nazariyesi, mütercim yani sadece bir nakil işini üzerine alan insan mevzuubahs olunca ona güç kabul edilir bir hakikat gibi görünüyor. Metnin kendisine verdiği ilham mütercimi acaba nereye götürür? Bu tesirle mütercim, muhakkak ki, çok geçmeden saçmalamıya başlar. Bu takdirde tercümesi neye benzer? Metnin aslına mı? Batteux buna istihzalı bir şekilde cevap veriyor: «Elbette aslına benzer, fakat XIII üncü Louis'nin at üzerindeki heykeli IV üncü Henri'nin at üzerindeki heykeline benzediği gibi...»

XVIII inci asırda Diderot'nun *Paradoxe sur le Comédien* isimli eserinde temsil sanatı hakkında ileri sürdüğü mesele tercüme için de mevzuubahs olabilir. Role nüfuz edip iyi bir oyun oynıyabilmek için aktör, temsil edeceği şahsiyeti yaşamalı mı? Onun sevinç ve kederlerini duymalı mı? Yoksa rol karşısında lâkayt ve hissiz mi kalmalı? Horatius mütercimi heyecanla tezat teşkil eden bu ikinci vaziyeti tavsiye ediyor. Bakınız ne diyor: «Tercüme cetvel ve pergerle yapılan, sabır ve tahammül istiyen bir iştir. İşi basit tarafından alalım: Çizgileri sayalım; bunları sadakatle nakletmeğe çalışalım; bizden işte bunu istiyorlar; başka bir şey değil.» Edebî değeri olan eserlerin tercümesinde mümkün olduğu kadar titiz davranmak lâzımdır çünkü en ufak bir tahrif, eserin değerini berbat etmek için kâfidir. Bu nevi eserlerin tercümesi «muayyen bir kudret, zekâ ve hassasiyet ister; bu meziyetler olmazsa her şey mahvolur». Mütercimin takındığı bu tamamiyle objektif vaziyet, esere kendinden bir şey katmasına mâni değildir. Bu hal, sanatla müphemiyeti telife çalışmaktan geri durmıyan sembolist telâkkiye aykırıdır.

Batteux esas itibariyle şunları söylüyor: Ressam ne yapıyorsa mütercim de onu yapmalı; modelinin önüne yerleşmeli, onu en hurde teferruatına varıncaya kadar inceden inceye tetkik etmeli, sonra dikkat ve ihtimamla çizgileri tuval üzerine geçirmeli. Çizmek istediği çehrenin karakterindeki hususiyet bu sadakate bağlıdır. Bu ilk iş bitince boyalarını serper ve nihayet bunları fırçasiyle biribirine kaynaştırır, âhenklerini bulur. «İşte mütercim, ancak bu ikinci iş yapılırken elindeki lisan kaynağına müracaat edebilir. Artık eseri üzerinde oynıyabileceği zaman gelmiştir. Fakat bunu, yanı başınızda sizi seyreden bir üstat varmış gibi, daima itidal ve temkinle yapmak lâzımdır.» Çok ciddî ve sert bir prensip karşısındayız çünkü sadakat, iyi tercümenin mihek taşı addediliyor. Halbuki, Batteux'nün tercümesini gözden geçirdiğimiz zaman maksadın yerine getirilmemiş olduğunu görüyoruz.

Evet, mütercim, Molière'in Thomas Diafoirus'ü gibi prensiplerine bağlıdır, fakat bunları tatbik hususunda yaya kalmaktadır. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, fransızca şüphesiz lâtinceden daha az kıvrak, daha az derli toplu bir dildir; zaptü rapta pek gelmez. Fakat «kullanmasını bilenin elinde bu dil pek alâ yola gelir.»

Bu nevi mazeretler hoş görülemez; kötü iş yapan amele kabahati elindeki âlette bulur; acemi generaller muvaffakıyetsizliklerini kadere yüklerler; kötü mütercimler de dillerini beğenmezler. Sadakat ve doğruluğu şiddetle müdafaa eden Batteux, Horatius tercümesinin birçok yerlerinde bu prensiplerden ayrılmıştır. Bunu ispat için, Sestius'e ithaf edilen meşhur şiirin tercümesini ele alalım [1] Horatius bu şiirinde bahar mevsiminin geldiğini haber veriyor ve hayatın kısalığını hatırlatarak herkesi eğlenceye davet ediyor. Şiirin ilk iki mısraına bakalım : asıl metinde «*Solvitur acris biems*» kelimeleri «*hüzünlü mevsim*» diye tercüme edilmiş, daha doğrusu tercüme edilmemiş. Halbuki, bunu hiç olmazsa *o sert, o acı kış* şeklinde tercüme etmek münasip olurdu. Sahilde yatan gemi teknelerinin denize açılmak için palangalarla çekilirken biribirine sürtünmelerini bize duyurur gibi ses veren «*Trahuntque siccas machinae carinas*» mısraı : «*Gemileri tekrar denize atmak için hareket eden makineler*» gibi zaif bir şekilde tercüme edilmiş. Daha ilerde, *Terrae solutae,* donan toprağın çözülmesi, *ılık rüzgârlar* olmuş. Hayaletlerle dolu olan Pluton'un evi manasına gelen «*Domus exilis Plutonia*», «*Issız bir ülke*» şekline girmiş.Eserde daha buna benzer yanlışlar bulmak kabildir.

Yazımızın başında gördük ki mütercim sıkı sıkıya bağlı kalmak istemektedir; mukaddemesinde : «Bütün şiir tercümeleri asıllarına kelimesi kelimesine uygun olmalıdır» dememiş olsaydı işler nereye varırdı? Kendisini fazla hırpalamıyalım; Batteux muasırları gibi düşünmek ve yazmaktan çekinmemiştir. Yalnız, Abbé Delille veya Madame Dacier'de beğenmediğimiz dağınık üslûbu onda da buluyoruz.

Tercümelerin bir modası, bir de devri vardır; tam tercüme yoktur. Bugünün modası tercümelerde daha fazla bir sadakate, dilde daha fazla bir vuzuha doğru gidiyor. Meselâ André Gide, fransızcaya daha önce Mérimée tarafından nakledilen Puşkin'in bir hikâyesini yeniden tercümeye kalkışmıştır [1]. Çünkü Mérimée tercümesi ona aslından çok ayrılmış görünmektedir. Julien Green [2] Renan'ın *Le livre de Job* tercümesini beğeniyor, hattâ bu tercümeyi çok kıvrak ve ustalıklı buluyor, fakat bu metni hakikî bir tercümeden ziyade parlak bir âhenk ve ölçü temrini addediyor.

Bu misaller meseleyi halletmekten uzaktır; tercüme şöyle olmalıdır diyerek kesip atmak muvafık olmaz; serbest tercümeye de pay bırakmak belki faydalı olur. Bu mesele 1753 senesinde vazedilmiş bulunuyordu. Küçük Pierre'in [3] dolaştığı Seine nehri rıhtımları üzerinde, bir kitapçının sattığı elden düşme tozlu ciltler arasında çıkan mütevazi Horatius tercümesi hiç te faydasız bir eser değildir; eserin mukaddemesi iyi tercüme için neler yapmak icabettiğini anlatıyor, eserin kendisi de neler yapmamak lâzım geldiğini gösteriyor. Teşebbüsünün bu kadar faydalı olabileceğini mütercim, muhakkak ki ummamıştı.

Jean CAMBORDE

[1] Horatii Op. Carm. Lib. I, Od. IV Ad Sestium.

[1] Nouvelle Revue Française, 1935. «Schiffrin'le birlikte neşrettiğimiz Yeni Puşkin tercümesinde eserin aslına mümkün olduğu kadar sadık kalmağa çalıştık; Mérimée'nin meziyetlerini inkâr etmiyoruz.» André Gide.

[2] Journal, 1935-1939. Sayfa 234. Plon, Cilt II.

[3] Anatole France'ın çocukluk hatıralarını anlattığı *Le Petit Pierre* isimli eserinde adı geçen çocuk.

ESKİ HİNT METİNLERİNİN DÜNYACA MEŞHUR TERCÜMELERİ

Tahminen iki bin sene evvel, yani M. e. 3 - 2. asırda Hintliler yazıyı edebî maksatlar için kullanmıya başladılar [1]. Bundan evvel yazıyı yalnız idare için kullanmışlar ve o zamana kadar edebî eserlerini ağızdan ağıza nakledegelmişlerdi. Bu başlangıçtan, yani kitapları yazıp yaymaktan, takriben 2-3 yüz sene sonra hintçe kitapları yabancı dillere tercüme faaliyeti başladı. Hindistanın bütün Önasya muhitine olan tarihî ve fikrî nüfuzu bununla başlar. Tercümelerin yardımiyle Hindistan kendine mahsus fikriyatını yaydı ve kelimenin tam manasiyle dünya tarihi yaptı. Hindistan iki büyük dalga halinde şimale ve şarka Budizmin zühdî ahlâkını ve garba da masal edebiyatının dinle alâkası olmıyan uyanık ahlâkını gönderdi. Türk İmparatorluğunda da her iki dalga tesirini gösterdi.

A) Milâttan evvel ikinci asırda Hintli Budist kolonistler Türkistana gitmişlermiş. M. e. 138 senesinden itibaren Çinliler de Türkistanla temasa başladılar. Partlar, Sakalar, Yüeçiler, Türkistan, Baktirya, ve Şimali Garbî Hindistanını geçtiler. Yüzlerce yıl süren harp kargaşalıklarından sonra büyük Kuşan İmparatoru Kanişka nizamı temin etti ve bununla Orta ve İç Asyada Hindistanın manevî nüfuzuna yol açtı. O, siyasî sebeplerden dolayı Budizmi himaye ediyordu; Budizm ona, kast sistemi ve Brahmanizmi yüzünden yabancıların Hint içtimaî heyetine girmesine imkân bırakmıyan millî Hindistanla mücadele için lâzımdı. Eski dinler: Musevilik, İranın Zerdüşt dini, Hindistanın Brahmanizmi ve Çinlilerin Konfuçiyus dini, ihtidayı ve yabancı ülkelerde yayılmayı hoş görmezlerdi. Fakat bu eski dinlere nisbetle yeni dinler: Hindistanda Budizm, Ön Asyada [2] Maniheizm ve Hıristiyanlık propaganda, misiyon faaliyeti, ve umumî beşerî beynelmilelcilik üzerine kurulmuşlardı. Gerek bununla gerek İskenderin fetih seferiyle ve Çinin ipek ticareti ile insanlığın yeni büyük bir devri açıldı. Bu üç din Orta ve İç Asya milletleri için asırlarca süren bir rekabet mücadelesine giriştiler ve garpta ve İç Asyada bugüne kadar kalan İslâmiyet Maniheizmin yerini tutuncıya kadar Budizm galip geldi. Hint kitapları kendi din ve yazılariyle Türkistana ithal edildiler ve orada sogdcaya ve toharca ve sakca tesmiye edilebilecek olan Kuça ve Kotan dillerine tercüme edilmiye başladı. [3] Bunlar son Mahayana Budizminin metinleriydi. Bu dinin bilgisi Gobi çölünden geçen bir şimal yoliyle Türkistandan Çine kadar gitti. Hintli ve bilhassa Sogdlu [4] tacirler bu yeni dini cenuptan yani deniz yoliyle Hindistandan cenubî Çine götürdüler. Her halde Hindistandan Çine Birma ve Tibet üzerinden de bir kara yolu gidiyordu.

Çinde asırlardanberi Konfuçiyus dini ve Taoizm hüküm sürüyordu. Fakat halk [5] bunlarda bir şeyin eksikliğini duyuyordu, çünkü bu eski Çin dinleri öldükten sonra ruhun

[1] Gramerci Patanjali, kitapların ismini verir.

[2] Mitraizm yalnız İrandan garba doğru yayılmıştır.

[3] Maurice Winternitz, A history of Indian literature II, Calcutta 1933, 227 Anm.

[4] Chavannes, 500 Contes et apologues I, Paris, s. II.

[5] Memurların asaleti değil. Budizm, manicheizm, hıristiyanlık ve mitraizm, antik muamalar ve Orta Asyanın şamanizmi oldukça sosyal dinlerdir. Bak. müel.; in Acta Orientalia XVIII. 1933 «Schamanismus im alten Indien.» 182, ve Zeki Velidi: ibni Fadlan. 1939. Mukaddeme.

ne olacağı sualini cevapsız bırakıyorlardı. Hayatın ıstırap dolu olduğu, insanların daha iyi bir istikbal ümidiyle (Tekrar doğuş, cennet, cennette mükâfatlanma) kendilerini teselli edebilecekleri, insanın yalnız fikrini derunî olarak hürriyete kavuşturmasiyle bu hayatın bütün ıstıraplarından kurtulabileceği, insan enerji ve iradesini insanlığa daha iyi bir kader hazırlıyabilecek derecede kuvvetli olduğu, hür insanların ıstırap çeken hemcinslerine yardım etmeleri lâzım geldiği ve şefkatin insanlar için birinci vazife olduğu, bütün bunlar Çinliler için yeni şeylerdi. İşte bunların eksikliğini Çinliler düşünmeden duyuyorlardı, ve asırlardanberi bu Hint dini bunları talim ediyordu. O yalnız Çinlilerin değil, Japonların, Moğolların, Türkistanlıların, Tibetlilerin, bütün şark milletlerinin hakikî ve çok derin bir ihtiyaçlarını gideriyordu. Kuru bir sünger gibi yeni Hint akaidini içine çekti. Bunu öğrenmek için tercümelere [6] ihtiyaç vardı. Bu sebepten asırlarca Çinli tevafcılar Hindistana [7] gittiler ve oradan mukaddes kitapları ve Sanskrit diline ait bilgileri yurtlarına getirdiler. Döner dönmez, bugün sayılamıyacak kadar çok olarak elimizde bulunan tercümeleri meydana getirdiler. Fakat onlar ayni zamanda bu büyük işi birlikte başarmak üzere Hintli rahipleri de Çine [8] getirdiler. O zaman için şaşılacak derecede doğru yapılan bu tercümeler yüzlerce cilt teşkil etmektedir. Birçok Avrupalı, Çinli ve Japonyalı âlimler hemen hemen 60 senedenberi bu kitap yığınlarını tasnif [9], neşir ve izah ile uğraşmaktadırlar. Bu işin ne zaman biteceği daha uzun müddet söylenemez. Budizm Hindistandan ayrıca bir de Tibet yoliyle intişar etmiştir. Bugün bile esrarla dolu olan ve halkı tabiatin birçok korkunçluklariyle çetin bir mücadele içinde bulunan bu memleket, Budizm için müsait bir muhitti: Yüksek buzlu dağlarda yaşıyan bu insanlar bir yandan sihre, esrara, hayalî hadiselere meclûp ve vect içinde yaşamıya alışık iken, bir yandan da yetiştirdikleri maddî mahsulleri [10] civar vadilerin yiyecekleri ile değiştirmeğe mecburdular. Budizmin halas akidesi burada bir huzur ve necat sebebi oldu, böylece çinceye tercüme edilen bütün Budist metinlerinin ayrıca Tibet diline de ayni doğrulukla tercüme edildiği ve Tibet Budist edebiyatının Çininkinden ne sayı ne de değer bakımından geri kalmadığı [11] söylenebilir. Tancur ve Kancur adlı iki Tibet mecmuası 300 büyük kitap teşkil eylemektedir. Bu ciltlerin ekserisi Budist metinlerin tercümelerinden ibarettir; bu tercümelerin aslı Tibet dilinden olan tefsirleri nisbeten daha azdır.

Lamaizm denilen Budizmin Tibete mahsus şekli, Moğollardan [12] şimalde Buryetlere ve Kalmuklara kadar tesir etti. Hâlâ bugün bile Budizmi Moğol manastırlarının âlim rahipleri yanında tetkik etmek Rus indologlarının âdetidir. Hint kitaplarının tercümeleri oralara kadar gitmiştir; bugün bile orada Hint ahlâkının baş meselesi olan «insanın ıstıraptan nasıl kurtulabileceği», Hint mantığiyle münakaşa edilmektedir.

[6] Han İmparatoru Ming Ti M. e. 68 senesinde gördüğü bir rüya üzerine ilk Hint Budist'i Kâsyapa Mâtanga'yı Loyang'a getirtmiş ve bu da derhal tercümeye başlamış imiş: Mukherjee, Indian literature abroad. Indian historical quarterly I-III, 1925/7;I 539;541 ff.

[7] En meşhurları: Fahien (412. M. s.), Hiuen Tsang (630-45; otobiografisi uygurcaya da tercüme edilmiştir: A. v. Gabain, Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften 1935, VII, 151-80), İtsing (Hindistan'da 671-95). 964 ile 976 arasında 300 Çinli Hindistana gitmiştir. Mukherjee III, 145.

[8] Mesela Dharmaraksa (M. s. 265-313), Kumârajîva (344-431): Mukherjee 11, 160 ff. Nobel Sitzungsberichte. d. B. A. d. W. 1917, 206 ff..

[9] Japon Bunyiu Nanjio Ming zamanına ait Budist mukaddes kitaplarının en son kataloğunu hazırlardı; bu, 1662 eseri ihtiva etmektedir! (Catalogue of the Chinese translations of the Buddhist Tripitaka, Oxford 1883; ilâveten, Sir Denison Ross, Alphabetical list Calcutta 1910.

[10] Yün, tuz ve misk.

[11] H. Beckh: Verzeichnis der tibetischen Handschriften I, Berlin 1914.

[12] Moğol Kubilay Han Tibet-Budist mukaddes kitaplarını 1294 seneside tamamiyle tercüme ettirdi: Mukherjee III, 593 ff.

Uygurlar kendi Budizmlerini hem Hindistan ve Türkistan ve hem de Tibet ve Çin kaynaklarından aldılar. Muhtelif seyahatlerde Türkistanda toplanan ve Paris, Londra, Berlin, Leningrad ve Pekinge getirilen Uygur el yazılarında uygurcaya tercüme edilmiş Budist metinleri bulunur [13]. Bunlar tahminen 6 15. asırlarda yazılmıştır. İslâmiyet Uygur Budizmine nihayet verdi. Son nesilde bilhassa Alman, Rus ve Fransız âlimleri bu el yazıları ile meşgul olmuşlardır, bugünün Türk mütetebbileri de bundan hisselerini alıyorlar. Bütün bir âlim kafilesi bile bu işi öyle çabuk bitiremez; yalnız türkologların, indologların, sinologların, ve iranistlerin sistematik bir surette beraber çalışmalariyle Türk fikir tarihinin bu mühim faslı aydınlatılabilir. Hürriyet ve şefkat gibi Hint esas mefhumları ve Hint felsefesinin tefekkür sisteminin Türklük üzerine yapmış olduğu tesirin vüs'ati henüz ölçülemez.

Daha garba yani İran ve Avrupaya doğru Budizm yayılamadı; garpta Budizme benziyen Mani'nin ve İsa'nın dinleri hüküm sürüyordu: Orada Budizme ihtiyaç yoktu. Filistin ve Şimalî Hindistan arasında büyük, fakat bütün dünyaya nisbetle küçük sahada Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı tesirleri altına alan büyük dinler doğmuştur. İşte bunun için Budizm garba doğru değil, şarka doğru nüfuz etmiştir. Mani M. s. 240 senesinde Hindistandan tenasühü aldı. Fakat o bunu İranda tercümelerden değil, Hindistana yaptığı bir seyahatten [14] aldı. Garpta Batlaam ve Josaphat adı altında Buda'nın menkıbelerini ihtiva eden Budist metnin bir tercüme mi yoksa Hindistan'dan hıristiyan garba ağızdan ağıza ulaşan esasları tasvir eden bir telif mi olduğu münakaşa halindedir. Bu ortaçağ hıristiyan metnin esası her halde Hindistan menşelidir, ve adları metnin de adı olan bu iki kahraman, hıristiyan azizleri addedilmişlerdir. Halbuki mevzuubahs olan bu iki ad sanskrit metinde Buda'nın iki adı olarak gösterilmiştir: Barlaam=Bhagavan, yüce insan, ve Josaphat=Bodhisattva. Buda'nın bu menkibeleri mükerreren çinceye, Tibet diline ve belki de uygurcaya tercüme edilmiştir. Şimdiye kadar iki uygurca parça neşredilmiştir [16]. El yazısının görünüşüne nazaran sonuncusunun maniheist olduğu söylenebilir. Bu el yazısında Buda'nın menkibelerine ait olmaması lâzım gelen (ihtimalki ona ilâve edilmiş) başka bir parça, bir hikâye vardır: Bir genç sarhoşken bir kadının cesedini kucaklar. Bu hikâye Budisttir, fakat bu farsça Barlaam ve Josaphat'da da görülmektedir; şu halde bu el yazısı bu meşhur romanın [17] uygur dilinde ve maniheist selikasına uygun parçalarını ihtiva etmektedir. Şu halde Buda'nın menkibelerinin İran'a girmesine Uygurlar vasıta olmuşlardır [18]. Garpta bu pehleviceden arapçaya ve süryaniceye, gürcüceye, grekçeye, ibraniceye, habeşçeye, ermeniceye, ruscaya, romenceye, lâtince ve almancaya geçmiştir. Bu, Budist fikir mahsullerini tahkiye şeklinde, bilinmeksizin hıristiyanlığa getiren kanallardan biri olabilir.

---

[13] Hülâsa: V. Thomsen: Aus Ostturkistans Vergangenheit, Macar yıllıkları 1925, 1-24 Bu tercümeler için ayrı bir makaleye lüzum vardır.

[14] A. Christensen, L'Iran sous les Sassanides, Copenhague 1936, 177; 187.

[15] Von Benfey bile (aşağıya bak) Christensen'den istifade etmektedir. 1,83;404 vsr. 424; Winternitz II, 416 ff.

[16] W. Radloff: Uigurische Spachdenkmäler, Leningrad 1928, 198, f. (Budhacari) ve 167 f.

[17] H. Lüders, Über die literarischen Funde von Ostturkistan, Sitzungsberichte d. B. A. d. W. 1914 VI, 99

[18] 10 Vezirin (bak aşağıya) muhafaza edilebilen en eski farsça tercümesi (Nöldekeye göre: 1200 senelerinde Samarkand (!) da yazılmıştır, fakat daha eski bir farsça tercümesi de bulunmalıdır (Ethé: Neupersische Literatur 323 f.) 1435 senesinde yapılan bir uygurca tercüme bulunmuştur. Belki burada da Uygurlar gene Hintlilerle Farslar arasında mutavassıt olmuşlardır. Benfey'denberi Moğolların yaptıkları muharebeler esnasında Hint menşeli masalları Avrupaya getirdikleri söylenmektedir; acaba Uygurlar da böyle bir rol oynamış olamazlar mı?

B) Yukarda bahsi geçen Partların kargaşalıklarından sonra İranda Sasanî sülâlesi kuruldu ve Husrev I. Anuşirvan (531-579) devrinde orta İran kültürü en yüksek mertebesine erişti. O zaman Bizans hıristiyanları eski Grek kültürünün son kırıntılarını ortadan kaldırıyorlar, Husrev ise Grek âlimlerine sarayını açıyordu. [19] Bu suretle o Yunan felsefesinin İranlılara, sonra da Araplara, Yahudilere ve Garbî Avrupalılara geçmesine vasıta olmuştur. O her halde, iç Asya ve şarka akan Hint kültür cereyanını da takip etmişti. Onun, memleketi için Budizm'e ihtiyacı yoktu; fakat o başka Hint edebiyat nevilerini farsçaya tercüme ettirdi [20] : Beş çerçeve içerisinde anlatılan ve bundan dolayı «beşli kitap» denilen aşağı yukarı 40-60 masaldan müteşekkil kitap: Pancatantra. Muhtelif kritik tahlillerde masalların adedi değişir. Bizzat Firdevsî Husrev'in yaptığı bu işi methetmiştir [21].

Bu kitap Budist değil bilâkis Brahmanist, daha doğru olarak Visnuit'di. Bu kitap zahit değil bilâkis hâkim ve bazı yerlerinde doğrudan doğruya gayri zühtî hattâ maddiciliğe kadar uyanıktır. O felsefî, dinî necatı değil, bilâkis hayat ilmini öğretiyordu. Hindistan'da eski Hint Devlet ilminden terbiyevî masal kitabı çıkmıştı. Eski devlet ilmi kırala dahilî ve haricî siyaseti öğretirdi; onun umdelerine istinat ederek bu masal kitabı [22], günlük hayatın her vaziyetinde, aşkta ve işte dosta ve düşmana karşı nasıl hareket edeceklerini halka öğretirdi. Eski masallardan terbiyevî istifadeler temin ederek, onları edebiyata elverişli bir şekle sokmak Hint kültürünün mühim bir başarısıdır. Aesop'un masalları da terbiyevîdir, fakat Hintliler onları «ilmî» ve terbiyevî olarak kullandılar. Onlar masalları kendi devlet ilimlerinin sistemine soktular ve böylece ahlâkın kemalini elde ettiler; bununla bu masal mecmuasını dine istinat etmiyen [23] fakat şairane bir şekilde yazılmış, pratik olarak kullanılabilecek bir hülâsa haline getirdiler. Sasanî İran'a resmî din zerdüşt'tü, fakat o bu zamanda artık eskimişti ve her şeyden evvel ahlâk bakımından tatmin edemiyordu [24]; bundan dolayı o zaman Hint ahlâkına büyük bir ihtiyaç vardı.

Bu kitap [25], maateessüf kaybolan farsca nüshasından garbın bütün medenî dillerine tercüme edildi. İslâmlar İranı zaptettikleri zaman (750) Abdullah ibn-ül Mukaffa bunu Klilah va Dimnah (Kelile ve Dimne) adı altında arapçaya çevirdi. Sonra bu kitap II. asırdan itibaren süryanice, ibranice, eski ispanyolca, grekçe, farsça (yeniden tercüme) türkçe (aşağıya bak), habeşçe, berberce, Malabar, Malayi ve Cava dillerine tercüme edildi. Yahudi Hanna (di Capua) 1270 te ibranicesini lâtinceye tercüme etti; işte, italyanca, ispanyolca, çekçe, almanca, fransızca, ingilizce, felemenkçe, izlandaca (15 - 16. asır) gibi bir sıra Avrupa dillerindeki

---

[19] Atina Akademisi 259 da kapatıldı: Justi, Geschichte Irans 539; Christensen 423.

[20] O, Hint satranç oyununu da öğrendi: Justi ib. Christensen 424.

[21] Burzoe'nin mütercimininin otobiografik mukademesiyle mukayese et. Sir E. Denison Ross, Penzer-Tawney mukaddemesi, The ocean of story, London V 1926, ve Christensen 425.

[22] Tarihi ve eskiliği henüz aydın değildir; metninin tarihi Hertele karşı Pancatantra 1914) Edgerton tarafından (The Pancatantra reconstructed 1924) tetkik edilmiştir.

[23] Bunun nasıl olduğu henüz yazılmıyan Hint ahlâk tarihine aittir.

[24] Christensen 424 ff.

[25] Bu kitabın tarihi evvelâ Benfey (aşağıya bak) tarafından 1859 yazıldı. J. Hertel ve F. Edgerton buna istinat ederler. (Bak haş. 22.) Hertel'den sonra bir taraflı olarak E. Kutzer Bolte-Polivka'sında, Anmerkungen zu den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm de bahseder IV. 1930, 286-314; bundan başka: Winternitz, Geschichte der indischen Literatur III, 1920, 294-303 ve Brockelmann İslâm ansiklopedisinde Kalila wa Dimna makalesinde II, 1927. Penzer (bak. haş. 21) Edgerton'u nazarı itibara almakta ve bizzat Edgarton'un kısa Pancatantra şeceresini kopya etmektedir. S. 232 ff. Gayet kısa olarak ta: Köprülü Fuat, İslâm Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1940, 157-9.

[26] Bu adların sanskritçesi Karataka ve Damanaka'dır; birinci fasıldaki iki nazırın adı da böyledir.

tercümeler bu nüshadan yapılmıştır. Nasrullahın bu kitabı farsçaya tekrar tercümesinden (12. asır başlarında) ve bunun da Enver Süheylî tarafından (15. asır) tashihinden de: fransızca (1644), türkçe (aşağıya bak), afganca, hintçe, bengalece, gürcüce [27] ve hattâ mogolca (aşağıya bak) gibi daha birçok tercümeleri yapılmıştır. Demekki bu kitabın pek te sadık ve modern olmadığı gibi şarktaki Budist nüshalariyle doğrulukta mukayese götürmiyen tercümeleri Izlanda'dan Moğolistana ve Cavaya kadar yayılmıştır. Bu yayılma esnasında mecmuanın bazı masalları unutulmuş veya diğer masallarla değiştirilmiş ve birçok teferrüatı da münasebettar memleketlerdeki ahval ve şeraite uydurulmuştur. Fakat bu kitabın esası, karakteri ve bir çok masalları muhafaza edilmiştir. Bütün bunlara rağmen bir ve ayni kitabın 60 muhtelif dile (kim bilir daha kaç dilde de bulunacaktır!) tercümesinin bahse mevzu olduğu düşünülmelidir. Fakat bu kitabın esaslarının ve masallarının bulunduğu saha düşünülemiyecek kadar büyüktür; çünkü bu tercümelerin şu veya bu masalı veya bunların mevzuları, muhtelif kültürlerin yalnız ağızdan anlatılan masallarına da karışmıştır. Bütün bu malzeme tamamiyle toplanabilse masal bilgisinin ideal ve sağlam bir temeli elde edilir.

Bir kitabın, bu kadar uzaklara yayılabilmesi, bu nevi edebiyata karşı o zaman hakikî bir isteğin bulunduğunu gösterir; yani bu bir tesadüf neticesi değildir. Avrupanın 11. asırdaki haleti ruhiyesinin ne vaziyette olduğunu düşünürsek, bunu biraz daha iyi anlamak mümkün olur: O zaman katoliklik kuvvetli bir teşkilâta sahipti. İmparator ve Papa yanyana hüküm sürüyorlardı. Fakat, sonları serbest şehir burjuvaları diye şöhret bulan bir üçüncü kuvvet de kendini göstermeğe başlamıştı. Paris ve Bologna var. Üniversiteleri imparatorlukla (Fransa'da krallık) ve kiliseyle, yani eski hâkimlerle mücadelelerine başlamışlardı. Bu burjuvalar kilisenin doğmalarına karşı yeni ve daha serbest bir ahlâk arıyorlardı; bu aradıklarını da bu Hint masal kitabının hayat hakkındaki telâkkilerinde buluyorlardı. İslâmiyette de belki vaziyet ayni idi. Buna ilâveten - çoktanberi bilindiği gibi [28] haçlı seferleri garbın dikkat nazarlarını şarkın maddî ve manevî zenginliklerine çevirmiş, Venedik ve Cenovanın yaptıkları şark ticareti ayni zamanda fikrî mübadeleye de hizmet etmiş ve Yahudiler de Arap ilmini İspanyaya getirmişlerdi.

Son zamanlarda Alman masal ilmi, tarihin bu şekilde anlaşılmasına çok uygun bir parçayı bulmuştur. Bugün bile Avrupa masalları, yani edebî bir şekilde tesbit edilmeyip te ancak ağızdan nakledilen ve halkın içinde yaşıyan masallar tahlil edildiği zaman, bunların 11 - 13 üncü asırda nihaî şekillerini aldıkları neticesine varılır [29]. O halde Hindistandan edebî ve «sanatkârane» masalları dünyaya yayıldığı esnada Avrupa «halk» masalları da inkişaf ediyorlrdı. Hattâ A. Wesselski [30] bundan evvel Avrupada hiçbir hakikî «masal» ın bulunmadığını iddia eder! Muhakkak ki Avrupada en eski zamanlarda bile mucizevî hikâyeler anlatılmıştır; fakat (Wesselski'ye göre) masalı anlatanın (!) onun içindeki mucizelere inanması masalın esasıdır! Kendilerine masal anlatılan çocuklar mucizeye inanabilirler, fakat anlatan, yani bilgili sınıf, bizzat kültürlüler masalın esasını teşkil eden mucizeye

[27] Mukayese et. şimdi: Die Weisheit der Lüge, aus dem Georgischen von M. v. Tsereteli, Berlin 1933: 1760 senesinde farsçadan alınmış.

[28] Winternitz III, 304 vsr.

[29] Grimm No. 28, 60, 198: kurunu vüstaî (13. asırdan evvel değil.); Grimm 6: 11. asır. hintçe. Grimm 52: 11. 12 asır; Grimm 194: 12. asır; Grimm 46 ve 152: Haçlı seferleri zamanı. Mukayese et. Fr. Ranke, Märchenforschung, Deutsche Vierteljahrs-schrift für Literaturwissenschaft und Geistesgschichte XIV, Halle 1936, S. 289 ff.

[30] Versuch einer Theorie des Märchens, Reichenberg i, B. 1931, S. 195. Bir Alman masalını «Eseli» (14. asır) in aslı olarak kabul etmektedir, bunun aslının hintçe olduğunu Grimm kardeşler masallarının haşiyesinde No. 144 ve Benfey Pancatantra 1,261 iddia ederler. Mukayese et. Winternitz 111, 303 Haş. 3.

inanmazlar. Ancak mucizeye inanma iptidailiğinde bulunmadığı içindir ki masalı anlatan veya okuyan ondan zevk alır. İşte masal şimdi, dinîlikten ve mevzuu, inanılan bir hakikat olmaktan çıkar ve serbest ahlâkını serbestçe ve estetik bir şekilde yaymaya başlar. İşte bu da, yukarda da gördüğümüz gibi, bu esnada Avrupaya girmeğe başlıyan Hint masallarındaki Hint tenevvürünün [31] ruhudur: Avrupa, hıristiyan akidesine mukabil Hindistanın serbest fikirlerini çeken kuru bir sünger gibiydi [32]. Çin'de bu ahlâk eskidenberi mevcuttu, bundan dolayı Hindistandan böyle bir istikraz yapmaya orada ihtiyaç yoktu. Fakat, bazı âlimlerin kabul ettikleri gibi [33], Hintçe Pancatantra Tibet üzerinden Moğolistana kadar gitmiştir. (Bak. S. 3).

Dinî olmıyan [34] dünya edebiyat kitapları içinde en çok yayılmış olan bu Hintçe kitabın yanında gene ayni dilde yazılmış olup ta birçok ta tercümelere nail olan bir masal kitabı daha vardır: «Papağanın 70 hikâyesi». Ahlâksız kadınların başlarına gelenleri ve maceralarının tehlikelerinden nasıl kurtulduklarını, konuşan bir papağan, eğlenceye meraklı bir kadına anlatıyor ve bunun sefahat uçurumuna yuvarlanmasına mâni oluyor. Bu Tutiname adı altında birçok defalar farsçaya [35], oradan da türkçeye tercüme edilmiştir; ayni zamanda Moğolca ve Malayca [36] nüshaları da bulunmuştur.

Bundan başka Hintlilerin «Kıral Vikrama'ya 32 hikâye» adlı masal kitabı farsçaya [37], Moğolcaya ve Yakutçaya tercüme edilmiştir. Bu 32 hikâye bir çerçeve hikâye [*] içinde Vikrama'nın haleflerinden Dhara'dan Bhoya (12 asır) ya anlatılmaktadır. Bunun için kitabın Moğolca adı olan Arşi Bhoya kolayca anlaşılabilir. Bu kitabın Moğolistana nasıl gittiği henüz öğrenilememiştir, fakat herhalde Tibet ve Tibet Budizmi burada da mutavassıt rolünü oynamışlardır; zira bu 32 hikâyede Pancatantra ve Papağan kitabındakinden bambaşka bir ruhun kokusu vardır: Vikrama'nın hareketleri en asil fedayı nefse misaldirler. Nerede bir tehlike olsa Vikrama hemen kurtarıcı olarak meydana çıkmakta ve vücudünü her zavallı için feda etmekten çekinmemektedir. Bu ahlâktan dolayı bu hikâyeler de diğer birçok Budist masallarının evsafını taşımaktadırlar; bunlar diğer Budist tercümeleriyle beraber şimale ve şarka nasıl gitmişlerse, herhalde bu metin de öyle gitmiştir. Bu çerçeveli hikâyeye Moğollar [38] (yahutta Tibetliler) büyük Budist azizi Nagaryuna'yı soktular ve onu bir budist kitabı haline getirdiler. Halbuki Hintçe metni budist değil sivatik'tir; sivatik ve budist fedayı nefsin tarihteki münasebetleri ise henüz çözülmemiş büyük bir meseledir [*].

W. RUBEN

---

[31] Mukayese et. Müellif in Acta Orientalia VIII: Materialismus im Leben des alten Indien. Eski Yunan tefekkür serbestisi geçen 1000 sene içinde Avrupa'da unutulmuştu.

[32] Bak aşağıya. Nietzsche ve Manu.

[33] Edgerton bei Penzer (yukarıya bak) V, 242.

[34] İncil yüzlerce dile tercüme edilmiştir.

[35] 70 masaldan yalnız 52 si eskidir, yani hintçelerinin aynidir (Winternitz 111, 345); 52 masallık hintçe bir şerbten de eski farsça tercümesi çıkmış olduğunu Nabşabi tercümesinin mukaddimesinde bildirir (Schmidt, Sukasaptati, München 1913, S. XI).

[36] Winternitz 111, 347 haşiye.

[37] Şah Ekber zamanında: Winternitz 111, 340.

[*] İçinde diğer hikâyelerin anlatıldığı büyük bir hikâye. 1001 gece masallarında olduğu gibi.

[38] Penzer. başka yerde. VI, 242 ff.

[*] Hint eserleri tercümesi hakkında mecmuamızda ikinci bir makale çıkacaktır.

ECNEBİ MECMUALAR

Tarih ve biz:

La Nouvelle Revue Française'ın haziran 1940 sayısında çıkan bir makaleden iktibas edilmiştir:

Tarih mazinin ilmi iken nekadar güzel ve cazipti... Saraylara, abidelere bakarak, müzeleri gezerek: «işte bu tarihtir» diyebilirdik. Mazinin cazibesini hissediyorduk; o, bizden uzaktı, bize pek az tesir edebiliyordu. Sevdiğimizi, bizi alâkadar edeni seçerek tarih kitaplarımızda ondan bahsediyorduk. Bir vak'anın tarihî olup olmadığını söylemekte hürdük. Mazi bahçesinde en güzel, en hoşumuza giden, en çok göze çarpan çiçekleri alıyor, onlarla tarihi yapıyorduk.

Tarih son devirlere kadar elimizde idi; şimdi biz onun elindeyiz.

O artık mazinin ilmi değil; hergün hissettiğimiz, korktuğumuz, bize dehşet veren bir şeniyettir. Hayatımız tarihe bağlı oldu, biz hepimiz ister istemez tarihe giriyoruz. Şimdiye kadar onu biz yapardık, artık o bizi yapıyor...

Onun için bugün bizde tarih ilmine karşı bir şüphe uyanmağa başlıyor. Filhakika tarihî vak'anın ne olduğunu tecrübe ile öğrendik: o, insan içinde dehşet, korku, heyecan uyandıran bir vak'adır. Halbuki tarih kitaplarımızda bundan eser yok; onlar manasız rakamlarla, isimlerle doludur. İçimizde, tarih, bazen öldürücü ve her zaman ıstırap veren bir kurttur — Acaba bu yaşadığımız facialarla dolu günler birkaç asır sonra yalnız rakamdan ve isimden mi ibaret kalacak... Böyle olmamalı; çünkü hepimiz tarihçiler kadar, belki tarihçilerden fazla tarihin ne olduğunu ve tarih kitaplarının nasıl olması lâzımgeldiğini biliyoruz. Bu esas meseleye ancak biz, acı tecrübemize istinaden, cevap verebiliriz.

Simmel, Rickert, Max Weber ve ekseriyetle son asrın mütefekkirleri tarihe inanmazlardı. Onlar maziyi nasıl yaptığımızla, tarihi nasıl inşa ettiğimizle meşgul olurlardı. Bu mütefekkirlere göre, tarihî bir realite yoktur. Tarihi, tarihçi yapar. Tarihçi mazinin bütün vak'alarını muhafaza etmez. Bazılarını seçer, bazılarını atar. Bu seçmenin prensipi nedir? Ayni vak'alar muhtelif tarihçiler tarafından muhafaza veya ihmal edilir. Bu seçme tarihçilerle ve devirlerle değişmektedir. Seçme herzaman hissî reaksiyonlara bağlı bir vak'adır; böylece tarih enfüsî (subjektif) olmakta ve tarihçinin ne ile alâkadar olup ne ile olmadığını bize göstermektedir. Bir gazeteyi ele alalım. İlk sahife umumiyetle tarihîdir; meselâ İngiliz Kıralının Mrs. Simpson ile evlenmesi ilk sahifede bulunur. Fakat Matmazel Durand ile Mr. Dupont'un evlenmesi ikinci veya dördüncü sahifede bulunur ve tarihe ait değildir. Maamafih bir gün Mr. Dupont vekil veya siyasî bir şef olabilir; o zaman, Mr. Dupont sahife değiştirip birinci sahifeye geçer. Mr. Dupont belki evvelce evli olduğu kadından boşanır ve tekrar evlenir. Bu vak'alar artık birinci sahifeye geçer ve tarihî vak'a sayılır.

Böylece tarih bir yazı işleri müdürünün işi olmaktadır. Tarihî vak'alarla diğer vak'aların arasındaki fark ancak onlara ayırdığımız yerden ibarettir. Bir vak'anın tarihî oluşu vak'anın esaslı unsuru değildir. Bu ancak keyfî olarak vak'aya ilâve ettiğimiz bir karakter, bir kıymettir. Hakikate, Simmel veya Max Weber için tarih yok tarihçiler vardır.

---

[41] Winternitz 11, 284 baş.; Benfey 1, 398.
[42] Winternitz 11, 409, 667.
[43] Akıllı Sindbad, denizci Sindbad değil! Benfey, 1, 10 ff., 23; Penzer V, 259; Ethé 323; 258.

Tarihin hakikaten mevcut olduğu, belki de 1914 harbiyle öğrenilmeğe başlandı. Fakat bundan evvel bile Dilthey, tarihin realitesini sezmişti. Ona göre tarih tarihçinin bir ibdaı değil; tarih hepimizin içindedir. Kendini tanımak, tarih yapmak demektir. Tarihçi, kendisinin de tarihin muazzam akışına tâbi olduğunu bilen insandır. Tarihçi olmak için, tarih yazmak şart değildir; bunun için kendimizi tarih içinde ve tarihi de içimizde hissetmek kâfidir. Tek başına insan yoktur, tarih içinde insan vardır. Tarihçi gibi düşünmek, bir silsile içinde, devirlerin silsilesi içinde düşünmek demektir. Simmel ve Max Weber için evvelâ *tarih değil tarihçi var;* Dilthey için ise, evvelâ tarih içinde yaşıyan ve bunu hisseden insan vardır. Tarihin esas mevzuu vak'a değil vak'ayı yaşıyan insandır. Orta Zaman veya Rönesans devirleri boş lâflardır. Esas realiteler Orta zaman ve Rönesans'ın adamlarıdır. Fakat Dilthey da bir sulh zamanında yaşıyordu; o, Orta Zaman ve Rönesans adamlariyle alâkadar oluyordu; bugünün insanlariyle alâkası yoktu. Dilthey için de tarih *mazinin ilmi* idi. Bu geçmiş bir sulh devrinin telâkkisidir.

Sulh devrinde hususî hayatımız dünya ahvaline bağlı değildir. Mesleğimizin hükûmet otoritesiyle hemen hiç alâkası yoktur; siyaset birkaç insan elinde heyecan verici, fakat pek te ciddî olmıyan bir meşguliyettir. Harple insanlar fert olmadan evvel vatandaş olduklarını öğrendiler; ve bununla kalmıyarak, tarihçilerden fazla tarih yaptıklarını, tarihi hissettiklerini anladılar. Artık onlar tarihçilerden başka şeyler istiyorlar. Tarih şimdiye kadar nazarî bir ilimdi; ancak bildiğini söyler, şüphe ettiğinden az yahut ta hiç bahsetmezdi; halle hemen hemen hiç, istikballe kat'iyyen alâkadar olmazdı. Aksiyon için tarihten pek az istifade edebiliyorduk.

Vaziyet bu son senelerde tamamen değişti; tarihin içindeyiz ve bilinmiyen müthiş vak'alar arasında faal olmıya mecburuz, bundan kaçınamayız. Biz bilinmiyen ülkelerde yol arıyoruz; nasıl bir yol olursa olsun...

Mutlak bilgiden vazgeçtik; bizi saran korkunç karanlıkta ışıldıyan küçük bir ışık görürsek ne mutlu... Kaderimizi az olsa da anlamak isteriz, tarihin bu korkunç akışıyle bizi nereye sürükliyebileceğini bilmek isteriz. Tarih malımızı, sevdiklerimizi, canımızı zorla elimizden almak istiyor. Bütün bunlara mukabil bari bize ne vereceğini söylese!

Harp ve sürrealism:

New Statesman and Nation'ın mayıs 1940 sayısından çıkan bir makaleden hulâsa:

Sürrealistler tahteşşuurumuzda saklı olan kuvvetleri, imajları, hisleri, serbest bırakmıya çalıştılar. Ressamlar arasında Chirico, Dali, Max Ernst bunda oldukça muvaffak oldular; onlar birçok garip ve hayret verici fantaziler meydana getirmişlerdir. Maamafih, sürrealistlerin garabeti bir gaye olarak ele aldıkları söylenemez. Sürrealistler, garabetin mevcut olmadığını, onun görmiye alışık olduğumuz şeylerden farkı bulunmadığını, belki de mantıkî ve hergünlük şeylerin esasen garip şeyler olduğunu iddia etmektedirler (...) Sürrealism, sanatın şimdiye kadar kabul edilen kaidelerinden hariç olduğu için istidatlı sanatkârlara kadar istidatsız olanlara da imkânlar vermektedir. Sürrealistlerin bir çoğu Akademizm'in mümessilleri kadar fikir ve hislerden mahrumdurlar... Tahteşşuurun herzaman zengin ve enteresan olduğu söylenemez; herşey şahsiyete bağlıdır ve istidatsız bir sanatkârın tahteşşuuru kendisi kadar istidatsızdır...

Harp zamanında *sürreel* ile *reel* arasındaki farkların hemen hemen yok olduğunu kaydedelim. Tabiat bu işte sanatı taklit etmektedir: acayibi, korkuncu ilk evvel sürrealistlerin tablolarında gördük. Fakat şimdi onları bütün dünyada görüyoruz.

Meşhur bir sürrealistin tablosunda bir ameliyat masası üzerinde bir dikiş makinesiyle bir şemsiye bulunmaktadır. Fakat bombardıman altında işliyen hastanelerde bundan daha

garip şeyler görüleceği şüphesizdir. Dunkerque'ten dönen İngiliz askerlerinden bazıları Londra'da bir sürrealist sergisini gezerek «Tam Dunkerque'te gördüğümüze benzer» dediler. Bu sahada harp sürrealistlerin muhayyilesini çok geçmiştir. En coşkun bir sürrealist bile bir çiftliğe mitralyöz taşıyan bir rahibenin paraşutle indiğini görseydi şaşırıp kalırdı. Halbuki hepimiz biliyoruz şu son aylar zarfında bu vak'a bir defa değil yüzlerce defa olmuştur.

Realite sürrealistlerin zannettiklerinden çok daha zengindir. Reeli aşarak bir sürreal aramıya hiç te lüzum yoktur. Topyekûn harp tahteşşuurda saklı olan bütün kuvvetlere yol açmaktadır; bütün tasavvurların fevkında acayip ve korkunç sahneler yaratmaktadır... Sürreal'e gitmeye lüzum yoktur; tam bir realism bize maalesef fazlasiyle yetişir.

Humanisma ve Riyaziye

«*Revue des Cours et Conférences*» şubat 1940 sayısında çıkan ve Pius Servien imzalı bir makaleden hulâsa:

Muharrirler, artistler ve umumiyetle edebî mizaçta olan insanlar riyaziye ile pek az alâkadar oluyorlar. Onlar ekseriyetle sanat ile riyaziye arasında münasebet mevcut olmadığını iddia ederler. Riyaziyenin, medeniyetin inkişafında büyük bir rol oynadığını kabul etmektedirler. Fakat edebiyatçılar riyaziyenin sahasının kendi sahalarından pek uzak olduğunu söylerler: onlar, Pascal'de ancak muharriri, Vinci'de ancak ressamı görürler. Halbuki Pascal'de Vinci'de riyaziye ve sanat biribirine bağlıdır ve bir kül teşkil etmektedir.

Bu vahdet tesadüfî değil; muharrir ve şairler lisan ustalarıdır; riyaziye de lisanın mükemmel bir şeklini yaratmak için insan oğlunun şimdiye kadar yaptığı en muazzam ve en muvaffak olan teşebbüstür. Nasıl oldu da edebiyatçılar riyaziyenin bize verdiği büyük derslerden istifade etmediler, istifade etmeyi bile düşünmediler?

Bizce bunun başlıca sebebi riyazî tedrisatını edebî mizaçlara uygun olmamasındadır. Mizaçla tedrisat arasındaki ihtilâf bazen bir ilmin yolunu tamamen kapatabilir. Riyazî tedrisatın usulleri de edebî mizaçtaki insanı riyaziyeden uzaklaştırmak için elinden geleni yapıyor. Bizi alâkadar eden mesele riyazî tedrisatı edebî mizaca daha uygun bir şekle sokmaktır. Riyaziye sanata daha yakın insanî meselelerle daha fazla temasta olabilir.

Humanisma'nın esas düsturu belki de şudur: *Nil humani a me alienum puto* (İnsanî olan hiçbir şey bana yabancı değildir). Bunun neticesi olarak «gayri insanî olan herşey bana yabancıdır» ve (hayat kısadır) «ancak insanî olan şeyler beni alâkadar eder» diyebiliriz. Bu son düsturu esas olarak kabul edenlere, ki bunlar humanistlerin ekseriyetini teşkil ederler, riyaziye hakikaten biraz «yabancı» gelebilir. Riyaziyede gayri insanî bir taraf vardır. Bir makine tarafı. Riyaziyecinin, «hesaplarımda kat'iyyen yanılmam» sözü, humanistlerden pek uzaktır. Humanistler insanla meşgul olduğu için onun mütemadiyen yanıldığını bilirler...

Fakat daha derin düşünülürse riyaziyenin mihanikî olmadığı ve gayri insanî kuvvetlerin tahakkümünden kurtulmak için en çok muvaffak olan bir teşebbüs olduğu görülür. Fisagorun davası bizi pek çok münferit ölçülerden kurtarıyor...

Rousseau, lâtinceyi, gramerden başlıyarak öğrenmeğe çalışmışsa da muvaffak olamamış, ümitsizliğe düşmiyerek, anladığı kadar doğrudan doğruya Vergilius'u okumaya başlamış ve onun ritmini fransız edebiyatına vermiştir. Belki de Descartes ve Poincaré ile temasa gelebilmek için riyazî gramerlerden bir dereceye kadar vazgeçebiliriz; büyük riyaziyecilerle doğrudan doğruya temasa gelmiye çalışmalıyız.

Bir şairi bir edebiyatçıyı riyaziyede alâkadar edebilen taraf şüphesiz güzelliktir. Riyaziyeciler herzaman bu güzellikten bahsettiler.. Bu güzelliği, riyaziyede pek ilerlemiş olmıyanlara çözdürebilir miyiz?

Güzelliği tarif edemeyiz; yalnız onun mihanikînin, sun'înin zıddı olduğunu söyliyebiliriz. Eğer bir ilim tamamen anlaşılıyor ve onda hiçbir şey keyfî ve tesadüfî görünmüyorsa; eğer bu ilim bize tam bir organism, tabiî bir vahdet gibi görünüyorsa bu ilim insanî ve güzeldir.

Zekâ nereye gideceğini bilmeyip her an durmıya mahkûm eder, sun'îlik her an müdahale eder; sembollerin mihanikî kullanılışı hakikî düşüncelerden bizi uzaklaştırırsa güzellik te bu nispette uzaklaşır.

Maalesef riyaziyenin tedrisatı bu son yolu tutmuştur. Programlar bizi her an durduruyor muallimler fazla göstermiye korkuyorlar. Bu da vakit geçtiği için bir senfoniyi yarıda kesmek gibi... Okutulan riyaziyeyi hemen hemen herkes bu kitaplardan okuyor halbuki bu kitaplar canlı bir vücut değil küçük deri parçaları göstermektedir. Bu anatomiye benzer. Ve anatomide güzellik ne arar.. Bu kitaplarda riyaziyenin bize verdiği büyük manevî ziyafetin ancak artıklarını bulabiliyoruz. Büyük riyaziyecilerin gayretleri ve takip ettiği yollar bu eserlerde pek az görünür. Her şey sistematik bir tedrisatın mecburiyetlerine feda edilmektedir.

Hiç kimse Divinia Commedia veya İlyada'nın hulâsalarını okuyarak şiiri ve edebiyatı sevmez. Riyaziyenin büyük eserleri hulâsa edilirken şiir kadar kaybetmiyorlarsa da bu kayip gene büyük ve birçok insanı uzaklaştıracak derecededir. Onlarda riyaziyeden kalan hatıralar Virgilius'u veya Racine'i ancak edebiyatı tarihlerinden okuyanların hatıralarına benzer. Bu hatıraların cazibesi de şüphesiz pek zayıftır...

Güzelliği birçok sahalarda ararız; onu riyazî tedrisatta da aramalıyız. Büyük riyaziyecilerin eserlerinde saklı olan güzellik, içtimaî mecburiyetlerle (program, imtihan v. s.) kaybolmaktadır. Bu mecburiyetlerden tamamen vazgeçemeyiz, fakat onlara da her şeyi feda etmemeliyiz. Güzelliğe âşık olanlar onu her yerde olduğu gibi riyaziyede de aramalıdırlar. Belki de riyaziye yalnız aklın bir yaratılışı olduğu için güzelliğin en saf ve en insanî şeklini onda bulabiliriz.

İnhitat mı? Rönesans mı?

Contemporay Review'ın mayıs 1940 sayısında çıkan R. B. Mowat imzalı bir makaleden hulâsa:

XIX uncu asırda en yüksek noktasına erişen büyük bir medeniyetin inhitat devresinde yaşadığımız bu son seneler zarfında birçok defa söylenmiştir. Doğumların azalışı, iktısadî buhranların başgöstermesi, edebiyatın fakirliği, beynelmilel münasebetlerde bütün ahlâkî kaidelerin kaybolması, büyük insanların yokluğu, terakkiye inanışın zayıflaması, insaniyetin harplere bir nihayet verememesi, bu nazariyeyi kuvvetle teyit ediyor. Bütün bu vak'a korkunçtur, bunlarda yeni bir Rönesans devrinin tohumları görünmüyor.

Muhteşem Babil, Roma, Yunan medeniyetleri, uzun bir inhitat devresinden sonra yok olmuşlardır. Böyle bir kader belki bizi de bekliyor... Maamafih daha tamamlanmamış bir tarihî tekâmülden bahsetmek boştur. Mütemadî bir inhitat devresinde yaşadığımız söylemek, vak'aların mantıkî bir izahıdır; fakat diğer izahlar da olabilir.

Eski Yunan Roma dünyasının inhitatiyle bugünkü Avrupa buhranı arasında benzeyişler vardır; fakat devrimiz esasen XVIII inci asrın sonuna, eski rejimin inhitat devresine benzer. 1789 da ihtilâl başlamış, Napolyon isminde bir diktatör çıkmış ve harpler yirmi altı sene, 1815 e kadar bütün Avrupada hüküm sürmüştür. 1890 - 1914 te de eski rejimin inhitat devresi başlamış. 1919 - 1940 a kadar harp ve buhranlar gene yirmi altı sene sürmüştür... Acaba bu devir daha çok mu sürecek ve ancak Avrupa medeniyetini tamamen harap ettikten sonra mı bitecektir? Bu bir ihtimal ise de bize göre kuvvetli bir ihtimal değildir. Biz, 1789 1815 harp senelerine benziyen bir devirde yaşıyoruz. Ondan sonra XIX uncu asra benziyen muhteşem terakkiler görmemiz muhtemeldir...

Versay muahedesini bir sulh devrinin açılışı ve 1939 harbini bu devrin kapanması olarak kabul edersek büyük bir hata işlemiş oluruz... 1914 - 1918 harbi, yaşadığımız büyük ihtilâlin ancak ilk merhalesi olmuştur. Bu harp, medeniyet, cemiyet, kadın, siyaset, makine, şark milletler, para vesaire hakkında fikirlerimizin doğru ve sağlam olmadığını göstermişse de, yerine yeni mefhumlar getirememiş. Bundan dolayı Versay muahedesi bir varış noktası olamazdı. 1920 - 1938 e kadar ihtilâl devam etmiştir; iktısadî, siyasî, ideolojik buhranlar en son haddine varmışlardı.

Üçüncü merhale 1939 Avrupa harbiyle başlamıştır. Bu harp, zaten yeni bir harp değil; 1914 - 1918 harbinin devamıdır. *1914 - 1918 harbi, 1918 - 1938 buhranları, 1939 harbi bir bütün teşkil ediyor: Medenî dünyanın büyük ihtilâli.*

1914 bir devrin sonudur. Yeni devre daha girmedik. Fakat girmemiz belki de pek yakındır. Bu acaba büyük adam sayesinde mi olacak? Zannetmem. Rönesans devri hiçbir dehanın eseri değil, cemiyetin içinden doğan bir harekettir. Yeni nizam bir adamın eseri olmıyacak; o, milletler arasından, onların sulh ve asayişe karşı duydukları sevgiden doğacaktır.

TERCÜME EDİLECEK PARÇALAR

Bu sayımızda, türkçeye tercüme edilmek üzere üç parça veriyoruz. Bunları en iyi tercüme edenlere münasip mükâfatlar verilecektir (Maarif Matbaası neşriyatından kitap ve mecmualar).

A Madame Necker

21 mai 1770

Ma juste modestie, madame, et ma raison me faisaient croire d'abord que l'idée d'une statue était une bonne plaisanterie; mais, puisque la chose est sérieuse, souffrez que je vous parle sérieusement.

J'ai soixante-seize ans et je sors à peine d'une grande maladie qui a traité fort mal mon corps et mon âme pendant six semaines. M. Pigalle doit, dit-on, venir modeler mon visage: mais, madame, il faudrait que j'eusse un visage; on en devinerait à peine la place. Mes yeux sont enfoncés de trois pouces, mes joues sont du vieux parchemin mal collé sur des os qui ne tiennent à rien. Le peu de dents que j'avais est parti. Ce que je vous dis là n'est point coquetterie: c'est la pure vérité. On n'a jamais sculpté un pauvre homme dans cet état. M. Pigalle croirait qu'on s'est moqué de lui; et, pour moi, j'ai tant d'amour-propre que je n'oserais jamais paraître en sa présence. Je lui conseillerais, s'il veut mettre fin à cette étrange aventure, de prendre à peu près son modèle sur la petite figure en porcelaine de Sèvres. Qu'importe, après tout, à la postérité, qu'un bloc de marbre ressemble à un tel homme ou à un autre? Je me tiens très philosophe sur cette affaire. Mais, comme je suis encore plus reconnaissant que philosophe, je vous donne sur ce qui me reste de corps, le même pouvoir que vous avez sur ce qui me reste d'âme. L'un et l'autre sont fort en désordre; mais mon cœur est à vous, madame, comme si j'avais vingt-cinq ans, et le tout avec un très sincère respect.

Mes obéissances, je vous en supplie, à M. Necker.

Voltaire

To Lord Hervey

When I consider the great difference betwixt the rank your Lordship holds in the *world,* and the rank which your writings are like to hold in the learned world, I can do nothing but trifle.

I should indeed be obliged to lessen this respect, if all the nobility (and especially the elder brothers) are but so many hereditary fools, if the privilege of lords be to want brains, if noblemen can hardly write or read, if all their business is but to dress and vote, and all their employement in court to tell lies, flatter in public, slander in private, be false to each other, and follow nothing but self-interest. Bless me, my Lord, what an account is this you give of them? And what would have been said of me, had I immolated in this manner, the whole of the nobility, at the stall of a well-fed prebendary?

Were it the mere excess of your Lordship's wit, that carried you thus triumphantly over all the bounds of decency, I might consider your Lordship on your Pegasus, as a sprightly hunter on a mettled horse; and while you were trampling down all our works, patiently suffer the injury, in pure admiration of the noble sport. But should the case be quite otherwise, should your Lordship be only like a boy that is run away with; and run away with by a very foal; really common charity, as well as respect for a noble family, would oblige me to stop your career, and to help you down from this Pegasus.

Surely the little praise of a *writer* should be a thing below your ambition: you, who were no sooner born, but in the lap of the Graces; no sooner at school, but in the arms of the Muses; no sooner in the world, but you practised all the skill of it; no sooner in the court, but you possessed all the art of it! Unrivalled as you are, in making a figure, and in making a speech, methinks, my Lord, you may well give up the poor talent of turning a distich. And why this fondness for poetry? Prose admits of the two excellences you most admire, diction and fiction; it admits of the talents you chiefly possess, a most fertile invention, and a most florid expression; it is with prose, nay the plainest prose, that you best teach our nobility to vote, which you justly observe, is half at least of their business: and give leave to prophesy, it is to your talent in prose, and not in verse, to your speaking, not your writing, to your art at court, not your art of poetry, that your lordship must owe your future figure in the world. ***Alexander Pope***

Chamouni, den 6 November 1779, Früh.

Zufrieden mit dem, was uns die Jahreszeit zu sehen erlaubt, sind wir reisefertig, noch heute ins Wallis durchzudringen. Das ganze Thal ist über und über bis an die Hälfte der Berge mit Nebel bedeckt, und wir müssen erwarten, was Sonne und Wind zu unserem Vortheil thun werden. Unser Führer schlaegt uns einen Weg über den Col de Balme vor: ein hoher Berg, der an der nördlichen Seite des Thales gegen Wallis zu liegt, auf dem wir, wenn wir glücklich sind, das Thal Chamouni mit seinen meisten Merkwürdigkeiten noch auf einmal von seiner Höhe übersehen können. Indem ich dieses schreibe geschieht an dem Himmel eine herrliche Erscheinung: die Nebel, die sich bewegen und sich an einigen Orten brechen, lassen, wie durch Tagelöcher, den blauen Himmel sehen und zugleich die Gipfel der Berge, die oben, über unserer Dunstdecke, von der Morgensonne beschienen werden. Auch ohne die Hoffnung eines schönen Tages ist dieser Anblick dem Auge eine rechte Weide. Erst jetzt hat man einiges Mass für die Höhe der Berge. Erst in einer ziemlichen Höhe vom Thal auf streichen die Nebel an dem Berg hin: hohe Wolken steigen von da auf, und alsdann sieht man noch über ihnen die Gipfel der Berge in der Verklärung schimmern. Es wird Zeit. Ich nehme zugleich von diesem geliebten Thal und von Ihnen Abschied. *J. W. Gœthe.* — Briefe aus der Schweiz.

İKTİBASLAR:

Bu sayımızdan itibaren gazete ve mecmualarda tercüme hareketini alâkadar eden yazıları aynen veya hulâsa halinde mecmuamızın bu sayfalarına nakledeceğiz. Bu sayfalar okuyucularımızın göndereceği tercümeye ait yazılara da açık bulunmaktadır.

TERCÜMEYE DAİR NOTLAR

Bu yazı 4/X/1940 tarihli Ulus *gazetesinden iktibas edilmiştir.*

Her sanat eseri gibi güzel tercüme de bir *mucize*'dir. Şiirden, musikiden, resimden bahseden yazıların, kitapların şairliği, bestekârlığı, ressamlığı öğretmesi nasıl kabil değilse tercümeye dair söylenecek sözler de kimseyi iyi bir mütercim edemez. Zaten tercümenin bir usulü, şaşmaz kaideleri olsaydı bir kitabı iki — yahut daha ziyade — mütercimin ana dillerine tıpkı tıpkısına çevirebilmeleri icap ederdi. Halbuki bir dilde bir eserin, biribirlerine belki hiçbir cümlede tamamiyle uymıyan, buna rağmen bir derecede iyi veya bir derecede kusurlu iki tercümesi bulunabilir. Tercüme hakkında söylenecek sözler, edilecek nasihatler, şiirden, musikiden, resimden bahseden yazılar, kitaplar gibi ancak bir işaret kıymetindedir. Mütercim onları isterse dinler; fakat tercüme ederken, yani *yaratırken,* yalnız kendi zevkine, arzusuna, üslûbuna tâbidir.

*
* *

Mütercimin, tercüme ettiği eserin dilini de, kendi dilini de iyi bilmesi lâzımgeldiğini söylüyorlar. Bittabi... O dilleri iyi bilmiyen adamın tercümeye kalkışması bir münasebetsizliktir. Zaten onları iyi bildiğine, haklı veya haksız olarak, kanaat getirmemiş olan hiç kimse mütercimliğe girişmez. Arada bir: «Ben bunları pek iyi bilmem amma...» demesi, ekseriya sahte olan, bir tevazu eseridir.

Mütercimin *yaratıcı* olması lâzımdır. Yani kendisi de bir muharrir olmalıdır. Yaratıcı olmıyanlar arasında, hiçbir memlekette, bir tane iyi mütercim gösterilemez.

Tercüme etmek ne demektir? Bir fikri, bir hissi ilk ifade edildikleri dilden başka bir dilde ifade edebilmek değil mi? Kendi fikirlerini, hislerini ifade edemiyen bir kimsenin, başka birinin fikirlerini, hislerini ifade etmesi kabil midir? Kendisinin ifade edilecek fikirleri, hisleri bulunmıyan bir adam, fikirleri, hisleri ifade etmek kabiliyetini nasıl elde etmiş olabilir.

Tercüme sanatının en büyük felâketi — yalnız bizde değil, bütün dünyada — çok zaman, esasen yaratıcı olmıyan insanların eline düşmesidir.

*
* *

Tercümede sadakat elbette lâzımdır; yanlış tercüme müdafaa edilemez. Fakat sadakat tercümenin başlıca şartı değildir. Çünkü hiçbir sanat eserinin asıl kıymeti söylediği şeylerde değildir; onları söyleyiş tarzında, şeklindedir. Gerçekten sadık olan tercüme, şekle sadık olan tercümedir. Okuduğumuz kitaplarda veya karşımızdakinin sözlerinde manayı kelimeler vasıtasiyle kavradığımızı zannetmek daima yanlıştır: bize manayı, maksadı bahşeden *eda*'dır. Bunun için mütercimin vazifesi *eda*'yı tercüme etmektir. Kelimelerin manasına sadık olmadığı halde *eda*yı sadakatle veren tercümeye misal aramıyacağım, bulunabilir; fakat kelimelerin manasına tamamiyle sadık olduğu halde fena, yanlış denecek tercümeye kendimden bir misal göstereceğim: bir gün Verlaine'in:

Tourbillonnant dans l'extase
D'une lune rose et grise

mısralarını türkçeye tercüme etmem lâzımgelmişti; şöyle tercüme ettim:

Bir pembe, gümüş rengi ayın vecdi içinde
Sarsar gibi raksan.

Ancak bir istiare yerine bir teşbih kullandım: «tourbillonner» için «sarsar gibi raksan olmak» dedim; fakat bu caizdir, çünkü Verlaine'in kendi icat ettiği bir istiare değildir, fransızcada zaten mevcuttur, türkçede ise yoktur. Kelimelerin manasına sadık kalmakla beraber benim o iki mısraımın, Verlaine'in mısralariyle hemen hiçbir alâkası yoktur, onların havasını vermez. Verlaine'i, kendisine belki en zıt olan bir şairin, Cenap Şehabettin'in diliyle *vermek* kabil midir?...

Herhangi bir Türk şairinin, bir ecnebi şairden intihal ettiğini iddiaya kalkanların ve bu suretle o şairi kötüliyebileceklerini sananların kulakları çınlasın!

* * *

Mütercim her cümleyi alıp: «Bunu ben kendi dilimde nasıl ifade ederdim?...» diye düşünmeğe mecburdur; çünkü şu «tercüme kokusu» dediğimiz şey, okuyanı daima rahatsız eder. İngilizce yazılmış olan falan roman, İngiliz okuyucularına yabancı bir dilde yazılmış gibi gözüküyor mu? Gözükmüyorsa onun türkçe tercümesi de Türk okuyucularına öyle gözükmemelidir; yoksa mütercim eserin havasını gösterememiştir. Asıl metinde birtakım dil aykırılıkları varsa, mütercim kendi dilinde de bunları icat etmelidir. İyi tercüme, aslın bütün hususiyetlerini gösterebilecek olan tercümedir.

Fakat öyle zannediyorum ki, bizim bugün «tercüme kokusu» üzerinde fazla durmamız pek doğru değildir. Çünkü Avrupa dillerinden tercüme ettiğimiz eserlerin, dilimizin bünyesine de tesir etmesini istiyoruz; türkçeye aykırı gelen bazı cümle şekillerini de almamız lâzımdır. Bittabi bu hususta gayet titiz davranmamız şarttır: türkçeyi bazı cümle şekilleriyle zenginleştireceğiz diye dilimizin hususiyetlerini unutmağa, hiç te lüzumu olmıyan şekilleri de almağa hakkımız yoktur. Bu, bir *ölçü* meselesidir; fazla zenginlik ararken dilimize ifade kabiliyetini kaybettiririz. Bunun için mütercim, türkçeye yeni bir cümle şekli, yahut yeni bir tabir, bir terkip alırken onun türkçede zaten mevcut cümle şekilleri, tabirler, terkiplerle ifadesi kabil olmadığına tamamiyle kanaat getirmelidir. Zaten, böyle uzun uzun düşündükten sonra kabul edeceği yenilik, zaruretini okuyuculara da hissettireceği için, tabiî gözükür.

* * *

Bazı kimseler bugün bizim pek iyi, ağır eserler aramamız doğru olmadığını, halkı veya gençleri Avrupa'nın büyük eserlerine yavaş yavaş alıştıracağımızı, bunun için de birtakım eğlenceli veya kolay anlaşılır eserleri tercüme ile başlamamız lâzımgeldiğini söylüyorlar. O kanaatte değilim: biz bugün memlekete en güzel, kıymetinde asırların ittifak ettiği eserleri tanıtmağa mecburuz. En güzellerini, en ağırlarını... Bittabi elimizden geldiği kadar uğraşarak, tercüme ederek. Tercümede acemilik göstermemiz, bazı yanlışlar yapmamız affedilebilir; fakat işin kolayını aramamız affedilemez.

Bizim için iyi olan, ancak bütün dünya için iyi olandır. Bir söz vardır: «Zenginin eskisi, fukaranın yenisidir» derler. Avrupa için iyi olmıyan eserlerin bize faydası olabileceğini sanmak, bu milleti Avrupa'nın fukarası saymaktır. Biz ancak en iyiye muhtacız; az iyi olan, kötü olan zaten kendiliğinden gelir.

Sözlerimi düşünerek şöylerim: bizim en kıymetli, en güzel eserlere değil, orta hallilere ihtiyacımız olduğunu ileri sürenler bu milleti *esasından* hakir görenlerdir. Onlardan hiçbir iyilik gelemiyeceğine kaniim. *Nurullah ATAÇ*

«TANZİMATTAN SONRAKİ TERCÜME FAALİYETİ» MAKALESİ MÜNASEBETİYLE

I. Mecmuamızın 19 Eylûl 1940 tarihli sayısında çıkan «Tanzimattan sonraki tercüme faaliyeti» adlı makalede bazı tertip yanlışları olmuştur. Bunların aşağıda gösterildiği şekilde tashihini okuyuculardan dileriz:

s. 293, satır 2 masumiyeti, *me'yusiyeti* olacak.

s. 293, satır 14 : Gaborieux, *Gaboriau* olacak.

s. 293, satır 23 : *ait* kelimesinden sonra *olduğu* ilâve edilecek.

s. 293, satır 30 : Fışıldak, *Fışklak* olacak.

s. 293, satır 39 Jules Mary'nin eserleri arasına düşen *La Jolie Mme Dionis* adlı eser Hector Malot'ya aittir.

II. Geçen sayımızda neşretmiş olduğumuz *Tanzimattan sonraki tercüme faaliyeti* makalesine bağlı *Tercüme eserler listesi* hakkında Mustafa Nihat Özön'den aldığımız iki mektupta şu noktaların tashihi istenilmektedir:

1 — Memduh Paşanın *Tercüme-i hikâye-i Jeneviev* adlı eserinin Lamartine'in eseriyle alâkası olmadığı [1];

2 — 1870 teki *Paul et Virginie* tercümesinin Osman Senai'ye ait olmayıp Sıddık'a ait olduğu;

3 — *Zoraki Tabip,* Molière'in *Le Médecin Volant*'nın değil *Le Médecin malgré lui*'nin tercümesi olduğu; Augustin Thierry'den yapılmış *Attilâ* tercümesinin Recayizade Ekrem'e ait olmadığı;; *Manon Lescaut* tercümesinin imzasız olmayıp M. Nuri Şeyda'ya ait olduğu [2];

4 — Buffon'dan tercüme edilen *Tarihi Tabii* mütercimininin Mehmet Behçet değil Mustafa Behçet olduğu;

5 — M. Vasıf tarafından tercüme edilmiş olan *La Dame aux Camélias*'nın piyes değil roman olduğu;

6 — *La Vieillesse de Mr. Lecoq (Müsyü Lökok'un ihtiyarlığı)* Emile Gaboriau'nun eseri olmayıp Fortuné de Boisgobey tarafından yazıldığı; *La fille de Mr. Lecoq*unda (Müsyü Lökok'un kızı) Emile Gaboriau'dan değil Chaberlillat'dan tercüme edildiği: [3]:

7 — Paul de Kock'tan tercüme edilen *Tuhaf bir hane* romanının fransızca adı *Une maison étrange* değil, *Une drôle de maison* olduğu; Hector Malot'dan tercüme edilen *Güzel Madam Dionis* eserinin fransızca adı *La jolie Madame Dionis* değil «La belle Madame Dionis» olduğu;

---

[1] Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde bu eserin Lamartine'e ait olduğu hakkında bir kayit mevcut değildir. Bu iddia B. Şerif Hulûsiye aittir.

[2] B listesinde bulunan bu üç eserden Hachtmann bahsetmektedir. B. Şerif Hulûsi bu listeyi vesika olarak tashih etmeden neşretmiştir.

[3] Mustafa Nihat Özön burada kendisinin de yaptığı bir hatayı tashih etmektedir; *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'inde (S. 332. not 6) bu iki eseri Emile Gaboriau'ya atfetmektedir.

8 — Xavier de Montepin'in, *Mecnuneler tabibi* romanının fransızca adı *Le Médecin des fous* değil *Le médecin des folles* olduğu; aynı muharririn *Ekmekçi kadın* adıyle tercüme edilen romanın fransızca adı *La porteuse de pain* ve Emile Richebourg'dan tercüme edilen romanın fransızca adı *La dame en habit noir* değil *La dame en noir* olduğu;

9 — *Graziella* tercümesinin Halil Edip'in olmadığı ve bu tercümenin Yusuf Neyyir ile Hüseyin Cahit tarafından yapıldığı;

10 — Jules Mary'nin romanının ismi *Le fonctionnaire Roger* değil *Roger - la - Honte* olduğu;

11 — Jules Mary'nin adı Jules Mary ve P. Zacon'nın adı P. Zaccone şeklinde yazılması lâzımgeldiği.

Bu makaleyi neşrederken makalenin sahibi listelerin eksik ve kusurlu olduğunu söylemiş ve mecmuamız bu listeleri kat'î listeler olarak değil, ilerde yapılacak bibliyoğrafya tetkiklerine zemin teşkil eden bir anket olarak neşretmişti. Alâkadar okuyucularımızdan bu listenin tashih ve tevsiine yardım edecek vesika ve malûmat beklemekteyiz; bunları mecmuamızda sırasiyle neşredeceğiz. Bay Mustafa Nihat'a değerli alâkalarından dolayı teşekkür ederiz.

YENİ KİTAPLAR

Bu iki ay zarfında çıkmış ve mecmuamıza gönderilmiş tercümeler:

— Shakespeare, Othello — Tercüme eden: Orhan Burian. Yücel Basımevi.
— Seçme Rus hikâyeleri — Tercüme eden: Gaffar Güney. Ülkü Basımevi.
— Balzac, Tılsımlı deri — Tercüme eden: Hamdi Varoğlu. Hilmi Kitabevi.
— Pierre Loti, Aziyade — Tercüme eden: Nahid Sırrı. Hilmi Kitabevi.
— Blasco Ibanez, Kanlı meydanlar — Tercüme eden: Nahid Sırrı. Hilmi Kitabevi.

Maarif Vekilliğince Devlet Konservatuvarı için tercüme ettirilen piyesler

D. AMIEL	*İ. Melih DEVRİM*	Seyyah [*]
E. AUGIER	*A. Suha DELİLBAŞI*	M. Poirier'in damadı
H. BATAILLE	*İ. Melih DEVRİM*	Meşaleler
C. DE BEAUMARCHAIS	*R. N. DARAGO*	Figaronun düğünü
H. BECQUE	*İ. Galip ARCAN*	Kargalar
H. BERNSTEIN	*N. Sırrı ÖRİK*	Sır
J. COCTEAU	*İ. G. ARCAN*	İnsan Sesi [*]
G. COURTELINE	*N. Sırrı ÖRİK*	Dirlik Düzenlik [*]
F. DE CUREL	*H. VAROĞLU*	Ayna önünde dans
F. DE CUREL	*S. E. SİYAVUŞGİL*	Yeni Mabut
A. ÇEHOF	*G. GÜNEY*	Vania dayı
A. ÇEHOF	*G. GÜNEY*	Teklif [*]
H. DUVERNOIS	*S. EYÜBOĞLU*	Yalnız [*]
J. GALSWORTHY	*S. PALA*	Sadakat bağları
G. HAUPTMANN	*N. ÖZGÜ*	Rose Bernd
E. LABİCHE	*E. İLGİN*	Mösyö Perrichon'un seyahati
G. E. LESSING	*S. ALİ*	Minna von Barnhelm
M. MAETERLİNCK	*S. EYÜBOĞLU*	Evin içi [*]
A. DE MUSSET	*B. TUNCEL ve S. EYUBOGLU*	Marianne'nin kaprisleri
A. DE MUSSET	*S. EYÜBOĞLU*	Yap ta söyleme
A. DE MUSSET	*O. Veli KANIK* *O. R. HOROZCU*	Bir kapı ya açık durmalı ya kapalı
M. MAETERLINCK	*YAŞAR NABİ*	Ariane
M. PIÉCHAUD	*F. ADİL*	Dördüncü [*]
M. PAGNOL	*A. Suha DELİLBAŞI*	Marius
J. RENARD	*S. EYÜBOĞLU*	Ayrılmak zevki [*]
J. SARMENT	*A. Suha DELİLBAŞI*	Dünyanın en güzel gözleri
B. SHAW	*N. ŞEVİN*	Sezar ve Kleopatra
B. SHAW	*O. T. GÜNDEN*	Kandida
B. SHAW	*N. ERENEL*	Pygmalion
J. M. SYNGE	*O. BURİAN*	Denize giden atlılar [*]
CH. VILDRAC	*N. ATAÇ*	Dünya gözüyle [*]

[*] Bu piyesler satışa çıkarılmıştır.

5—

Maarif Vekilliğince tercüme ettirilmiş bazı eserler

BERGSON	*Şekip TUNÇ*	Yaratıcı tekâmülden hayatın tekâmülü	70	Kr.
BERKELEY	*Saffet ENGİN*	Beşerî bilginin prensipleri hakkında bir eser	65	Kr.
Cl. BERNARD	*Dr. Galip ATAÇ*	Tıpta tecrübe	95	Kr.
A. BİNET ve TH. SİMON	*Sabri Esat SİYAVUŞGİL*	Anormal çocuklar	80	Kr.
R. BONNARD	*A. Reşit TURNAGİL*	İdarenin kazaî murakabesi	170	Kr.
BRUHAT	*YENİÇAY ve KÜRKÇÜOĞLU*	Elektrik dersleri	300	Kr.
CUENOD ve NATAF	*Murat R. AYDUN*	Trahom	120	Kr.
E. R. CURTİUS	*Sabahattin EYUBOĞLU*	Fransız medeniyeti	85	Kr.
DERMENGHEM	*Reşat Nuri GÜNTEKİN*	Muhammed'in hayatı	130	Kr.
DUGUİT	*Etem MENEMENCİOĞLU*	Cemiyet, hukuk ve devlet nazariyeleri	200	Kr.
D'WELSHAUVERS	*M. Şekip TUNÇ*	Psikoloji	200	Kr.
FARABÎ	*Kıvamettin BURSLAN*	Uzlukoğlu Farabî'nin eserlerinden seçme parçalar	25	Kr.
J. K. FRİEDJUNG	*Ş. S. SOYSAL*	Çocuk pathologie'sinde terbiye hataları	80	Kr.
P. GEMÄHLING	*Zühtü URAY*	Büyük ekonomistler	250	Kr.
E. HAECKEL	*A. Haydar DANER*	Kâinatın muammaları	12,5	Kr.
KANT	*M. Emin ERİŞİRGİL*	Kant'tan parçalar	25	Kr.
H. KELSEN	*Etem MENEMENCİOĞLU*	Demokrasi	60	Kr.
Konrad KNOPP	*Nâzım TERZİOĞLU*	Fonksiyonlar teorisi (Başlangıç)	75	Kr.
Konrad KNOPP	*Nâzım TERZİOĞLU*	Fonksiyonlar teorisi (I. Kitap)	120	Kr.
Ch. LALO	*Burhan TOPRAK*	Bediiyat	65	Kr.
LEIBNIZ	*Nevzat AYAS*	İnsan âkılesi hakkında yeni deneyişler	60	Kr.
LEIBNIZ	*S. K. YETKİN*	Monadoloji	15	Kr.
J. LOEB	*M. KARASAN*	Hayatın mihanikî telâkkisi	12	Kr.
Emil LUDWIG	*Ruşen Eşref ÜNAYDIN*	Âdem Oğlu	120	Kr.
Ernest MACH	*S. E. SİYAVUŞGİL*	Bilgi ve hata	35	Kr.
J. PIAGET	*S. E. SİYAVUŞGİL*	Çocukta dil ve düşünme	110	Kr.
J. PIAGET	*S. E. SİYAVUŞGİL*	Çocukta hüküm ve muhakeme	120	Kr.
F. RAUH	*Z. F. FINDIKOĞLU*	Ahlâk tecrübesi	50	Kr.
L. ROSEMANN	*Dr. Sadi IRMAK*	Fiziyoloji ders kitabı (I. cilt)	250	Kr.
B. RUSSELL	*H. AKVERDİ*	Felsefede ilmî metod [*]	50	Kr.

[*] Yeni çıkmıştır.